

Францішак Багушэвіч

Творы

**Мінск
1998**

УДК 882.6-8
ББК 84(4Беи)6
Б14

Для сярэдняга і старэйшага школьнага ўзросту

Укладанне
з тэксталағічнай падрыхтоўкай,
прадмова
Язэна Янушкевіча

© Я. Я. Янушкевіч. Укладанне. Прадмова, 1998

АБАРОНЦА ПРАЎДЫ

Паўстанне 1863—1864 гадоў на абшарах Беларусі, Літвы і Польшчы было, пасля трох ганебных падзелаў Рэчы Паспалітай, «апошнім намаганнем прыгнечанага народа, здзейсненым з мэтаю скінуць нянявіснае, прыніжальнае ярмо». Так вызначыў ролю вызвольнага супраціву, адчайна-га ўздыму сучаснікаў адзін з летапісцаў беларускай гісторыі XIX стагоддзя паэт Янка Лучына (бо паэты, праўдзівія паэты, яны і ёсць самыя аб'екты ўныя, непадкупныя храністы ўчынкаў роднага народа і скрутных вывіхаў сваёй эпохі). Тагачасныя ж летапісцы іншага кірунку — расейскія афіцыёзныя гісторыкі і прадажныя літаратары — наўзахваткі публічна пнуліся ахрысціць паўстанне «мятежом», «бунтом», «польскою интригою». Спробай «сумасброднага народа решыті давно решенній спор».

І зноў — каторы ўжо раз на зямлі! — ляцелі з плячэй самыя мудрыя і светлыя галовы. Паслухмяна-бязлітасныя, бесспагадныя рукі катаў захліствалі пятлю-вужаку на гордых змагаровых шыях. Кулі расейскіх карнікаў абрывалі маладыя трапяткія жыцці. Пад барабанны пошчак захопнікі гналі «скрэзь строй» русавых дзецикоў — знішчалі, збівалі, нявечылі лепшых сыноў нашай забранай старонкі. Апрычнікі крывавага Мураўёвага нішчылі ўсё запар, нібы кіруючыся занатаванай Далем прыказкай: «Страляй варону, вераб’я — даб’ешся да сакала». Урэшце — палілі дамоўкі, рабавалі палацы. Зганялі тубыльцаў з родных котлішчаў. Край увачавідкі бязлюдзеў. «Покрываем жалобы ахінуліся амаль усе шляхецкія дамы, бо не было сям’і, якая не аплаквала б хоць аднаго са сваіх сямейнікаў, што загінуў у паўстанні, быў пасаджаны ў турму, пакутаваў сярод ільдоў Сібіры ці ў капальнях Урала» (Янка Лучына, «З крывавых дзён паўстання»). Дадамо: нават той, хто ўратаваўся, — марнеў ад насталыгі ў чужых, хай сабе

часам і экзатычных, краях. Бо слушна сказаў наш Францішак Скарына: «...тако ж и люди, где зродилися и ускормлены суть по Бозе, к тому месту великую ласку имаютъ».

Пчолы баранілі свае вуллі.

Хату Багушэвічаў, Казіміра і ягонаі цярплівай жонкі Канстанцыі з Галаўнёў, пасля разгрому паўстання пакінулі адразу два сыны: 24-гадовы Францішак і 23-гадовы Валяр'ян. І хоць самога гаспадара, шляхціца Ашмянскага павета, разам з дзецьмі, адзінай дачкою Ганнай і наймалодшанькім Апалінарам, — больш года (ад лістапада 1863-га да снежня 1864-га) трымалі ў турме пад следствам, найбольшы страх і непакой у бацькавай души жыў за іх. Тых, якія адкрыта «ушли в мятеж» са зброяй у руках. Так мужна сцвердзіў 63-гадовы патрыёт перад абліччам катай на доныце ў ашмянскіх казематах. Бо так падказала ягоным сынам сэрца і сумленне. Урэшце, так дыктавала сямейнае выхаванне, герайчнае мінулае народа — усё, што пазней, паяднанае з вялікім талентам, дазволіла аднаму з іх стаць самым яркім паэтам-дэмакратам Беларусі XIX стагоддзя.

Францішак-Бенядзікт, сын Казіміра Багушэвіча, нарадзіўся 21 (9) сакавіка 1840 года «ў двары Свіранах» (цяпер Віленскі раён Летувы), прыналежным матчыным сваякам Галаўням. Блізкім часам сям'я перабралася ў спадчынны маёнтак Кушляны Ашмянскага павета (старажытная назва Мігутяны; амаль стагоддзе перад tym, у сакавіку 1749 года, згарусціў яго ад збяднелых Кунцэвічаў працладзед Антон-Ян Багушэвіч; прыстараўся за немалую капейчуны — 450 польскіх злотых). Там прамільгнула маленства, адтуль пацягнуліся сыны кушлянскага гаспадара ў недалёскую Вільню, па навуку. У спісе вучняў Віленскай гімназіі, «няздольных уносіць устаноўленую за навучанне плату». прозвішча Францішка сустракаецца з 1852 года побач з імем малодшага брата Валяр'яна. Пэўна, бацька падчакаў, калі і меншаму сыну ўзрост дазволіць вучыцца, ды аддаў іх у навуку тандэмам. Так лягчэй дапамагаць, адной аказіяй абодвум спрыяць: адна кватэра, адзін рубель — неяк падзеляцца.

У час вучобы Францішак набыў выдатных сяброў. У спісе вучняў 5 класа Віленскай гімназіі за 1857/58 навучальны год сустракаем Цітуса Далеўскага, Юлляна Чарноўскага; на год раней вучыліся Вінцэнт Віткоўскі, Канстанты Далеўскі, Зыгмунт Мінейка. Моладзь — будучыня кожнай нацыі. Парасткі, якія, увабраўшыся ў сілу, робяцца зялёнай кро-наю дрэва. Толькі нікому з названых дружбакоў Францішак не ўдаца прагукаць, праспіваць небу і роднай зямлі сваю, ніколі й нікім праз стагоддзі непаўторную, песню-падзяку на поўнага грудзі. Усе сонцапрагнены галіны бязлітасна паламае віхура 1863—1864 гадоў, усе меданосныя атожылкі патопча казацкім капытом не адзін карны загон маскалёў. Усе юначыя мары разаб'е сталёвы кулак рабаўнікоў-захопнікаў: Цітуса Далеўскага, аднаго з найбліжэйшых паплечнікаў Кастуся Каліноўскага, карнікі публічна расстралянцаў у старадаўній Вільні; ягоны брат, Канстанты Далеўскі, змагаючыся ў атрадзе Серакоўскага, вымушаны будзе эміграваць і загіне падчас Парыжскай камуны; Юллян Чарноўскі зойме пасаду паўстанцкага камісара на роднай Багушэвічу Ашмяншчыне; Вінцэнта Віткоўскага як кірауніка віленскай вучнёўскай моладзі яшчэ ў 1860 годзе ўлады згадаць у арэнбургскія лінейныя батальёны (рэзерв для пакарэння Каўказа); ужо студэнтам Пецярбургскага ваенна-інжынернага вучылішча за ўдзел у рэвалюцыйным руху Зыгмунт Мінейка падасца за мяжу; пасля вучобы ў польскай вайсковай школе, што мела лагер у італьянскім горадзе Кунео, вернецца на радзіму і станове вайсковым начальнікам Ашмянскага павета.

Вось з кім хаўрусаў Францішак Багушэвіч у пару станаўлення ўласнага светапогляду.

У пастанове педагогічнай рады ад 17 чэрвеня 1861 года прозвішча маладога кушлянца назавуць у ліку чатырох лепшых выпускнікоў гімназіі. Акрамя таго, за «преуспевание» ў дысцыплінах гімназістаў-выдатнікаў абдорвалі правам на чын XIV класа — найніжэйшую чыноўніцкую прыступку ў славутым «табели рангов» турмы народаў — царскай Расіі. Відаць, спакусная перспектыва найбольш заахвочвала сына

незаможнага кушлянскага шляхціца да навукі. Атрымаўшы 26 ліпеня 1861 года атэстат на руکі, Багушэвіч tym самым днём, «побуждаемый ревностным желанием продолжать образование в высшем учебном заведении» (падняволльному асвета — адзіная мэта), напісаў заяву на імя рэктара Пецярбургскага універсітэта Плятнёва, не забыўшыся далучыць прашэнне пра вызваленне ад грашовай платы, бо, «не имея решительно никаких материальных средств, ни посторонней помощи», не мог унесці 50 рублёў за права навучання. Так ад самага маленства і да труны галечা чорным ценем будзе крывляць над усімі памкненнямі Францішка да лепшага жыцця.

Залічаны 15 верасня на 1-ы курс Пецярбургскага універсітэта па матэматычнаму разраду, Франц так і не распачаў вучобы: на знак пратэсту супраць новых універсітэцкіх правілаў, якія абмяжоўвалі права навучэнцаў, студэнты, вярнуўшыся з летніх вакацый, адмовіліся прыняць матрыкулы (заліковыя кніжкі). Супрацьстаянне скончылася крывавай сутычкай на універсітэцкім ганку 24 каstryчніка, а неўзабаве, 14 лістапада. Багушэвіч піша новую, гэтым разам апошнюю заяву на імя рэктара з просьбай звольніць з універсітэта «з прычыны цяжкай хваробы» і «неспрыяльнаага клімату», каб па парадзе доктара «адправіцца на месца маёй Радзімы». Што ж, на роднай зямлі як на камлі: нат' высечанае атожылкі пускае.

Беларусь чакала годных абаронцаў і сейбітаў. Пададзенай заявай Францішак апярэдзіў хаду падзеяў: неўзабаве сам рэктар падасць прашэнне ў адстаўку «па стану здароўя», а 24 снежня ўлады паліцаць за лепшае «часова зачыніц» сталічны ўніверсітэт.

Вяртанне на Радзіму высвеціла: так далей працягвацца не можа. Павінны адбыцца змены. У прадчуванні спадзеўных перамен пачынальнік новай беларускай літаратуры Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч заклікаў паноў і шляхту заручыцца падтрымкай гаротнага сялянства ў будучай нацыянальна-вызваленчай барацьбе супраць расейскага самадзяржаўя. «Яшчэ ёсьць час, каб нашыя грамадзянне спахапіліся і, утва-

раючы школкі, прытулкі і прыносячы іншыя магчымыя ахвяры, імкнуліся гэтую малодшую браццю сваю, якая ўмее быць удзячнай, прытуліць да сэрца і для ўсеагульнага дабра з ёю моцна аб'яднацца», — пісаў ён у красавіку 1861 года ў адкрытым лісце ў рэдакцыю «Gazety Polskiej», на свой лад узнаўляючы credo Пушкіна: «народная свобода — следствие просвещения».

Значыць — у народ, несці асвету.

Ствараць школкі, прытулкі ды чыніць іншыя дабрачыннасці Багушэвіч не меў матэрыяльных сродкаў, аднак учараашні гіmnазіст мог ахвяраваць здабытых сціплых веды і гарачае памкненне паслужыць роднаму люду. У школцы, адкрытай на Лідчыне асвечаным уладальнікам маёнтка Доцішкі Аляксандрам Звяровічам, Францішак навучае сялянскіх падлеткаў зразумела не ў згодзе з афіцыйнай тэорыяй, паводле якой «православие, самодержавие, народность — три незыблемые основы русского царства». Тут, на Лідчыне, заспела Францішка паўстанне 1863 года. Пад час адной з сутычак касінераў з царскімі карнікамі ля маёнтка атрад, якім спачатку камандаваў легендарны партызан Людвік Нарбут і які пасля яго смерці ўзначаліў Аляксандр Парадоўскі-Астрога, быў ушчэнт пашкуматаны казакамі і адышоў за Нёман у Аўгустоўскую губерню. Блізкія да паэта людзі сцвярджалі: tym змагарнымі шляхамі пратупаў і маладзенькі настаўнік з Доцішак, пакуль не быў паранены ў нагу ў Аўгустоўскіх лясах. (А пад Доцішкамі Францішак цудам не трапіў у лапы карнікаў, стаіўшыся, паводле легенды, у яслях забітага каня).

Мо некаму гэта падасца блюзнерствам, але ўжо тады 23-гадовы абаронца роднага народа змог няраз пераканацца, што нарадзіўся пад ахойнаю зоркаю: пасля здушэння паўстання, калі інсургенты звінелі кайданамі па сібірскіх этапах, яго надзейна схавалі братнія стэпы Украіны. Магчыма, не без дапамогі ўплывовых сваяцкіх сувязей (маці паэта даводзілася пляменніцай колішняму аршанскаму біскупу, кірауніку былога Літоўскай уніяцкай епархii Андрэяну

Галаўні), а таксама дзякуючы грашовай падтрымцы маладога вучонага-філолага Яна Карловіча, родавы маёntак якога Падзітва месціўся паблізу Доцішак, Францішак пакрыёма развітаўся з сямейнікамі і рушыў ва ўкраінскі гарадок Нежын. На доўгіх 20 гадоў пакінуў Бацькаўшчыну, унікаючы віжаванняў шпікоў і жандараў, якія ўзамен на медалі і срэбныя рублі прагавіта вышуквалі ахвяраў па шляхецкіх фальварках і засценках, што безбаронна туліліся ля азёраў і сярод пералескаў разрабаванай верасковай краіны. Што ж, з'ехаць на чужыну — як зваліца ў дамавіну.

7 траўня 1865 года Францішак Багушэвіч падаў заяву «дырэктару Нежынскага ліцэя графа Кушалева-Безбародкі і гімназіі» Ягору Паўлаву Сцяблін-Камінскаму з просьбай залічыць у лік студэнтаў. Праўда, «ревностно заняться приспособлением себя к государственной службе», як напісаў у заяве «дворянин Богушевіч», перашкаджала адвечная нястача, бо ягоная просьба, як і коліс пададзеная пры паступленні ў Пецярбургскі ўніверсітэт пра вызваленне ад платы за навучанне і прызначэнне стыпендыі, гэтым разам не была здаволена «з прычыны адсутнасці вакансій». Выгнанніку з Беларусі нялёгка прыйшлося ў чужым, незнаёмым горадзе. «Добра ў людзях, ды цяжка ў грудзях» (па першым часе, як занатаваў Францішак, «жительство имею в г. Нежине в доме Мухиной»). Зрэшты, Нежын на сямейнай нарадзе Багушэвічы, раздумваючы, дзе ў міжчасе ліхалецця прыхаваць сына-пайстаница, абраўші невыпадкова: там працаваў старшим лекарам сваяк па маці Аляксандар Галаўня. Дзядзька чым мог спрыяў сястрынцу. Ды ведама, як жывеца на ласкавым хлебе: «чужы кусок — дзярэ раток». Хай сабе і атрыманы са сваяцкіх рук. Таму, каб не спяваць штодня на хлеб, пазбавіца прывіду нішчымніцы наваспечаны ліцэіст імкнецца зарабляць на жыццё рэпетытарствам (да слова, «так скудно вознаграждае-мым»). Гора вучыла глядзець угору, спадзявацца толькі на самога сябе («от родных я не получаю никакого пособия по несостоятельности их»).

Пакутная вучоба скончылася 26 ліпеня 1868 года, а 17

жніўня, калі Багушэвічу выпісвалі атэстат, ён ужо «состоіл на службе» ў месце Чарнігаве, адкуль у 1869 годзе перавёўся ў Кралявецкі павет судовым следчым. Праз два гады (за гэты час Франц папрацаваў у Старадубскім павеце) мы зноў бачым Багушэвіча ў Чарнігаве. Дзіўна, аднак і тут не затрымаўся, яшчэ раз змяніўшы месца працы: 21 ліпеня 1871 года загадам Міністэрства юстыцыі прызначаны судовым следчым ажно ў Гразявецкі павет Валагодскай губерні.

Калі разважаеш над працоўнаю адысей гадаванца Нежынскага юрыдычнага ліцэя (праз год ён вернеца на Украіну, каб сем месяцаў папрацаваць старшим следчым Барзнянскага павета і перайсці на службу ў Канатоп), заўважаеш адно: на радзіму будучы паэт марудзіўся, пераводу па службе туды не прасіў. Не дзіва: тамтэйшыя губернскія ведамасці (адзіныя дазволеныя царызмам перыядычныя акупацыйныя выданні), як жудасны, страхотны напамінак, працягвалі зредзьчасу друкаваць пагрозныя абвесткі пра канфіскацыю маёмасці паўстанцаў 1863 года, выкрытых шпегамі III Аддзялення. Бадзянне па абшарах імперыі ішло не ад добрага жыцця: над былым інсургентам з атрада Нарбута—Парадоўскага дамо-claveым мячом вісела пагроза выкрыцця. «Капытамі на снезе сляды, і на волі маёй капытамі» (Я. Янішчыц).

Толькі ў 1876 годзе на Беларусі скасуюць асаднае становішча, уведзенае пасля здушэння паўстання Каліноўскага. У 1883 годзе (27 траўня) каранацыя новага імператара Аляксандра III суправаджалася, па традыцыі, амністыяй «палітычным злачынцам»: тысячы паўстанцаў, «виновных в польском мя-теже 1863 года», з Захаду і з Усходу пацягнуцца на Радзіму (акурат для іх «родная зямелька як зморанаму пасцелька»). Рушыць з Канатопа на Беларусь і Францішак Багушэвіч, кавалер ордэна св. Станіслава 3-й ступені, калежскі саветнік, які падарваў на дзяржаўнай службе і без таго незайдроснае здароўе, не нажыў аніякага наяўнага капиталу і вырашыў хоць пад старасць палепшыць матэрыяльнае становішча прыватнай адвакатурай. Падаўшы 2 лютага 1884 года, акурат на Грамніцы, прашэнне ў адстаўку, ён 25 сакавіка, на Звеставанне, ступіць

на віленскі брук. Каб прывітаць места спадзеўнай маладосці. І не адзін, а з жонкаю Габрыэлляй з дому Шклёнік, мінчанкаю, з якой заручыўся ў 1874 годзе (шлюб адбыўся 15 верасня ў вёсцы Баркоўка пад Нежынам) і ад якой меў дачку Канстанцыю-Марылю (Туньку) і сына Тамаша-Вільгельма (нарадзіўся 29 снежня 1881 г.).

«Кожны беларус, катораму давялося пажыць на Украіне, а яшчэ асабліва ў яе сэрцы — Кіеве, мусіць вярнуцца дамоў з запасам свежых сіл да працы на роднай ніве: так падыме яго дух тая вялікая нацыянальна-культурная работа, што кіпіць па ўсёй Украіне...» Францішак Багушэвіч у Кіеве не жыў. Ды і трапнае прызнанне беларускага крытыка, публіцыста Сяргея Палуяна адлюстроўвала рост свядомасці украінскай (і беларускай) інтэлігенцыі пачатку XX стагоддзя — час, калі, як паведамляў Палуян, толькі ў адным столічным Кіеве выходзіла 7 украінскіх часопісаў. У 1870—1880 гадах ва ўсходній Украіне, што стагнала пад расейскай акупацыяй, не існавала аніводнага перыядычнага выдання на украінскай мове: пасля паўстання 1863 года Пётра Валуеў, тагачасны міністар унутраных спраў (1861—1868) як надзейны сродак нейтралізацыі развіцця новай украінскай літаратуры, народжанай Рыгорам Скавародою і вялікім Кабзаром, выпусціў адмысловы цыркуляр пра забарону друкавання кніг украінскай мовай. З-за адсутнасці перыядычных выданняў на ўсходніх украінскіх землях шмат хто з пісьменнікаў спыніў літаратурную дзейнасць. Іншыя перакінуліся на расейскую мову. Астатнія друкаваліся ў газетах і часопісах, што выходзілі ў падуладнай Аўстра-Венгрыі Галіччыне («Мета», «Праўда», «Зара»); былая хаўруsnіца Расіі ў трох падзелах Рэчы Паспалітай у дакор «жандару Еўропы» пытанне культурнага развіцця тубыльцаў на захопленых прасцягах ставіла ў ранг далёкассяжнай палітыкі.

Вярнуўшыся на радзіму, Багушэвіч балюча асэнсаваў адноснае багацце эміграцыйнай украінскай перыёдышкі ў параўнанні з айчынным бязмоўем. Хаўтурнае мучанне панавала ў Паўночна-Заходнім краі (спроба маладых

«гоманаўцаў» паразмаўляць з беларускім народам пра будучыню Бацькаўшчыны не набыла шырокага розгаласу). Но будучы паэт і памкнуўся ў родны край, каб разбіць магільную немату, скалануць знямелую цішу адвечным праўдзівым матчыным словам, каб непамысна зрабілася захопніцкай набрызді на забраных загонах.

Даследчыкі творчага шляху пісьменніка не прыйшлі да адзінай высновы, на якой мове пачынаў складаць раннія творы паэт: на беларускай, польскай ці ўкраінскай? «Да студэнцкіх гадоў [у Нежынскім ліцэі.—Я.Я.] належала першыя літаратурныя спробы Багушэвіча. Пад уплывам Шаўчэнкі ён піша свае вершы на ўкраінскай мове», якія, «на жаль, потым знішчыў»¹, — даводзяць (галаслоўна?) украінскія вучоныя. Аднак з не меншай верагоднасцю можна запярэчыць: першыя паэтычныя строфы малады інсургент распачаў складаць падчас герайчных і трагічных дзён паўстання Кастуся Каліноўскага, калі кожны атрад касінераў спявав баявую песню на беларускай ці польскай мовах. Яно ж зразумела: не ў 40 і нават не у 27 вёснаў, а звычайна ў юначым узросце абуджаеца ў душы паэтычны голас.

Пакуль што першымі, паводле храналогіі, адшуканымі паэтычнымі спробамі Францішка Багушэвіча трэба лічыць знайдзенія ў Львове вершы на польскай мове: «Новы 1886 год», «Прывід надзеі», «Хто гэта?» (1885—1886). Вершы дасылаліся ў лістах да Яна Карловіча, з якім, пасля вяртання на Радзіму, у былога канатопскага следчага наладзіліся больш трывалыя сувязі і якому Беларусь павінна быць удзячнай не толькі за будучае выданне «кантрабандных» зборнікаў паэта, але і за нараджэнне Багушэвіча-публіцыста. Паколькі ў шматлікіх пісьмах-справаздачах пра гаспадарку ў Вішневе

¹ Васильківскій Г. П. Францішек Казіміровіч Богушевіч: До 120—річчя з дня народжэння пісьменніка //Наукові записі Ніжынскага державнага педагогічнага інституту ім. М народжэння пісьменніка //Наукові записі Ніжынскага державнага педагогічнага інституту ім. М. Гоголя. 1960. Т. XI, вып. 1. С. 160.

(віленскі адвакат пэўны час сумяшчаў абавязкі апекуна над ро-
давым маёнткам Ірэны Карловіч) між радкоў вучоны ўбачыў
тое, чаму сам адрасат не надаваў асаблівай увагі. Афары-
стычнасць слова. Трапнасць ацэнак. Назіральнасць мастака.
Пісьменніцкую здольнасць адным сказам намаляваць аба-
гульнену вобраз нейкіх значных падзей. У звычайнym «бы-
тавым» здарэнні-канфлікце ўбачыць супяречнасць праклятай
эпохі, сутнасць царскага рэжыму з яго хвалёной «свабодай»,
«эканамічным росквітам»; прыстасаванне пануючай рэлігіі і
іншых дзяржаўных інстытутаў пад існуючы лад.

Першае вядомае публічнае выступленне Багушэві-
літаратара адбылося 4 красавіка 1885 г. на старонках поль-
скага часопіса «Kraj», што выдаваўся ў Пецярбургу. Віленскі
карэспандэнт пісаў пра «зніжэнне цэн на збожжа» і «адпа-
веднае зніжэнне кошту на ўсе сельскагаспадарчыя прадук-
ты і мясцовыя вырабы», іншымі словамі — пра эканамічны
крызіс; пра гадавы сход акцыянераў мясцовага зямельна-
га банка; пра судзейскую практику ў Паўночна-Заходніх
губернях. За 7 гадоў (1885—1891) «Kraj» змесціць звыш
паўсотні артыкулаў і нататаў, якія досьць няроўна — то адзін
за 1886 год., то 24 у наступным, 1887-м — дасылаў Францішак
Багушэвіч, падпісваючы іх разнастайнымі псеўданімамі
(B. Huszicz, Huszicz, Demos, Ten, Tamten, A. D., Dem). Сён-
ня немагчыма поўна ўявіць творчае аблічча пісьменніка без
невялікіх, ды змястоўных віленскіх допісаў — саркастыч-
ных і балюча-праўдзівых, статыстычна-інфармацыйных і
ярка-публіцыстычных; праз іх выкоўвалася, сталела, удаска-
нальвалася майстэрства Багушэвіча-публіцыста. У лічаных,
адпушчаных рэдакцыяй стараннаму няштатнаму карэспан-
дэнту радках часопіснай плошчы Husziczu належала перадаць
пульс жыцця «краёвай сталіцы» — ад эпідэмічнай успышкі
адзёру і шкарлятыны, пасяджэнняў крымінальнага аддзела
суда да выступленняў у Вільні ўкраінскіх тэатральных труп,
згадка пра якія — даніна бязмежнай, на ўсё жыццё, паэтавай
любові і павагі да «сястры-нэнькі» Украіны, што прытуліла
яго, бадзягу-уцекача, ліхой часінай.

І калі слова сталася яму падуладным, сягнуў вышэй: падслушайшы думкі мільённага народа вынес іх на вырак Божы, справядлівы (сімвалічна, што на той час публіцыст з Вільні некалькі значных карэспандэнцый падпісаў псеўданімам *Demos*).

«Братцы мілья, дзееці Зямлі-маткі маёй! Вам афяруючы працу сваю, мушу з вамі пагаварыць трохі аб нашай долінядолі, аб нашай бацькавай спрадвечнай мове, каторую мы самі, ды і не адны мы, а ўсе людзі ўсёмыя «мужыцкай» за-вучь, а завещца яна «б е л а р у с к а й».

Як было тутэйшаму «щёмнаму» селяніну, век звекавала-му ў прадзедавай вёсцы, не паверыць больш дасведчанаму, бываламу і, па-ўсяму відаць, разумнаму супляменніку, што дзейкае аднолькавай з ім гаворкай: «...я шмат гдзе быў, шмат чаго відзеў і чытаў: і праканаўся, што мова нашая ёсьць такая ж людская і панская, як і французская, альбо німецкая, альбо і іншая якая...» Як не верыць чалавеку, хай сабе чужому-незнамаму, калі ў кожным сказе, у кожным слове яго гучала засцярога: «Шмат было такіх народаў, што страцілі наперш мову сваю, так як той чалавек прад скананнем, катораму мову займе, а потым і зусім замёрлі». Як не пачуць закліку: «Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!» Бо гэта прамаўляў да іх знявераных сэрцаў, закатурханых душ чалавек, катораму і насамрэч, адчувалася, мову коліс заняло. И доўга-доўга, не год і не два ён маўчаў, пакуль нябёсы не спаслалі яму літасць красамоўнічаць роднаю мовай. Ад Бога дадзенай. Як у казках народных пра хлапчука, вочы яко-га трыццаць трох гады свету белага не бачылі... Не ў кожным касцёле і не ад кожнага святара з амбона выслушаеш гэткую шчырую казань-навуку. Бо ў спакутаванай душы, якая нараджала святыя апостальскія слова, жыло бязмежнае змілаванне да паняволенай Бацькаўшчыны. Прага паслужыць роднаму люду. Да апошняга ўздыху. Да скону.

Напалову абуджаны народ — яшчэ не народ. Таксама як і мова напаўасіміляванага краю ўжо не мова. Душа ж гэтага люду робіцца чужой, падмененай, бо «г а в о р к а, язык

і ёсьць адзежа душы», — проста і мудра злучаў Мацей Бурачок у адно душу людскую і дадзеную ад Бога матчыну мову. Ён і раскрыў, наколькі здолеў, таямніцы душы і спрадвечныя памкненні да праўды гэтага колісъ вольнага, незалежнага народа ў складзе Вялікага Княства Літоўскага, былога єўрапейскай дзяржавы з єўрапейскай культурай («...чытаў я ці мала старых папераў па дзвесце, па трыста гадоў таму пісаных у нашай зямлі і пісаных вялікімі панамі, а нашай мовай чысьцюсенькай...»), аднак праз стагоддзе панавання над ім расейскага царызму моцна падупалай. Закранаючы патаемныя струны душы падступна абылганаага ва ўласнай хаце і за яе парогам народа з-пад Дняпра, Дзвіны, Беразіны, Вілі і Нёмана, паэт прамаўляў да тых, з кім мёрз у паўстанцкіх атрадах. Звяртаўся да сыноў, чые бацькі ў 1831 годзе таксама спрабавалі скінуць нянавісныя вярыгі няволі. Ён пераконваў унукаў касінераў Касцюшкі: «Ой, не! Наша мова для нас святая, бо яна нам ад Бога даная, як і другім добрым людцам, і гаворым жа мы ёю шмат і добраага, але так ужо мы самі пусцілі яе на здзек...»

Уздымаючы трубны голас у абарону грамады, яшчэ тады ўсвядоміўшы неабходнасць нагадваць зацкаванага люду, што ён — Народ, Мацей Бурачок нібы прадбачыў горка-саркастычныя радкі, якія праз стагоддзе вырвуцца з грудзей ягонага наступніка, народнага паэта Беларусі Пімена Панчанкі:

*Якая там за мову барацьба,
Калі расце нашчадак партызана
З душою баязліўца і раба.*

Сталасць кожнай нацыянальнай літаратуры вызначаеца наяўнасцю ўсіх літаратурных жанраў. На пакутным шляху станаўлення новай беларускай літаратуры XIX стагоддзя не хапала важкай кроны: уласнай нацыянальнай прозы — як сведчанне поўнага засваення літаратурнага мацерыка.

Патрымаўшы ў руках карэктuru доўгачаканага (першага!) зборніка «Дудка беларуская» (Кракаў, 1891) — «вельмі

няўдалую, з процьмай памылак», як скардзіўся паэт Яну Карловічу (яно не дзіва: хто ў аўстрыйскім Кракаве мог ведаць «забароненую» гаворку?!), Багушэвіч у наступным лісце да нязменнага апекуна паведамляў: «Дудка» пераходзіць да песень і празаічнай аповесці». Найверагодней, гутарка ішла пра апавяданне «Тралялёначка», якое пабачыла свет у 1892 годзе ў той самай кракаўскай друкарні Уладзіслава Анчыца, што і «Дудка беларуская». Праўда, калі на зборніку замест сапраўднага імя паэта красавалася сціплае «Мацей Бурачок», гэтым разам вокладку не ўпрыгожваў анікі псеўданім; каб даказаць прыналежнасць твора пяру Багушэвіча, спатрэбілася не адно дзесяцігоддзе намаганняў шматлікіх даследчыкаў.

У сваім першым апублікованым празаічным творы Францішак Багушэвіч стварыў адметны вобраз Барткі Саска — габсека «уласнай гадоўлі», духоўнага брата Антона Сабковіча, выведзенага ў цяжкія пасляўстанцкія 1860—1870-ыя гады Вінцэнтам Дуніным-Марцінкевічам у паэме «З-над Іслачы, або Лекі на сон» і камедыі «Залёты». Паказаў, як у працэсе рассялянья жабрачай парэформеннай вёскі, абабранай да ніткі маскоўскім чынавенствам, нараджалаася постаць капиталіста-эксплуататара з невядомай дагэтуль тутэйшаму люду псіхалогіяй чалавеканенавісніка. Аднак кола праблем у апавяданні «Тралялёначка» больш шырокаяе, чым звыкла лічылі крытыкі. У творы неаднаразова згадваецца «ганарал», папярэдні ўладальнік маёнтка Замораўкі, нажытага Барткам Саском: «Ад нас да Замораўкі недалёка, але туды ніхто не ўчащае: там пан надта дзікі якісь быў, Прыбалдоў зваўся; сам казаў, што ён ганарап, але мундзерау таго, каб які там быў у яго ганааральскі, бліскучы — таго ніхто не відзеў, хоць крычаў па-ганааральску і біўся». Колькі ж такіх «ганааралаў», пачынаючы ад душыцеля нацыянальна-вызвольнага паўстання Тадэвуша Касцюшкі, генералісімуса Суворава, маёнтак якога на Кобрыншчыне пратрынкаў у карты ды на гарэлку ягоны сын Аркадзій (з благога роду і птушка благая вылятае), балівала і раскашавала на заграбленай Беларусі з часоў «бандыцкіх» падзелаў Рэчы Паспалітай?!

Асабліва саранчовая хвала прышлага прагавітага («праворнага», як выказаўся пра іх несмяротны Яська, гаспадар з-пад Вільні) чынавенства запаланіла Беларусь пасля паўстання 1863 года. «О водворении русского элемента в Северо-Западном крае» — так зламысна гучай адмысловы рэскрыпт, падпісаны імператарам Аляксандрам II, паводле якога, з мэтаю фарсіравання русіфікацыі далучаных абшараў сюды заахвочваліся «прагоннымі і падымнымі» рублямі чыноўнікі з неабсяжнай імперыі. Акрамя відавочнага палітыка-нацыянальнага ўціску, такія «ганарады», як Прыбалдоў, разваливалі эканоміку Беларусі, марнавалі зямлю: «Гаспадарка ў яго там ішла кепска: мы сеем ужо на зіму, а ён сабе касіць зачынае; мы на зіму аром, а ў яго зажынкі, і ўсё гэтак, а ўсё-тыкі ганарадам зваўся!..» Што ж, ад благода гаспадара ні ў клеці лою, ні ў хлеве лою. Таму, як Прыбалдоў няварты найменення гаспадара тутэйшай зямлі, гэтак і Бартак Сасок нядоўга цешыўся разжытым маёнткам, які згрыбыў цішком; зглуміў жыццё не па-божаму — у турме.

«Гэтае апавяданне сваёй сюжэтнай асноваю ў значнай ступені нагадвае верш Ф. Багушэвіча «Немец», — слушна адзначыў даследчык Сцяпан Александровіч, заслуга якога ў вяртанні «Тралялянчакі» сучаснаму айчыннаму чытачу — першачарговая.

*От цяпер згадай ты — хто кім калі стане?
Аб пану ні весці, ні слыху, нізвання,
Жыд панам зрабіўся, немец яшчэ большы,
А мужык быў голы, цяпер яшчэ гольши!
Так і на гародзе: лябядা, крапіва,—
Толькі вырві рэпу,— дык зарастуць жыва,
Так як чорт насее! Отто ж так і людзе:
Т у т э й ш ы загіне, дык вораг прыбу́дзе!*

З горкай скрухаю пісаў паэт у згаданым вершы пра несканчоная змены ўладароў нашых забраных мястэчак і вёсак. Па мастацкіх вартасцях і ідэйнай важкасці някідкае апа-

вяданне «Тралялёначка» сапраўды можна назваць аповесцю. Напісаўшы яго, Францішак Багушэвіч сцвердзіў уласны тэзіс пра сталасць і развіццё роднай мовы, на якой можна мець «і друкованыя ксёнжачкі.., і гісторыкі, і баячкі».

Услед за «Тралялёначкай» у Кракаве выйшла яшчэ адна кніжачка-аповесць на беларускай мове; гэтым разам не тое што без імя-псеўданіма, але нават без назвы. Увогуле без тытульной старонкі. Замест яе на чытача адразу абрынаўся тэкст як у лістках неўміручай «Мужыцкай праўды». Словы тыя апякалі душу кожнага, хто браў іх у руکі і чытаў: «Г а с п а д а р ы, для Вас пішым гэта апавяданне... Вы ж і павінны ведаць, сколькі церпяць вашыя браты пад царскім ярмом. Апавядання гэтых смутных і страшных, а нядоля наша вялікая!..» Відаць, па традыцыі ад ранніх даследаванняў па гісторыі новай беларускай літаратуры XIX стагоддзя дапасоўваць аўтарства найболыш дасканалых мастацкіх твораў самым яркім творчым постацям на літаратурным небасхіле (Дуніну-Марцінкевічу ў свой час прыпісалі большасць ананімных вершаў — ад антыўрадавых гімнаў да паэм «Тарас»), гэту пракламацыю залічылі ў «актыў» Багушэвіча. Думаецца, аўтар капітальнага даследавання «Беларусы» Яўхім Карскі тут не памыляўся: чытаеш пракламацыю «Гаспадары, для Вас пішым гэта апавяданне...» і згадваеш не менш праніzlівую «Прадмову» Мацея Бурачка, яго «Хрэсьбіны Мацюка».

Калі паэты маўчаць — нямее народ. У маўчанні, у свой чарод, дранзвее зямля. Багушэвіч па-ранейшаму не выпускаў з рук чароўнай дудкі-самаграйкі, ствараў-пісаў новыя вершы. Не, не для сътых, каб прыемна бавіўся час у салонных гамонках. Багатаму скрыпка сама грае, а беднаму і смыкам не хоча.

*Oх, дайце ж мне смык,
Каб усюды граў!
Хоць бы сам я знік,
Абы голас даў;
Каб твой голас чуць
Па усей зямлі,*

*Гдзе людзі жывуць,
Гдзе даўней жылі!*

Такой пранікнёной споведдзу творцы пачынаўся другі зборнічак «Смык беларускі», што выйшаў у 1894 г. у Познані (?) пад новым псеўданімам: «Сымон Рэўка з-пад Барысава». «Ня раўня я Бурачку,— ён лепей, можа, знае жыццё мужыцкае, болыц, можа, відзеў і чуў; але так мне спадабаліся яго тыя вершы, што і я здумаў папрабаваць што-кольвеk напісаць»,— прызнаваўся «чарговы» краёвы музыка.

З адной ніткі палатна не натчэш, з адной краскі вянок не звіеш — кажуць у нашым народзе. Гэтаксама, як і адна пчаліна мёду не наносіць. Аднак з вышыні стогадовага шляху, пройдзенага новай беларускай літаратурай ад часу выхаду ў свет паэтычных кніг Францішка Багушэвіча, яскрава бачыш і разумееш: і адзін у полі Змагар, калі ты Народны Паэт. І адзін Абаронца, калі ты жыццё і талент кладзеш за пакрыўджаных і бяздолных. Калі ты, як Хрыстос, робіш усё, каб наталіць знявераных духовым хлебам. І стакроць памнажаюцца надарваныя сілы, калі на адчайны кліч твой патольным, спагадным рэхам адгукаецца братні голас:

*Дзякую табе, браце, Бурачок Мацею,
За тое, што ў сэрцы збудзіў ты надзею.
Што між братоў наших знаходзяцца людзі
З кахающим сэрцам і балячай грудзяй...*

(Адам Гурыновіч)

Дзеля адраджэння беларускай літаратуры і нацыянальнай свядомасці на схіле XIX стагоддзя Божым Провідам віленскі адвакат у трох інастасіях Францішка Багушэвіча, alias Мацея Бурачка, vel Сымона Рэўкі з-пад Барысава адзінаю параю рук зрабіў тое, што ў чэшскай — геніяльны містыфікатар Вацлаў Ганка сваім «Краледворскім рукапісам».

«Дзесьці там, у вялікіх гарадах, тонкія знаўцы спрачаліся пра тое, якой павінна быць паэзія — завоблачнай ці зямной,

зразумелай або таямнічай. Для Багушэвіча гэтага пытання не існавала... Вялікі клопат кіраваў ім. Трэба было ўтальць духоўны голад народа, які чакаў свайго першага хлеба» 1. Даследчык заўважыў галоўнае, хоць выказаўся, можа, трохі недакладна: першы духовы хлеб тутэйшы народ атрымаў усё ж з рук Беларускага Дудара. Іншая справа, што з часу выхаду «Гапона», «Вечарніц», «Купалы» Дуніна-Марцінкевіча мінула 40 гадоў. Добра га паўзыщца, адмеранага нябёсамі чалавеку: не стала самотнага люцінскага патрыярха, на за branai зямлі з'явілася новае пакаленне, адбыліся значныя грамадска-палітычныя пераўтварэнні. Яны і аbumовілі асноўную адметнасць паэзіі Багушэвіча: глыбокую нацыянальную свядомасць — вынік развіцця беларускай нацыі — і ярка акрэсленае сацыяльнае гучанне ўсёй творчасці паэта — вынік той самай капіталістычнай эпохі з расслаеннем на клас маёмасных багацяй і бяздольных чарнарабаў. Таму, натуральна, Багушэвіча не маглі задаволіць цалкам кнігі блізкіх папярэднікаў ды і некаторых сучаснікаў; дыстанцыянаванне, адлегласць у часе і давала яму падставу казаць пра іх творы, быццам яны «як бы смеючыся з нашага брата пісаны». Зрэшты, абаронаю для Дуніна-Марцінкевіча (і апраўданнем Багушэвічу) можа служыць выслоўе: «Ты робіш штосьці першы, потым прыходзіць наступнік і робіць гэта лепш за цябе».

Адметнасць творчасці Мацея Бурачка на беларускім Парнасе канца XIX стагоддзя ўсведамлялася ўжо сучаснікамі: «Як Аляксандр Ельскі, мінчук, Багушэвіч у нашай старонцы слыў знаўцам і самым палымяным аматарам беларушчыны. Перакладчык «Пана Тадэвуша»... з'яўляецца суроўым маралізатаром; для Багушэвіча ж галоўнае было раскрыццё бытавога характару жыцця народа на падставе яго ўласных легендаў і скаргаў. Гэта быў сціплы, але больш сімпатычны талент у паруцінні з Марцінкевічам, блізкі па прыродзе да Сыракомлі» (Люцыян Узэмбл).

Аднак калі Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч зведаў славу беларускага літаратара яшчэ пры жыцці — Францішак Багушэвіч

здабыў яе толькі пасля смерці. У абыклым побыце сярод віленцаў і сялян з наваколля, якіх нядоля і злы лёс почасту прымушалі стукацца ў дзвёры Віленскага акруговага суда, ён слыў міласэрным адвакатам, адданым абаронцам прыніжаных і гаротных, надзеленым чуйным, спагадным сэрцам (рэдкі выпадак сярод судовых служкаў). Адгалосак народнай папулярнасці, гарачай любові і павагі да Багушэвіча-адваката яскрава гучыць у словах прашэння селяніна Крэўскай воласці Міхала Вольскага на імя старшыні Віленскага акруговага суда (1892): «Прысяжны павераны п. Багушэвіч, родам з ту-тэйшых мясцін, хаця і не ведае мяне, але вядомы мне сваёй памяркоўнасцю і спагадлівасцю выслушоўваць на роднай беларускай гаворцы тых, хто звяртаецца да ягонай дапамогі ў абароне, таму, пры маёй неразвітасці, старэчых гадах і ўжо тугаватасці на вуха, я, просьбіт, быў бы зусім шчаслівы, калі б выбар выпаў на яго...» Аўтограф, пакінуты народным паэтам на заяве непісьменнага селяніна, усхваляваў, трэба думаць, крэўчuka не менш, чым цяпер узрушае нас кожны знайдзены невядомы верш Мацея Бурачка: «Весці справу Вольскага задарма згодзен».

І хто ведае, калі б мужыцкі заступнік не рабіў ахвярных учынкаў, ці нарадзілася б у ягонага далёкага паслядоўніка прызнанне, адлітае ў радкі, бадай, самыя пранікнёныя ва ўсёй сусветнай Багушэвічыяне:

*На ўсю Беларусь мільён пракурораў
І толькі адзін, толькі ён адвакат.*

(Рыгор Семашкевіч)

Нештодзённая адвакацкая міласэрнасць (хто палічыць, колькім загнаным і зацкаваным падняволъным душам на акупаваных прасцягах Літвы—Украіны расейская Феміда вымушана была выносіць апраўданне праз заступніцтва прысяжнага паверанага Багушэвіча?!?) вялікага скарбу ў сям'ю не дадавала. Жылі сціпла. І па-ранейшаму ў пазыках. І па-ранейшаму на віленскай вуліцы Коннай (цяпер

буліца Арклю) летнім скварам і зімовай завірухай ля кватэры Багушэвічаў спыняліся сялянскія вазы і сані, тоўпіліся купкі мужыкоў у белых кужэльных саматканках. У лістах да Яна Карловіча заступнік просталюдзінаў скардзіўся: «Матэрыяльная нястача наведвае перыядычна, і цяпер знаходжуся пад яе моцным уплывам; перамена можа наступіць праз колькі месяцаў». Мінала паўгода, і паэт апраўдаўся: «Частку майго доўгу – 100 р.— адсылаю, стакроць дзякую пану за дапамогу; застаюся вінаваты яшчэ 350 р., якія па стараюся даслаць у дамоўлены тэрмін. Я даўно б разлічыўся, калі б мяне не расчараўвалі паважаныя грамадзяне–кліенты! У нашай прафесіі штораз цяжкі здабываць хлеб, і не ведаю, што будзе пад старасць, якая ўжо ля дзвярэй».

Таму шчаслівым дарункам нябёсаў звалілася на Багушэвіча спадчына, атрыманая ў 1896 годзе пасля смерці варшаўскага сваяка Тадэвуша (на жаль, асоба бліжэй невядомая). Паэт здолеў разлічыцца з пазыкамі, адбудаваць нанова занядбаную сядзібу продкаў у Кушлянах і там, кінуўшы агорклую службу ў расейскім прадажным судзе, аддацца творчай працы. Ведама, «ля сонца цёпла, ля дома добра».

Зрэшты, на дзень 20 траўня 1898 года, калі Багушэвіч пісаў заяву пра фактычнае вызваленне ад абавязкаў прысяжнага паверанага пры Віленскім акруговым судзе, у яго ўжо высpeў востры канфлікт з некаторымі калегамі і начальнікамі. Яно зразумела: «белай вароны» нідзе не любяць. А ў нядобраўычліўцаў раты шырокія і брахлівыя.

Мо ад непрымання бацькавых «дзівацтваў», ад таго, што ён «не такі адвакат, як астатнія», сям'я не прымала Багушэвіча як паэта беларускага. Скруха, што не раз чорнай хмарай азмроўшыца старасць Мацея Бурачка: ад дарослых дзяцей асабліва балюча чуць папрокі ў «хлапаманстве». Сямейная драма Багушэвічаў адбівае, нібы ў люстэрку, «рэгіянальную трагедыю»: што значыла быць паэтам самай усходняй (славянскай) часткі Еўропы, паняволенай «старэйшым братам». (Францішкаў папярэднік з Малой Люцінкі, пры жыцці прыдбаўшы паўдзесятка уласных друкаваных кніг і гэтулькі

ж дзяцей, бадай, адзінае шчаслівае выключэнне ў гісторыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя.)

Але чым шчыльнейшая сцяна перашкодаў — сямейная, цэнзурная,—тым мацней адбіваецца рэха паэтавага слова ў людскіх душах, сасмяглых па адвечнай праўдзе. Сам народ пацягнуўся да пазіі песняра-абаронцы, разбіраў цененъкія кніжачкі, што кантрабандным шляхам таемна прабіраліся на местачковыя кірмашы ды ў крамкі ў корабах кніганошай. Мажліва, не адзін з іх заплаціў за антыўрадавы, гэта значыць, забаронены «тавар» зняволеннем або нават жыццём (згадаем навелу Уладзіміра Каараткевіча «Кніганошы»). Найверагодней, Багушэвічавы кнігі ішлі на Беларусь праз т. зв. «літоўскі калідор» на пруска-расейскай мяжы; у другой палове XIX стагоддзя, калі царызм спрабаваў усю пісьмовасць на Жмудзі перавесці на кірыліцу, летувіскія кнігі, друкаваныя лацінкай дзесь у Тыльзіце ці Кёнігсбергу, тысячамі вярталіся на радзіму дзяякуючы самаахвярным кніганошам (як памяць пра іх у сучаснай Летуве адзначаецца народнае свята «Дзень кніганошы»). Кантрабандным шляхам павандравала на Беларусь і другое выданне «Дудкі беларускай», перавыдадзенай у Krakave ў 1896 годзе.

Памыляўся наш выдатны пісьменнік Міхась Стральцоў, сцвярджаючы ў цудоўным эсэ «Дудар беларускі»: «Пры жыцці Багушэвіча на ягоныя зборнікі была надрукавана адна-адзіная рэцэнзія». Слова пра Багушэвіча з-пад пяра Стральцова паўсталі ў 1962 годзе, калі ў жыццёвым і творчым шляху Мацея Бурачка муляла багата нявысветленага. Я не ведаю, якую «адну-адзіную» рэцэнзію меў на ўвазе эсэіст. Можа, водгук у айчынным друку вядомага фалькларыста Еўдакіма Раманава на зборнік «Дудка беларуская», змешчаны ў акупацийных «Вітебских губернских ведомостях» (1894, № 28) і неўзабаве перадрукаваны ў «Гродненских губернских ведомостях» (абодва са спазненнем на трэх гады, што можна глумачыць нелегальным шляхам пашырэння зборніка). А можа, Стральцоў ведаў рэцэнзію Цітуса Сапоцкі ў «Pszegladzie powszechnym» (1892, № 5), што з'явілася адразу пасля выдан-

ня? Аднак у польскім друку прамілынула яшчэ адна згадка — бібліяграфічная нататка пра апавяданне «Тралялёначка» (водгук змясціў часопіс «Kraj», з якім доўгі час Ф.Багушэвіч супрацоўнічаў). З нагоды выхаду «Дудкі беларускай» пайшла гуляць па шырокім «славянскім свеце» і асобная брашурка-пасквіль, выдадзеная галіцкімі славянафіламі; апошняя ўгледзелі ў зборнічку пагрозу «национального и литературного сепаратизма белорусов в России».

Як на аднаго беларускага паэта канца XIX стагоддзя — рэцэнзій нямала. Але Францішак Багушэвіч не проста паэт. Ён — геніяльны пясняр. І народ, які змог нарадзіць такога несмяротнага валадара слова, ужо не карлікавы народ.

Францішак Багушэвіч — эпоха ў айчыннай, дакастрычніцкага перавароту, літаратуры. Щодрага кніжнага зарападу, прычаканага Беларуссю на схіле пазамінулага стагоддзя дзякуючы Мацею Бурачку і Сымону Рэўку з-пад Барыса ў адной асобе, не здаралася над ёй ад часу выхаду першых беларуска-польскіх зборнікаў паэзіі Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча (чатыры кнігі на працягу 1855—1857 гадоў). У творчасці Беларускага Дудара тады адчуваўся прыкметны ўплыў фальклорнага этнографізму. Паэзія ж ягонага таленавітага паслядоўніка — яркі ўзор крытычнага рэалізму. Чысты, без фальшу, голас, пранікнёны ад адчаю, сведчыў пра новую літаратурную стылістыку. Бо толькі ад вялікага пачуцця можна з Вечнасцю прамаўляць на роўных і самому стаць вымірэннем Эпохі. Хай сабе і «не сваёй». Калі Дуніна-Марцінкевіча пасля выхаду ўсіх непаплатных друкаваных кніг чакалі наперадзе несмяротная «Пінская шляхта», «Залёты» (названыя камедыйныя п'есы, забароненныя пад расейскім царызмам, былі апублікованы праз неадно дзесяцігоддзе пасля смерці драматурга толькі ў часы Беларускай Народнай Рэспублікі; 1918 г.), дык зорны перыяд у творчасці Багушэвіча прыпаў на апошняе дзесяцігоддзе ягонага веку: прыжыццёвия зборнікі паэта склалі вершы, напісаныя цягам 15 гадоў. Толькі ўсвядоміўшы неверагоднае, зразумееш веліч творчага і грамадзянскага Подзвігу, здзейс-

ненага Мацеем Бурачком за паўтара дзесяцігоддзі. Да яго паэт ішоў усё свядомае жыццё:

*Сорак гадоў б'юся,
Ніяк не звярнуся,
Ніяк не натраплю
Вадзіцы хоць каплю,
Ды такай вадзіцы,
Ды з такай крыніцы,
Што, як хто нап'еца,
Дык вольным стаеца.*

А ён жа прагнуў здзейсніць для роднага краю куды больш! «Марудна (дужа марудна, бо ад жыццёвых клопатаў застаецца мала вольнага часу і думак) нараджаюцца песні і іншага складу вершы»,— скардзіўся Францішак у лістах да Яна Карловіча, спавядальна прызнаючыся ненашмат старэйшаму сябру, за дапамогаю якога змаглі пабачыць друкарскі варштат за мяжою прыжыццёвых Багушэвічавых паэтычныя зборнікі, што юрыдычныя талмуды адбіраюць лепшыя хвіліны жыцця.

У Кушлянах Багушэвіч працягваў карпатлівую працу па складанні слоўніка роднай гаворкі. Марыў пра выданне граматыкі, сам як творца востра адчуваючы ненарматыўнасць, нераспрацаванасць беларускай літаратурнай мовы. І, галоўнае, пісаў. За год да смерці здаў у Віленскую губеранскую друкарню зборнічак «Беларускія апавяданні Бурачка», змест якога сёння невядомы. Безгалосае бяздолле напаткала і трэці падрыхтаваны паэтам зборнік вершаў «Скрыпачка беларуская», забаронены цэрберамі друку. Асветным апрычнікам імперыі, што вось-вось пачне трушчыцца на чарапкі, падалося «в такого рода сочинениях тенденция... разбить и ослабить литературное и национальное единство, а вследствие этого и политическое могущество русского народа» . Мажліва, калі б паэт зноў звярнуўся да паслуг кракаўскага ці іншага замежнага выдаўца, працягнуў закладзеная падмётнай «Мужыц-

кай праўдай» і замацаваныя уласнай «Дудкай беларускай» традыцыі пашырэння нелегальнага і непадцэнзурнага вольнага мастацкага слова — сёння мы ведалі б творчую спадчыну Мацея Бурачка куды паўней і глыбей.

Горка гучыць, аднак святкуючы ў сямейным коле сваё 60-годдзе, гаспадар мог сказаць, што «зажыўся на гэтай зямлі» Ягоныя паплечнікі-сейбіты, спрацаваныя на нядзячным у канцы XIX стагоддзя для беларускага мастацкага слова літаратурным загоне (і калі гэты палетак можна будзе лічыць удзячным для айчынных паэтаў?), не вытрымлівалі цяжару і адзін за адным пакідалі свет. Ад чорнай воспны, набытай у Петрапаўлаўскай крэпасці, згарэў 24-гадовы Адам Гурыновіч (1894). Спакутаваны хваробамі, разбіты паралюшам адышоў мінчук Янка Лучына (1897; псеўданім Яна Неслуходзкага, па адукацыі інжынер; адзіны паэтычны зборнік «Poezje» выйшаў у 1898 г. пасмяротна ў Варшаве). Як «несостоятельный должник и умопомешанный» у слуцкай барадзельні скончыў жыццёвы шлях паэт-байкар, мемуарыст, арыстакрат паходжаннем Альгерд Абуховіч (1898). Песняры быццам спяшаліся навыперадкі заплюшчыць вочы. Каб не спатыкаць ХХ стагоддзе, якое не прарочыла свядомым беларусам анічога светлага. «Дзяды зазналі бяды, але й унукі зажывуць муکі». І ў нечым не памыляліся: для тысяч іх наступнікаў чужына, а не родная зямелька стане апошнім пасцелькай.

28 (15) красавіка 1900 года ў адзінных на Беларусі азалелых літаратурных пенатах XIX стагоддзя (беспрэцэдэнтны для гісторыі айчыннай літаратуры факт захавання пісьменніцкай сядзібы) у родавым маёнтку Кушляны адышоў Францішак Багушэвіч, alias Мацей Бурачок, vel Сымон Рэўка з-пад Барысава. У дзень смерці сын Тамаш зрабіў малюнак нябожчыка «на божай пасцелі». Схуднелы стары чалавек. Восстры плячук вытыркнуўся з-пад коўдры. Запалы твар. Тонкія дзіцячыя руки...

За месяц перад тым на смяротным ложку збалелы гаспадар Кушлян падпісаў фінансавыя рахункі-справараздачу пра адкрыццё барэльефа Адаму Міцкевічу ў Вільні. Адкрыццё

— патаемнае, скрытае ад чужога вока,— адбылося пакрыёма ў Святаянскім касцёле на світанку 18 (6) чэрвеня 1899 года. Усведамленне, што родных дзяцей у гімназіях прымушаюць співаць узнёслыя гімны і ўскладаць кветкі да манументаў у гонар чужахвалай-забойцаў трайго народа, а сам ты, каб адзначыць 100-годдзе з дня нараджэння найвыдатнейшага, з сусветным імем, паэта-земляка мусіш, нібы злодзей, хавацца ва ўласнай хаце — паліла абурэннем сэрцы высакародных грамадзян сцёrtтай з эўрапейскай мапы дзяржавы. Аркушы з подпісамі пад справаздачай сяброў юбілейнага Міцкевічаўскага камітета (апошняя паэставы аўтографы!) з канспіратыўных меркаванняў былі знішчаныя.

Пра што думаў у тыя адыходныя, развітальныя дні паэт-дэмакрат? Мо зноўку называў сябе «чалавекам, які нарадзіўся не ў свою эпоху»? Прызнанне гэтае вырвалася з ягоных грудзей, калі паўставаў верш «Прывід надзеі»:

...О, я ўжо бачу далёкі час гэты,
Як адраджаецца род чалавечы,
Як люд яднаецца з цэлага свету,
Праўда — ягонаю ўладаю вечнай...

(Пераклад П. Бітэля)

І ён узніяўся на абарону адвечнай праўды роднага люду, на стагоддзі наперад даў «мільёнам пракурораў», што вынеслі над забраным народам нечалавечы вердыкт «на отмирание и слияние», годны адказ: сваё закліナルнае, выпакутаванае ўсім жыщём і вырванае з дранцвеючай нематы, а таму навекі адроджанае беларускае слова.

Язэп Янушкевіч

Rakaŭ, 1989, 2005

Дудка беларуская

ПРАДМОВА

Братцы мілъя, дзеци Зямлі-маткі маей! Вам афяруочы працу сваю, мушу з вамі пагаварыць трохі аб нашай долі-нядолі, аб нашай бацькавай спрадвечнай мове, каторую мы самі, да і не адны мы, а ўсе людзі ўсёмыя “мужыцкай” завуць, а завецца яна “беларускай”. Я сам калісь думаў, што мова наша — “мужыцкая” мова, і толькі таго! Але, паздароў Божа добрых людзоў, як навучылі мяне чытаць-пісаць, з той пары я шмат гдзе быў, шмат чаго відзеў і чытаў: і праканаўся, што мова нашая ёсць такая ж людская і панская, як і французская, альбо нямецкая, альбо і іншая якая. Чытаў я ці мала старых папераў, па дзвесце, па трыста гадоў таму пісаных у нашай зямлі і пісаных вялікімі панамі а нашай мовай чысцю-сенькай, як бы вот цяпер пісалася. Увідзеўши гэта, я часта думаў: Божа ж мой, Божа! Што ж мы за такія бяздольныя. Якаясь маленъкая Булгарыя — са жменемі таго народу — якіясьці Харваты, Чэхі, Маларосы і другія пабратымцы нашыя і ружны чужы зброд, жыды маюць па-свайму пісаныя і друкованыя ксёнжачкі і газэты, і набожныя, і смешныя, і слёзныя, і гісторыйкі, і баячки; і дзеткі іх чытаюць так, як і гавораць, а ў нас як бы захацеў цыдулку ці да бацькі лісток напісаць па-свойму, дык, можа б, і ў сваёй вёсцы людзі сказали, што “піша па-мужыцку”, і як дурня абсмяялі б! А можа, і спраўды наша мова такая, што ёю нічога добра гаворыць, а ні напісаць не можна? Ой, не! Наша мова для нас святая, бо яна нам ад Бога даная, як і другім добрым людзям, і гаворым жа мы ёю шмат і добра, але так ужо мы самі пусцілі яе на здзек, не раўнуючы, як і паны вялікія ахонея гавораць па-французску, як па-свойму. Нас жа не жменъка, а з шэсць мільёнаў — больш і шмат больш, не раўнуючы, як жыдоў, напрыклад, або татар, ці армян, а пакажы ж, ваша, хоць адну ксёнжачку ці аб гаспадарцы, ці так і аб жыцці на-

шым, каб па-нашаму?

Ці ж ужо нам канечне толькі на чужой мове чытаць і пісаць можна? Яно добра, а навет і трэба знаць суседзкую мову, але наперш трэба знаць сваю. Перадумаўшы ўсё гэта, я, братцы, адважыўся напісаць для вас сякія-такія вершыкі: хто іх спадабае, таму дзякуй! А хто падумае лепш і больш напісаць, таму чэсьць вечная і ад жывых людзей і ад бацька-вых касцей! А пісаць ёсць шмат чаго!

Спрадвеку, як наша зямелька з Літвой злучылася, як і з Польшчай з'ядналася дабравольна, дык усе яе “Бяларусяй” звалі, і недарма ж гэта! Не вялікая, не малая, не чырвоная, не чорная яна была, а белая, чыстая; нікога не біла, не падбівала, толькі баранілася.

Шмат было такіх народаў, што страцілі наперш мову сваю, так як той чалавек прад скананнем, катораму мову займе, а потым і зусім замёрлі. Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі! Пазнаюць людзей ці па гаворцы, ці па адзежы, хто якую носе; ото ж гаворка, язык і ёсць адзе-жа душы.

Ужо больш як пяцьсот гадоў таму, да панавання князя Вітэнэса на Літве, Беларусія разам з Літвой баранілася ад крыжацкіх напасці, і шмат местаў, як Полацк, прызнавалі над сабой панаванне князёў Літоўскіх, а после Вітэнэса Літоўскі князь Гядымін злучыў зусім Беларусію з Літвой у адно сільнае каралеўства і адваяваў шмат зямлі ад крыжакоў і ад другіх суседаў. Літва пяцьсот дваццаць гадоў таму назад ужо была ад Балтыцкага мора ўдоўжкі аж да Чорнага, ад Дняпра і Днястра-ракі да Нёмна; ад Каменьца места аж да Вязьмы — у сярэдзіне Вялікасці; ад Дынабурга і за Крамяньчук, а ў сярэдзіне Літвы, як тое зярно ў гарэху, была наша зямліца — Беларусь! Можа, хто спытае: гдзе ж цяпер Беларусь? Там, братцы, яна, гдзе наша мова жывець: яна ад Вільні да Мазыра, ад Вітэбска за малым не да Чарнігава, гдзе Гродна, Мінск, Магілёў, Вільня і шмат мястэчкаў і вёсак...

Мацей Бурачок

МАЯ ДУДКА

Эх, скручу я дудку!
Такое зайграю,
Што ўсім будзе чутка
Ад краю да краю!
Ой! то будзе гранне,
Як на павітанне
І як на васэле,
Нядоўга тыкеле:
Прэндка скончу песні...
Покі дудка трэсне,
Ці паглохнуць людзі,
Ці высахнуць грудзі,
Сілы надарвуцца
На радаснай дудца,
І выцякуць слёзы
На сухія лозы...
Выйдзе душа парай,
Падымецца з хмарай,
Туманом па рэчца,
Расой разліецца,
Каласочки зрося,
Каб жыта ўдалося,
А хлеб з'ядуць людзе,
І зноў сляза будзе.
Ну, дык грай жа, дудка,
Каб жа была чутка,
Каб аж вушки драла;
Каб ты так іграла,
Каб зямля скакала!
Заграй так васола,
Каб усе у кола,
Узяўшыся ў бокі,
Ды пайшлі у скокі,
Як віхор у полю —

Аж выючи з болю,
Каб аж рагаталі,
А усё скакалі...
Каб скакалі горы,
Як фаля на моры,
Як паны на балі,—
Каб вот як скакалі!
Каб аж пыл курыўся,
Каб свет заваліўся
Ды усё круціўся,
Як у нашага брата
У п'янога хата...
Га! Чаму ж не граеш?
Хіба ты не знаеш,
Не ведаеш хіба,
Што, як тая рыба
Ды на лёдзе б'еца,
Так вот я, здаецца,
Сорак гадоў б'юся,
Ніяк не звярнуся,
Ніяк не натраплю
Вадзіцы хоць каплю,
Ды такой вадзіцы,
Ды з такой крыніцы,
Што як хто нап'еца,
Дык вольным стаецца.
Грай, васола ж грай
Альбо долю дай!..

.....
.....

Енчыш безумолку!
Не, не будзе толку!
Кіну ж дудку тую,
А зраблю другую,
Цяпер зраблю дудку
Ад жалю, ад смутку,

Га! зраблю ж другую,
Жалейку смутную,—
Ды каб так заграла,
Каб зямля стагнала,
От каб як заграла:
Каб слязьмі прабрала,
Каб аж было жудка,
От то мая дудка!..
Вот зрабіў такую!
Дай жа папрабую...
Ну, дык грай жа, грай жа,
Усё спамінай жа...
Штодзень і штоночы
Плач, як мае вочы,
Над народу доляй,
І плач штораз болей.
Плач так да астатка,
Галасі, як матка,
Хаваючы дзеци,
Дзень, другі і трэці
Іграй слёзным тонам
Над народу сконам!
Каб ты так іграла,
Каб немарасць брала.
Як слязы не стане,
Заціхне ігранне,---
Кінь наўкола вокам,
Дык крывавым сокам —
Не слязой — заплачыш,
Як усё абачыш.
Як крыві не стане,
Тагды кончу гранне!

ДУРНЫ МУЖЫК, ЯК ВАРОНА

Весь свет кажыць, б'ецы у звона:

“Дурны мужык, як варона!”

Гэта тыкі справядліва:

Ён дурнейшы ад вароны,

І не дзіва — было б дзіва,

Каб мужык ды быў вучоны.

Дык крычыце ж, біце ў звона:

Дурны мужык, як варона!

Да навукі ён не браўся,

Закасіўся, заараўся;

Дурнем умрэ, як радзіўся,

Сам сабой дурным зрабіўся,

Ведама, мужык — хамула —

Ад навукі адварнула!

Дык крычыце ж, біце ў звона:

Дурны мужык, як варона!

Ці ж не дурань мужык гэта:

Гарэ, сее усё лета,

А як прыйдуцца дажынкі,

Няма збожжа ні асьмінкі,

А даждаўшы на Каляды,

Мужыкі мякінцы рады.

Дык крычыце ж, біце ў звона:

Дурны мужык, як варона!

Усю зіму возам цягне

Да вакзалу ружнэ збожжа,

Ногі змерзнуць, сам засмягне,

А на хлеб кажух заложа,

Каб дажыць як да крапівы,

Абы ў поле выйшаў жывы.

Дык крычыце ж, біце ў звона:

Дурны мужык, як варона!

Ад Пятра і да Якуба

Ён касой махаў ад рання:

Наклаў стагоў, людзям — люба,
Ў хаце ж сена — анізвання;
Равець з голаду скаціна,
Хоць кінь, бяжы за вачыма!
Дык крычыще ж, біце ў звона:
Дурны мужык, як варона!
Глядзі, касцёл аж да неба,
Воласць бляхамі пакрыта!
Срэбрам скрые, калі трэба,
Бо за гэта яго біта,
А сам жывець у мокрай яме,
Дзверы заткнуў анучамі!
Дык крычыще ж, біце ў звона:
Дурны мужык, як варона!
З камаровы нос сякерку
Сцісне, крэкне, замахае —
Зробе пушчу, як талерку,
Свет дрываемі закідае!
А ў хаце — зварыць страву,
Пашчапае стару лаву!
Дык крычыще ж, біце ў звона:
Дурны мужык, як варона!
Глядзі! горы паразрыты,
А чугункай свет абвіты:
Ўсё з мужыцкай цяжкай працы,
Усе едуць у палацы;
Ў мужыка ж няма белета!
Ці ж не дурань мужык гэта?
Дык крычыще ж, біце ў звона:
Дурны мужык, як варона!

ЯК ПРАЎДЫ ШУКАЮЦЬ

Як простая праўда згінула у свеце,
Дык праўды і з свечкай шукаюць,
І золатам маняць, і людзей склікаюць,
І Бога цалуюць,— а ўсё-такі прэце,
Як камень у воду, так праўда прапала!
Судоў нарабілі, начальстваў ці мала:
Пасрэднік і воласць, сынод і санаты,
Прысуцтва і вокруг, управы, палаты.
А найбольш міравых, участковых і з'ездай,
Што ў полі камення, што гвездаў!
Затое ж жыщё цяпер труднае стала,
У сведкі улезці, ні села — ні пала,
Ад суду да суду праз лета цягацца
Так лёгка, што навет не трэба старацца!

Раз еду я ў Вільню адведаць сынка,
Ажно пры дарозе пасецца кабыла,
Стайць чалавек якісь ля млынка,
За млынам сука там брахала ці выла,
І гдзесьці “ратуйце” крычала кабета,
А мостам ляцела якаясь карэта.
І што ж тут такое было? Мне здаецца:
Хто едзе, хто вые, хто, можа, смяецца...
(А мельнік стаяў у дзвярах і смяяўся.
Чаго ён смяецца? — дык я ж не пытаўся!)
Мінуўшы я млын той, еду ўжо лесам,—
Ляжыць чалавек пад кустом ля дарогі
Без шапкі і босы, так шталтам убогі;
Але я еду з сваім інтарэсам,
Мне няма дзела болын ні да кога;
Ляжачага ж люду усюды ёсць многа!
Я аглянуўся, аж гоніцца хтосьці,
Кліча: “Пастой жа для боскай мілосці!..”

Стай я, чакаю, аж ён і пытае:
Хто я, адкуль ёсць і хто мяне знае?
І кажа вярнуцца мне аж да млыну,
Сведкам ураднік зве на гадзіну.
Вярнуўся, гляджу, аж карэта у рэчцы,
Мельнік цяпер ужо не смяеца,
Кабылу сотнік цягне да стану,
Цырулік кроў кінуў абломкшаму пану,
Дзюра на мосце так, як на хату,
Два хлопцы ловяць сучку кудлату;
Баба стаіць у парванай спаднічцы,
І кроў ёй цячэ па руцэ і па лытцы.
Вязуць і труп той зараз на возе,
Што я то відзеў, лежачы пры дарозе.
Пытаецца ратнік мяне ды за сведка:
Ці мельнік цкаваў, ці крычала кабетка?
Ці сучка парвала? А сучку ці білі?
Ці відзеў, што ў мосце масціны пагнілі?
Ці відзеў, як мельнік смяяўся?
Як пан з фурманом у карэце купаўся?
Як фурман ўтануў, а як пан ратаваўся?
Як злодзей цікаўся з-пад млыну да коні?
Як свіснуў кабылу і ляцеў на Рыконі?
Ці знаю, хто то забіты валаўся?
І кім забіты, ды каб я прызнаўся,
Ці не я яго вёз ды после уклай?
Можа, меў грошы, можа, я іх забраў?
(І дух мне заняў, сказаць слова не мог!
Вот напасць на мяне, чысты крыж паслаў Бог!)

Чаму я не хацеў ратаваць фурмана?
Чаму майстра таго не лавіў ля млына?
Чаму сучкі ад бабы куслівай не гнаў?
Чаго я ўцякаў, што ледзь соцкі нагнаў?..
Пратрымаў ён мяне цэлы дзень.
А бадай ты прапаў! Яшчэ даў я рубель,
Ён так спрытна яго запусціў у кішэнь.

Я паехаў сабе! Аж у восем нядзель
Соцкі прэць мне павестак і шмат:
Ў першай сведкам — як мельнік цкаваў,
Ў другой сведкам — што мост без прыгат,
Ў трэцяй сведкам — як коні хтось краў,
Ў чвартай сведкам — як пан заваліўся,
Як выплыў наверх, а фурман як заліўся,
Ў пёнтай сведкам — што труп пры дарозе
Быў убіты, а двое людзей уцякалі,
І што я даганяў тых людзей ды на возе,
А яны праз ламы удаваіх паскакалі!
Аж на шостай ужо дык я стаў вінават,
Што ратунку не даў, як карэта плыла.
Як я стаў па павестках хадзіць ад Каляд,
Дык асеўся якраз, як Пакрова была!..
І не сеяў, не жаў, не касіў сенажаць,
У арэнду аддаў, бо не мог дадзяржаць.
І што меў, то прадаў, пераеў,
Па судах агалеў, як шэсць разы згарэў;
І ў казе адсядзеў нядзель шэсць,
За няяўку плаціў, можа, трэйчы і штраф.
Як на тое ж і п р а ў д а схавалася гдесць,
А шукаўшы яе, і мне здарыўся траф.

У СУДЗЕ

Давялося ж і мне быць на велькім судзе,
На акружным судзе, гдзе усе ў грамадзе:
Мужыкі і паны, маскалі і жыды,
Хто у чым, як папаў,— ўсё туды ды туды.
Тут кажух, і шынэль, і бурнос, лапсардак,
І сурдут, і мундзэр... а адзін быў і храк
(Так як куртка з хвастом), і брадзяжка была...
Прыйшлі ўсе, і Пантурчыха навет прыйшла...
Быў тут ксёндз, быў і поп, быў і рабін жыдоў,

Толькі наш аліндар, той чагось не прыйшоў.
Самы суд за шырокі сеў стол ўпяцярох,
Шосты ходзе сабе,— усе ў залатых каўнярох,
Як дукат на дукат, так на іх зіхаціць.
(Каб я быў так багат — не хацеў бы судзіць.)
Па аднэй старане душ чтарнасця сядзіць,
Па другой — арыштант, той, што будуць судзіць,
А прад ім — без палы, толькі хвосцік вісеў —
Адвакат, што то меў бараніць, той сядзеў.
Арыштантам тым быў наш Пятрук Пантурок,
Што ў пушчы гдзесь меў патайны браварок.
А акцызнік Яськоў браў з яго кубана,
Дый данёс, дый злавіў, як той воўк барана.
І акцызнік той быў, прысягаўся і ён,
Як яму хтось данёс, як сачыў ён пяць дзён,
Як кацёл там кіпей, як гдзе брага была,
Як Пятрук не паспей уцячы ад катла...
А брахаў дык брахаў і сябе ўсё хваліў,
А таго ж не сказаў, як Пантурку даіў.
Потым нас па адным сталі ў суд выклікаць.
Прысягаўши на тым, трэба ж праўду казаць!
Тут пытаюць мяне, а тут жаль Петрука;
І мая ж у яго там прапала мука,
І я думаў сабе выгнаць водкі з вядро
На васэле дачкі (вот было бы дабро),
Ды завёз Петруку дзве асьміны муکі,
Дык якраз на той час наляцелі ж “к р у к і”,
Ды мяне ж павялі у той лес панятым,
Каб ім дна не было і акцызнікам тым!
Як спыталіся ўсіх,— прачыталі той “а х”,
Што злавіўся Пятрук (а набрэхана ж — страх).
Там такое стаіць, што і ў думцы няма:
Паравік, змеявік і якаясь шляма...
Прачыталі ото і яшчэ там папер;
Пагляджу ж, кажу я, што-то будзе цяпер?
Прасцідацель сказаў: “Пяць мінут перарыў!”

І ў каморку шмыгнуў, толькі ксёнжку закрыў.
І усе паднялісь і пайшлі хто куды;
Я застаўся сядзець, усё роўна з нуды.
Як вярнуліся зноў, дык адзін той устаў,
Што сядзеў на канцы і найболей пытаў;
Паглядзеў на усіх, як узяўся за стол,
Як зачаў ён крычаць: “Прытакол, прытакол!”
І казну спамінаў, і трубу, і кацёл,
І муку, і мяшок... ды усё — “прытакол!”.
Я сяджу і дрыжу, каб мянэ не назваў;
Калі — бразць! і я тут! — А бадай ты прапаў!..
Але хвале мянэ, справядлівым заве,
На Пантурку ж зіркне,— як скаціна, раве:
“Вінават, вінават, няхай плаце казне,
І ў турму, і ў Сібір!” — і яшчэ кудысь пхне...
Гаварыў, гаварыў, ажно піць захацеў,
Так, як бульбу, Пятра пасаліўши ды з’еў.
А сказаць бы, за што? — За сваё за добро.
Чалавек захацеў зрабіць водкі з вядро;
Што за наўда яму, каб ён свету не знаў,
Ці Пантурка з’еў блін, ці гарэлкі нагнаў?
Потым стаў вылічаць свае страты акцыз:
Той дык так бы зубамі Пантурку загрыз!
Налічаў, налічаў — і двайну і трайну,
Як шынкар у карчме тваю чарку адну.
І начынне забраць, і худобу прадаць,
Што ў казну, то ў казну, і яшчэ камусь даць,
Тысяч тры там, ці што, налічыў ён пяні.
(У Пятра ж каб хоць грош, не то што, ў кішані.
Смачны жабе гарэх, да зубоў Бог не даў —
Каб акцыз тое меў, што ў Пантуркі забраў;
Дзве казы прадалі, ды сярмягу, ды воз,
І то брат адкупіў, а назаўтра адвёз.)
Аж не сцярпеў той пан, што у курты сядзеў;
Петруку штось сказаў, акуляры надзеў.
Калі ж крыкне-зыкне, аж затросся той суд.

”Гдзе тут,— кажа,— віна, чым Пятрук вінен тут?
Што скацінку карміў працаваным дабром,
Насіў брагу з двара на насідлах вядром?
Тут турму, тут і штраф для акцыза схаваць...”
Як зачаў гаварыць, як зачаў бедаваць,
Дык Пятрук і не гнаў, і у лесе не быў,
А то я вінават, я сам гнаў, і падбіў,
І данёс на яго... Вінават я увесль!
А бадай ты прапаў, а бадай цябе рэзь!
Як ката дагары, так ён дзела скруціў:
На мяне набрахаў, Пантурка зашчыціў.
Я гляджу, што тут куц,— прападу, як сука,
Бо мяшок тыкі мой, ды мая ж і мука!..
Калі дзверы “с к р ы п е л ь”,
а я — “ш у с ц ь” праз людзей,
Ды на двор, ды ў карчму, да кабылы бардзей;
Прыляцеў аж у дом, бурачкоў трохі з’еў,
Сказаў жонцы: “Маўчы ж! Сам у лес паляцеў:
На тым мейсцы, гдзе быў браварок Пантурка,
Дай садзіць дзераўца, аж самлела рука.
Сцежку мохам заклаў і след той так закрыў,
Што ніхто б не пазнаў, гдзе і бровар, ці быў.
Ды ізноў аж на суд, а суда ўжо няма,
Толькі плача, клянец Пантурчыха сама.
Пантурка адвялі-тыкі зараз ў астрог;
Той куртаты зашчыт, як кадзідла, памог.
Я ж якосьць уцалеў ад суда на той час.
Каб жа Бог не давёў на той суд другі раз!

ВОЎК І АВЕЧКА

Злавіў воўк ягнятка
І панёс жывое!
Плачуць сын і матка,
Як бабры, або.
Воўк над маткай злітаваўся,
Як які аконам,
У аўчынку перабраўся
Ды ідзець з паклонам.
“Прыйшоў,— кажа,— я здалёчку
Расказаць пані авечца
Добру вестку аб сыночку,—
Як яму цяпер жывеца.
Не пазнала б ты ніколі,
Такі стаў дасужы
І жывець сабе на волі,
Без бяды, без нужы.
Зубы выраслі з клыкамі,
І адпалі рожкі,
Ножкі цяпер з пазурамі,
Хвост даўжэйшы трошкі.
І ўжо воўка не баіцца,
Ў хлеў ніхто не гоне;
Мае чым абараніцца
І другіх бароне!
Прыйдзі, і масць, да нас ў госці,
Справім сабе вечарынку:
Будзе мяса, будуць косці,
Будзем есць без адпачынку!”
“Дзякуй, дзякуй, ягамосці,
За весці такія!
Няхай прыйдзе сын у госці,
Пагляджу, ці вые?
Бо, кажуць, меж вамі

Трэба выць ваўкамі.
Я ж па-воўчу не умею
Ні выць, ні есці, ні лгаць.
Ды скінь скурку, дабрадзею,
Бо зубкі відаць”.

І авечка, хоць дурная,
А воўка ж пазнае!

МАЯ ХАТА

Бедна ж мая хатка расселася з краю,
Меж пяскоў, каменняў, ля самага гаю,
Ля самага бору, на беражку лесу;
Ніхто тут не трафе, хоць бы з інтарэсу.
Як няма гарэлкі, няма куска хлеба,
Дык які ж інтэрэс, каму сюды трэба?
Да хоць няма хлеба, жабраваць не буду,
Пражыву як-кольве ад працы, ад труду!

Кепска ж мая хатка, падваліна згніла,
І дымна, і зімна, а мне яна міла;
Не буду мяняцца хоць бы і на замкі,—
Калок свой мілейшы, як чужыя клямкі.
На страсе мох вырас, на маху бярозка.
Мільшай мне хатка, як чужая вёска.

Сваталі ж мне ў прыймы у новую хату,
На зямлю ражайну і дзеўку багату;
Буду жыць, казалі, як які пасэсар,
Ездзіць парай коні, як сам пан асэсар;
Да мне даражайны вугал гэты гнілы,
Камень пры дарозе, пясок ля магілы,
Як чужое поле, як дом мураваны! —
Не аддам за сурдут каптан свой падраны.

Клікалі ж у госці і клічуць суседзі —
Не пайду, не трэба, бо, кажуць, заедзі
Ад чужога хлеба губы абсядаюць,
Што чужога прагнуць, то сваё кідаюць.
Я не кіну хаты, хоць вы мяне рэжце,
Не пайду да вас я, хіба у арэшце.

А хоць сілай навет адарвалі б з дому,
Калісьці вярнуўся б, як мядзведзь да лому.
Заваліцца й хата, зарастуць пакосы,
Усё б я вярнуўся, хоць голы да босы!

Насек бы бярвенняў, нацягаў бы моху,
Зноў бы склеціў хату як-кольвеk патроху,
Зрабіў бы камору, выкаваў бы жорны,—
Усё ж свой хлеб еў бы, хоць бы сабе чорны!
Ну дык жа адстаньце, нашто я вам трэба:
Ці каб ваш хлеб есці, ці рабіць вам хлеба?

ПРАЎДА

Ой, цяжка ж, цяжка,
Не сярмяжка цяжка,
Але з гэтай доляй,
А ўсё штораз болей!

Ох, цяжкая ж доля! От так бы, здаецца,
Скрозь зямлю прапаў бы б ці ў слёзы б разліўся!
Ці мне жыць на свеце, ці мне куды дзеецца?
Ой, Божа ж мой, Божа, нашто ж я радзіўся?!

Ой, нашто ж мне дана тая мая мова,
Як я не умею сказаць тое слова,
Каб яго пачулі, каб яго пазналі,
Каб яго, то слова, ды праўдай назвалі;
Каб і разышлося то слова па свеце,

Як праменні слоньца цёплага у леце;
Каб на тое слова ды людцы зрадзелі
Так, як тыя дзеткі на святой нядзелі;
Каб жа тое слова ды людцоў з'яднала,
Каб на тое слова варагоў не стала;
Каб людцы прызналі братоў ды братамі —
Дзяліліся б долая і хлеба шматамі.
А без таго слова я — нямы калека!
Хоць бы занямець мне і да канца вeka!
Ой, нашто ж мне вочки, ой, нашто ж мне ясны?
Каб глядзеў, які я ад усіх няшчасны?
Каб душа балела, гледзячы на долю,
Каб сэрца шчымела і рвалася з болю?
Каб было чым плакаць і удзень і ўночы?!

Ой, Божа ж мой, Божа, вазьмі ж мае вочы!
Нашто ж тыя вуши, як не чуць нічога
Ні ад людцоў добрых, ні з неба ад Бога?
Ой, ці не на тое ж, каб чуць людзку лайку
Ды тую плачонцу дудку-самаграйку,
Нашую жалейку, што енча, не йграе,—
Хоць як выйгравай ты, а яна смутная?
Ой, ці не на гэта ж, каб чуць, як звякаюць
Ланцугі на людцах, што з хат уцякаюць.
Не здзекуйся ж, Божа, нада мной, над імі:
Парабі усіх нас, як камень, глухімі!
Вазьмі усе змыслы, покі прыйдзе Праўда,
Бо жыць без яе нам не вяліка наўда!
Прасі ў Бога ласкі: “Адвярні ты, Божа,
Злую нашу долю на сухія пушчы.
Адвярні на камень ці на бездарожжа,
На вялікі ройсты, на пяскі сыпушчы,
Ды каб не зазнала ніяке стварэнне
Гэтай долі нашай да веку сканчэння!”
Не пачуў ён енку, не увідзеў муکі,
Крыж уеўся ў плечы, ланцугі у руکі!
Прасіў я суседзяў са мной падзяліцца,

Памагчы крыж несці, як “з Богам не біщца”.
Абсмаялі людзі мяне, як дурнога,
Да цябе паслалі, да самога Бога,
Там, казалі, праўда, тут тыкеле сіла!
Дайней, кажуць, праўда па свеце хадзіла,
Жабруочы ж, змёрла, а людцы схавалі,
Каменем накрылі, зямлю пааралі,
Каб не чуць, не ведаць аб ей ані весці,
Ды цяпер і кажуць: “Праўда ў небе гдзесьці!”
Да пашлі ж ты, Божа, Праўду сваю тую
З неба на зямельку, слязымі залітую!
Пасылаў Ты Сына, Яго не пазналі,
Мучылі за праўду, сілай паканалі;
Пашлі ж цяпер Духа, да пашлі без цела,
Каб уся зямелька адну п р а ў д у мела!

ЗДАРЭННЕ

Ехаў я раз ад Кіяны
Ды ў Смургоні, і не п’яны,
І даехаў на Ваўкелы,
А конь добры быў — мой белы.
Тыц! стаў конь, наравіцца!
І храпець і дыба стаў,
Што не можна прыступіцца,
Чуць аглоблі не зламаў.
Гляджу: бочка ля дарогі.
Чыста ж бочка, толькі рогі
Як бы трохі відаць збоку.
Думка: вёз хтось, ды здалёку.
Як прыстала, дык, скаціўшы,
Сам начуе гдзесь у вёсцы.
Або, можа, быў падпіўшы,
Страціў бочку пры дарожцы!
А што ў бочцы? хто там ведаў?

Можа, брага, можа, водка!..
А я ж той дзень не абедаў,—
Вот каб, думаю, сялёдка?!
Або каб алей Бог даў бы,
Ўжо ж не сцярпей бы, украў бы!
Ото ж, думаю, закрашу!
Надта я люблю з ім кашу.
Падышоў да бочки, зрухаў,
Калі адаткнуў, панюхаў,
Аж з радасці страпянуўся,
На ўсе бокі аглянуўся!
Ну, свяжусенъкім алеем
Сmak пачуў на губе, носе!..
Хоць не быў яшчэ зладзеем,
Але ж тут дык давялося.
Так ужо я чагось рад,
Падвярнуў свой панарад,
За уторы падняў бочку,
Абпёр яе на лучочку...
А конь смык — падаўся ўперад.
А бадай табе тут верад!
Падкаціў я бочку зноў
І якраз ужо навёў,
А конь смык,— назад, ды тоўк!
А бадай цябе тут воўк!
Я ізноў давай каці...
Здумаў — лепей распрагці.
Ўзяў каня, як след распрог,
Зірк — аж конь мой і без ног.
Конь не конь, а зыдлам стаў;
Я спалохаўся, пражагнаў...
Дык зноў конь і сам запрогся,
Я спалохаўся і змогся,
Скінуў опратку, перажагнаўся,
Зноў-тыкі за бочку ўзяўся.
А так цёмна — хоць коль вочка.

Калі гляну: то ж не бочка,
А каза стаіць з рагамі!
Хвост, бародка і з нагамі...
Аж тут пятух калі крыкне,
Каза ў лужу калі скікне,
Калі ў лесе зарагоча,
Конь дахаты калі скоча...
Вот тут я і дагадаўся,
Каму ў рукі-то папаўся.
Давай казаць: “Анёл паньскі,
Згінь, прападні, дух шатаньскі!”
І цяпер, як хто смяеца,—
Мне усё каза здаецца.
З таго часу да алею
Я не мог душу прымусіць,
Адвярнула, дабрадзею,
Так-то чорт нас, грэшных, кусіць!
Каб не крыж,— прапаў бы, мусіць?!

НЕМЕЦ

Не люблю я места (па-расейску — горад).
Надта там цяснота і вялікі сморад.
А паноў як маку ды серад гароду,
Апроч таго, пропасць рознага народу!
Наш брат як увойдзе,— сам сябе баіцца:
Ці ісці без шапкі, ці гдзе пакланіцца?
Дык надта ж і стыдна, каб не памыліцца:
Пакланіцца немцу ці якому жыду!
Няхай яго стocha — набярэшся стыду;
Няхай лепей з дому я той дзень не выйду.
А пазнаць жа трудна як жыда, як немца,
Як пана якога ці там чужаземца.
А што жыд да немец — дзеці аднай маткі:
І мова падобна, і адны ухваткі.

І абодва ласы на чужую працу,
І, мусіць, абодва ядуць з кроўю мацу!
Абодва абдураць, абдзяруць як ліпку,
Адбяруць і сошку за бітую скрыпку.
Пан наш нябожчык (няхай яму свеца),
Як умёр, ці чвarta вёсна то, ці трэця.
Як яго скруцілі, чыста абадралі,
Глядзіць — будзе кепска, што тут рабіць далей?
Усё пусціў арэндай; найперш пусціў жыда,
У млыне сеў немец — якаясьць абрыва,
Граўшы па дарогах, прыйшоў з-за граніцы,
Прынёс толькі торбу і ў ёй дзве скрыпіцы.
Двор купіў хтось рускі так як за дурніцу,
Пан зышоў далёка кудысь за граніцу!
Жыд зараз убіўся у рускага ў ласку:
Штодзень ходзе ў лесе ад самага браску...
От ходзіць ён гэта да ўсё дубы ліча,
Як трэба, і гроши рускаму пазыча.
А як ablічыўся ды дубы абмераў,—
У восені выгнаў з тысячу сякераў,—
Счысціў пушчу чыста, за пасекі ўзяўся,
Як кабан, раз'еўся ды, як пан, зазнаўся,
Гавора па-руску і з рускім гуляе,
Разам ляжа, устане і ўсім упраўляе!
Рускі сабе ездзе, не ў дому ніколі,
Немец усё меле ды ходзе па полі.
Наеўшыся мяса, півам запівае,
У свята ж на скрыпцы, аж пішчыць, іграе.
Здаецца б, нічога? калі хто не ведае,
Але пачакаўшы, дык выйшла камедыя.
Жыд купіў у месце сабе камяніцу,
Глядзім — і наш рускі кінуўся за граніцу:
Пакінуў і жонку, адрокся і дзеци;
З'явіўся пан новы (гэта ужо трэці)...
А які б то пан той?.. Ну, ці хто павера?..
Гэты ж самы немец! каб яго халера!

От цяпер згадай ты — хто кім калі стане?
Аб пану ні весці, ні слыху, нізвання,
Жыд панам зрабіўся, немец яшчэ большы,
А мужык быў голы, цяпер яшчэ гольшы!
Так і на гародзе: лебядка, крапіва,—
Толькі вырві рэпу,— дык заастуць жыва,
Так як чорт насее! Ото ж так і людзе:
Тут э ў шы загіне, дык вораг прыбудзе!

ДУМКА

Чагось мне маркотна, на плач забірае:
Мусіць, душа чуе якоесьці гора
Ці штосьці зрабілася... што? Хто яго знае:
Ці град жыта выб'е, ці згіне абора,
Ці ураднік загнявіцца, пагоне падводу,
Ці знайдуць у лесе крадзену калоду?
Ці сын умрэ, што маскалём служыць,
Ці той, у Мэрыку падаўся, ды тужыць?..
От так цяжка, здаецца, каб грэху не баяўся б,
Ці ў пятлю палез бы, ці ў ваду схаваўся б!
Летась мне было так — і валы прапалі,
Свінні бульбу з'елі, гарод пакапалі,
Нябожчыца матка чыста захварэла,
І дзядзькава хата з каміном згарэла;
Сукна не звалілі — хадзіў без сярмягі,
А тут і без хлеба... прападаў ад смагі!
Хоць бы прандзэй стала, што ўжо стацца мусе,
Каб так не цягнула за сэрца, як ліна;
Бедаваць не перша, я і не баюся:
Няхай усё згіне, дык душа ж не гліна?
Тагды б ужо ведаў, як і ратавацца,
Ці там ад няшчасці, ці з людской напасці,
Ці сядзець у хаце, ці куды падацца,
Ці, злажыўшы рукі, навекі прапасці!..

Ды што ж мне такога, чаго мне журыцца?
У мяне не будзе,— знайдуць людзі хлеба;
На бяду мне плюнуць, Богу памаліцца,
Да слушнага часу дажыву як трэба!
Вун стаіць бярозка тут ля самай хаткі,
Косы папусціла... плача, кажуць людзе,
А мне так здаецца, што ёй ані гадкі:
Што было — не помне, не ўзнае, што будзе.
А можа ж, і помне, як то я калісьці,
Быўшы малым хлопцам, лазіў, калыхаўся.
Яна была гібка, болей было лісці...
І я дзісь не мог бы, як тагды спінаўся.
Чаго ж мне маркотна? Ты ж скажы, бярозка,
Маўчыш, як нямая, і сама смутная!..
Мусіць-такі праўда — гэта яе слёзка,
Што кажуць другія — капля расяная.
Мне жаль і бярозкі, чаго ж яна плача,
Калі ужо долі не пераінача?
Не тужы, бярозка, свет з намі не згіне,
Вечер як павее, шышачкі раскіне;
Хоць бы ты засохла,— вырасце вас болей...
Перастанем плакаць мы над сваёй доляй!
Якось яно будзе, дажывём да дошкі,
Хоць лепей, хоць горай, абы не так трошкі!
Шышачкі раскіне, як паракідала
Маіх шэсць сыночкаў — здаецца, ці мала?
Усе разышліся! — Адзін у наборы,
Адзін пайшоў прочкі, за чорныя моры,
Адзін за Дунаем саўсім асядліўся,
Адзін у Сібіры — з старшынёй пабіўся;
Пяты на пісарстве гдзесь у Патарбурку,
Кінулі ў хаце вот крывога Юрку!..
Ну ды рана-позна, тыкі мне здаецца,
Кожны занудзіцца, да дому прыб'еца...
Паглядзець, як людзі ў бядзе сабе радзяць,
Абсядуцца ў дому і лад заправадзяць.

З КІРМАШУ

Гэй, ляці, кабыла, хоць ты падарвіся,
Бо мяне чакае там мая Людвіся,
Чакае, чакае, аж выйшла за дзверы,
Вот ужо і поўнач, а не есць вячэры.
Зварыла зацірку, дык аж гоне слінку,
Малачком збяліла, як тую сняжынку!
Гэй, ляці ж, кабыла, па пнях, па каменнях,
Бо яна чакае уся у пламеннях.
Уся у пламеннях ад аднэй мілосці!..
Гэй, ляці, кабыла, каб не ўспелі госці.
Гэй, басуй, басуй жа, мая ты кабыла,
Каб жонка не спала, дзверы адчыніла.
Маскалі ж у вёсцы яшчэ не паснулі,
Праляці ж, кабыла, каб яны не чулі!
Рві, кабылка, жыва, вязу я гасцінчык:
Ці хустку чырвону, ці валовік-бічык.
Гэй, вязу гасцінчык, вязу кірмашовы,
Ці новую хустку, або і біч новы!

ПАДАРОЖНЫЯ ЖЫДЫ

Што крук круку не выдзюбае вока,
То ведама даўно і ведама далёка;
І гдзе крапчэйшыя дзяяруцца,
Дык слабшыя няхай жа не суюцца,
Бо ўжо чубы напэўна што парвуць,
Калі яны адзін другога не паймуць.

З двух мястэчкаў два падвозцы
Двух жыдоў вязлі напроці.
Спаткаліся ж на вузенькай дарожцы
І ні адзін не уступае па ахвоце.
Той кажа: “Парха ты вязеш, дароту дай!”
А той крычыць: “Ты пана мне не лай,

Бо я твайго і біць гатоў!..”
І біч смалёны тут завёў,
А той у рукі ды бічышча...
І замахалі так, аж свішча!
Жыдкі у просьбу, каб гадзіцца.
Куды табе! — ні прыступіцца.
Так б’юць, аж кроў цячэ жыдам!
“Ты б’еш майго, а я твайму аддам!”
І, можа б, так насмерць пабілі,
Дык хітра ж і жыдкі зрабілі:
Той перасеў таму на воз, а той туды.
І так запхалі абодва без бяды;
І мужыкам так стала бліжэй дому,
І крыўды ніякай нікому.
Пазналіся жыдкі, пагергаталі,
Дык мужыкі і біцца перасталі!
А што, каб так і мы зрабілі,
А можа бы, і нас не білі?

ХРЭСЬБІНЫ МАЦЮКА

Калісь, як у нас казакі-то стаялі,
У “шнурах” за горкай раз мяне спаткалі.
Сказаў “пахвалёны”, а яны смяюцца,
Адзін штось спявае, іншы дзъме на дудца,
А старшы скіпеўся: “Ты што за адзін?”
Думаю: хто ж я? — ужо ж Юркаў сын!
“Т у т э й ш ы,— кажу я,— свой чалавек:
Сын бацькі свайго, а бацька дзяцей,
Тут і радзіўся, тут жыву век;
Юркам зваць бацьку, я дык Мацей.
Вун гдзе і хата, і выган, і сад;
Там жнець мая жонка, а тут гарэць брат!..”
Ён кіпіць горай, пытаючы, лае,
Крычыць, і б’еца, і ў твар штурхае,

“Да хто ты, да хто ты, ці рускі, ці не?”
Я дай круціца туды і сюды,
Думаю: што б тут сказаць яму мне?
“Я не нашу,— кажу,— барады”.
“Да ты,— ён кажа мне,— веры якой?
Ці ты праслаўны, ці ты — паляк?”
“А дайце ж, паночку,— кажу,— мне пакой,
Да я ж тутэйшы, я ж казаў так!..”
Як сцебане, пракляты, мяне,—
Аж у вачах чырвона здалося!
Каб я ж чым-кольвеk ў якой віне,
А то не ведаць, скуль узялося?
Я кажу гэтак: “Калі ж ужо так,
Што васпан б'ешся без дай прычыны,
То, мусіць, і праўда, што я і паляк
І буду паляк я ад гэтай гадзіны!..”
Ну і далі ж мне добра на знак:
Цягнулі, біўши, у Замаслаў,
Каб помніў крэпка, што я паляк,
Каб і вам гэта здарэнне сказаў!
Тое прайшлося, пайшлі і казакі,
Калі пад восень завуць нас у збор,
“Прыехаў,— кажуць,— начальнік такі,
Сам князь Хаванскі, ідзіце у двор!”
Трэба ўсё кідаць (хоць святам было).
Народам, як макам, весь двор заліло:
Князь у палетах, васолы такі!
“Эх,— кажа,— рыбыты! — вы дуракі,
Што ў рускай зямлі ды каталікі!
Ну, цар вас прымае у сваю веру;
Дасць зямлі многа!.. Вы на паперу
Тут падпішыце, а поп пасвенце,—
Будзе ўсё добра, усюды пашэнце.
Ну, братцы, вып’ем па чарцэ усе;
Бацюшка крыж і крапідла нясе!”
Мы ж толькі зірк адзін на другога,

Маўчым, трасёмся, не кожым нічога:
Ён Міруна за плечы узяў,
Вядзець да стала, гарэлкі падаў:
“Пій на здароўе і так пішы:
— Вот сабраліся дзве тысяч душы;
Рускую веру хочым прыняць,
Каб каталіцкай не ведаць, не знаць...”
Мірун папярхнуўся, як хуста, зблеў,
Глянуў на ўсіх, на мяне паглядзеў,
“Як,— кажа,— людзі, так,— кажа,— я,
Спытайце,— кажа,— вун Мацяя;
Як ён ды скажа перавярнуцца,
Дык усе вёскі на яго згадуцца”.
Цягнуць мяне да таго князя,
А тут аж мурашка за скурай лазе.
“Ну што, маладзец, нап’ёмся водкі?”
Даець мне гроши, такі салодкі:
Усё гавора, радзе, пытае,
Жонку цалуе, дзяцей гайдает.
“Ну што ж, надумаўся, гатоў?..”
“Надумаўсь,— кажу,— каб сто катоў
Дралі мне скуру, пяклі на агню,
Я веры сваей тыкі не змяню!”
Іх! закіпей той князь, аж зароў,
Аж вылупіў вочы, счырванеў ён, як кроў...
“Розаг падайце, нагаек, сто лоз!
Ён з веры смяеца мне тут пад нос!”
Хапілі мяне якісць гайдукі,
І розаг падалі чатыры пукі,
І б’юць --- не баліць, хоць за сэрца бярэ:
За што ж ён мне гэта ды скуру дзярэ?!
Як крыкну гэта: “Эй, бійце ж мацней,
Мацнейшы ад веры вашай Мацей!”
О так—то хрысцілі мяне казакі
З тутэйшага ды у палякі!

БОГ НЕ РОЎНА ДЗЕЛЕ

Бог сіроты любе, але долі не дае
Прыказка
Чым—то дзеіцца на свеце,
Што не роўна дзеле Бог?
Адзін ходзе у саце,
У золаце з плеч да ног,
А другому, каб прыкрыцца
Хоць анучай — велькі труд;
Весь, як рэшата, свіціцца,
Адны латы, адзін бруд!
Адзін мае хатаў многа,
А вялікіх — касцёл моў;
Увясці б туды хоць Бога,
І той бы з іх не пайшоў.
У другога ў сцяне дзюры,
Вецер ходзе, дым і снег;
Тут карова, свінні, куры...
Тут пакута, тут і грэх!
Гэты едзе у вагоне,—
Цёпла, мякка, толькі жыць!
А ляціць, як віхар гоне,
А ён сабе толькі спіць!
Той ў мяцеліцу, ў марозе,
Што аж вон яму прэ дух,
Паўзе з клункам па дарозе,
У снягу увесь па брух!
Гэты хлеба і не знае,
Толькі мяса ды пірог,
І сабакам выкідае
Усё тое, што не змог.
А той хлеб жуе з мякінкай,
Хлёбча квас ды лебяду,
Разам жывець і есьць з свінкай,

З канём разам п'еъць ваду!
Аднаму дзесяткі—служкі
Зарабляюць сотні сот;
Рукі ў яго, як падушкі,
Як кісель, дрыжыць жывот!
Другі ж сам, аж на дзесятак
Працуочы, лье свой пот,
А высаходы, як аплатац,
Цянюсенькі, як той кнот.

ХЦІВЕЦ І СКАРБ НА СВЯТОГА ЯНА

Пры выгане ў вёсцы, ў самай перагонцы,
Была хата крывенъка у адно аконца;
Ў хатцы адзінокі жыў хцівец лянівы,
Што думаў без працы зрабіцца шчаслівы.
У грошах, ён думаў, усё людское шчасце,
А ён жа павінен гдзесьці скарб напасці!
За мілю ж за вёскай ды быў лес закляты;
А хціўцу жа лес той якраз проці хаты,
Ў tym лесе заклятым не расло нічога,
Праз яго ніколі не ішла дарога;
Баяліся людзі у той лес заходзіць,
А як хто заблудзе,— чорт па тры дні водзіць!
П'яны хцівец, ішоўши з васэля дадому,
У той лес убіўся, залез серад лому.
Вот стаіць ён гэта, клянец, праклінае,
Калі глянє воддаль,— светлачка мігае.
Думаў, хата блізка ці хтось пасець коні,
Кінуўся на светла, прайшоў, можа, гоні,
Аж глядзіць, агонь той ды з зямлі бярэцца.
Хоць гарыць — не пале; няможна й сагрэцца.
Спалохаўся хцівец, аж працверазіўся,
Сам не аглядзеўся, як і апыніўся
Аж у сваёй хаце, аж на печ забіўся!

Назаўтра па вёсцы аб усім аб гэтам
Вестка абляцела, як папер штахвэтом.
Адзін скажа верна, другі праінача,
А кожды па—свойму здарэнне глумача.
Адзін кажа: пэўне маланка бліскала,
Дык п'яному хціўцу у вачах і стала.
Другі: што то светласць з магілкі святога,
Пэўне хцівец будзе шчаслівы у Бога.
А другія кажуць, што то скарб закляты,
Што хцівец, як знайдзе, дык будзе багаты!
А хцівец дай думаць: як бы тут разжыцца,
Хоць бы гэтым скарбам з чортам падзяліцца.
І сядзіць на прызбе ці ў свята, ці ў будні.
Калі раз пад вечар вылазе чорт з студні!
Опратка нямецка, спераду куртата,
Капялюх высокі, як жыд носе ў свята,
Портачкі, як дудкі, сам якісь цыбаты,
І шкляныя вочы, ззаду хвост куртаты...
Хцівец дагадаўся, што то за пасланец,
Са страху затросся так, як той паганец,
А тыкі пытае, трохі ачуняўшы:
— Хто ж такі, панічык? — нібы не пазнаўшы.
— Ды я не тутэйшы, кліпатэнт, здалёку,
Душы закупляю для пана штороку.
— А ваш пан багаты? Ці дорага плаце?
— Іх! — кажа.— Мільлёны ён на гэта траце.
Яму трэскі а грошы, што грошы — то трэскі,
Усякага купе, абы толькі кепскі!
— Нашто ж душы кепскія, здаецца?
— Э! бо добры у добрым псуецца!
— Ці б то мне не можна прадацца вашэці,
Каб я быў багатшы ад усіх на свеце?
— Можна,— кажа немчык,— а чаму ж не можна?
Чэрзмаго пана нігды не парожна.
Пры сабе не маю, але вун, у пушчы,
Ляжыць скарб закляты за ройстам у гушчы,

А там, на засценку, ёсць ведзьма старая,
Пакажа, як браць скарбы, яна ўсё знае!
Наша душа, твае грошы! — І запісаў штосьці,
А сам кінуўся аб землю, забразджалі косці!
Віхрам закруціла, і ён знік, як пена.
Хцівец звяк на камень, аж пабіў калена.
Спалохаўся чыста, што аж пражагнаўся,
Навет плюнуў трэйчы, злажыў трэйчы хвігу,
Але чорт закрысліў душу сабе ў книгу!
Вот назаўтра хцівец прад усходам рана
Ляціць да той ведзьмы, казаў бы да пана.
Вот ужо і блізка яму да засценку...
Стала чагось страшна! Ідзець памаленъку,
Аж скуль узяліся, як туман з дубровы,
Крукі і вароны, сарокі і совы
Ды як сталі кракаць, галасіць, смяяцца,—
Хцівец аж схітнуўся, каб назад падацца;
Узяў камень, калі пусце, калі уцярэбе,
Ды трафіў не ў пташкі, а сабе па лэбе!
Аж зарагаталі каменні па полю,
Аж сыпнулі слёзы у хціўца ад болю.
Давай таптаць лапцям камяні са злосці...
Калі гляне — ведзьма! Адны толькі косці!..
Калі гаркне хціўцу у варонне горла:
“Якая ж то немач цябে тут прыпёрла?”
“Маю інтарэсы,— кажа,— да вашэці
І даўно прыйшоў бы, каб не твае дзеци...”
А яна праз комін глядзіць і гавора:
“Я цябে чакала, але не так скора.
Не рабі мне глуму, а ідзі у сені,
Але зажмур вочы, выверні кішэні,
І паўзі на брусе, ды наперад задам,
Пад сцяну пралезеш яшчаркай ці гадам”.
Увайшоў ён гэтак у тое мяшкане,
Аж спанеў са страху! — калі гэта гляне,
Паўнюсенька хата пташковых галовак,

Скрыдэлак і ножак і цэлыя паловак.
Та свішча, там вішчыць, то крэкча,
Гэтая стогне, а другая клекча.
А ведзьма як крыкне каршуновым басам,
Дык усё замоўкла зараз тым жа часам.
“Ну, кажы ж, што трэба? Мусі, ці не грошы?
Бо віджу, для нас ты чалавек хароши”.
“Эгэ ж,— кажа,— скарбу хацеў бы дабрацца,
А ваша дык знаеш, як за яго ўзяцца”.
“Відзіш, які ласы? шык гэта не жарты!
Пагляджу я первей, ці ты яго варты:
Задам тры работы,— як выдзержыш пробу,
Дык забярэш скарбы, а не — дык хваробу!
Нанасі ж пазногцям мне вады вядзерца,
З маленъкіх пылінак, вот па гэтай мерца,
Пастаў слуп высокі ды, як волас, ценькі
І злічы лісточкі на весь лес гусценкі!”
Мусіць, тут і немчык тыкі памог трошкі,
Досьць, што крутам—мутам выпаўніў да крошкі,
Адкуль і ахвоты, і розуму стала?
Усё зрабіў хцівец, што ні загадала.
Ведзьма яго хвале, гладзе па галоўцы,
Падала вячэраць чагось у латоўцы,
Здаецца, яечню і з савіным шмальцам,
Сама яго корме, папіхае пальцам...
Потым таго кажа: “Калі ты, лядачы,
Захацеў так скарбу, дык ідзі ж уночы
У лес перад Янам, каб ні брэх сабачы,
Ані спеў пятушы, ані людзкі вочы
Не былі ў прашкодзе, У папараць сядзіш,
Хустачку падсцеліш, добраńка разгладзіш
І чакай паўночы. Папараць дасць цветку;
Ты струслі на хустку папараці ветку,
У хустку завяжаш цветачку ты тую
І будзеш мець скарбы, калі пашанцуе.
Толькі, дзяцюк, слухай! Каб ты не жагнаўся

I, несучы скарбы, каб не аглядаўся!”
Хцівец, дачакаўшы прад святога Яна,
Зайшоў ў лес далёка ад самага рана,
Выспаўся за слоньца, вечарам памыўся
I сабе чакае: ці прэндка паўночны?
Паставіўшы слупам на папараць вочы,
Толькі зірк: па лесе кажаны, як мухі,
Каля яго круцяць, поўзаюць рапухі,
Гадзіны суюцца, а совы галосяць,
Ваўкі страшна выюць, аж рэха разносяць,
Ажно лес трасецца! I хцівец затросся,
Але страх падолеў, і ўсё прайшлося,
I ўсё заціхла, як магілка ўночы.
Хцівец зноў паставіў на папараць вочы,
Вецярок па лесе лісткі развявае,
Струхнулася папраць, як бы то жывая?
Калі глядзіць хцівец: кветачка, як слоньца,
Заблішчала ясна, хораша бясконьца!
Струсануў на хустку хцівец кветку гэта
I ляціць дахаты з кветкай, як штахвэта!
Цяпер хцівец ведаў ўсё на свеце чыста:
Што ў зямлі ў сяродку, гдзе сіла нячыста,
Як звяры гавораць, скуль вада у рэчэ,
Калі што пасеяць, адкуль што бярэцца,
Калі будзе вецер, маладзік настане,
I каму якое где будзе спатканне.
Умеў перакінуць сябе ці другога,
Хоць у што захоча, aby не ў святога!
З скарача надое малака кадушку,
З вады зробе водку, з каменя падушку;
Як захоча,— дохнє скаціна ад вока,
Ведае, где скарбы, хоць бы як глыбока!
Знаў лячыць шалёных і кроў стрымаць з раны,
Загаварыць зубы ці вочы паганы,
Заломы у жыце закруціць па злосці
Ці выжаць чужыя, як закруце хтосьці.

Такі стаў дасужы, што свет здзіваваўся,
Адкуль гэта хцівец розуму набраўся?
Усё, усё чиста стаў ведаць як трэба,
Толькі што не ведаў, як зарабіць хлеба!
Узяў ён сякера, рыдлёўку пад паху
І ідзець у лес той без жаднага страху.
Прыходзе да месца, гдзе светла мігнула,
Штырхануў рыдлёўкай, аж зямля здрыгнула,
Як людскія грудзі, і аж застагнала
Жаласліва, цяжка, як бы вот канала!
А ваўкі, мядзведзі, каты і сабакі,
Гадзіны, рапухі і звяры усякі
Калі загалосяць, як закрычаць пташкі,
Аж хціўцу за скурай сыпнулі мурашкі,
Пот паліўся цуркам, валасы паўсталі...
Хцівец страх падолеў і капае далей.
Трошкі пачакаўшы, скуль браліся крыкі,
Шаблі зазвінелі, забрашчалі пікі,
Б'юць у барабаны і крычаць салдаты:
“Лаві, рубі ногі, каб не ўцёк дахаты!”
А хцівец капае, як бы і не чуе.
Тут ляціць карэта! — от-от задратуе!
Там сотнямі коні яго налятаюць,
Фурманы ганяюць і асцерагаюць,—
Ён усё капае — вот так, як наняўся.
Як ужо ж і гэтым страхам не паддаўся;
Гадзіны з балота і вужоў ці мала
Лезуць праста ў очы і тыкаюць жала...
Ані страпянуться! А усё капае,
Як бы то не чуе,— як бы то не знае!
Потым ваўкалакі, смакі, ваўкалюды,
Зубастыя ведзьмы сабралісь з усюды;
На яго суюцца, зубамі скрыгочуць,—
Ён тыкі капае, аж чэрці рагочуць!
Асэсараў, соцкіх, ураднікаў хмара
Наляцелі, грозяць, другі аж удара...

Ён усё капае, ані аглянецца.
Скарб і паказаўся,— няма куды дзецца.
Кацёл, як кадушка, жалезам закуты...
Абухом як трэснуў, дык пусцілі нуты,
Рэчкай паліліся новыя дукаты,
А хцівец падумаў: “Цяпер я багаты”.
Набраў іх без ліку, у мяшок насыпаў!
На плечы закінуў, зрадзеў, аж захліпаў!
І... ляціць дадому з тымі дукатамі.
Аж тут і пагоня зямлю капытамі
Рвець, як даганяе, аж сапуць іх коні!
Ён чуе, што блізка, можа, няма гоні,
Дукаты ў лісічкі, а сам у калоду
Перакінуўся зараз і прапаў, як ў воду!
Калі ж наляцелі калмыкі, арапы,
Шаблямі махаюць, аж трасуцца храпы,
Ды ніяк нічога не могуць дарадзіць:
Так—то умеў хцівец і след свой загладзіць.
Тыя ж паставалі, пацмокалі трохі,
Коні завярнулі і пайшлі, як блохі.
Калоду ў сябе зноў, лісічкі ў дукаты
Перакінуў хцівец і ляціць дахаты.
Калі ў паўдарогі чуе — ізноў гоняць,
Крычаць, і страляюць, і шаблямі звоняць.
То цяпер былі татары: кудлатыя шапкі,
А твар, як дзве скулы, а вочы, як крапкі.
Як зглядзелі хціўца, калі запішчэлі,
Аж прыляглі коні... але не паспелі:
Хцівец верць у дуба, а гроши у роя,
А мяшок у вулей! Удалося й тоя!
Цмокаюць татары! Пропаў, як у воду!
Адзін кажа: “Трэба б зласаваць хоць мёду”.
А тут на іх коні пшчолы як сунуцца,—
Ледва паўсядалі, каб назад вярнуцца!
Хцівец зноў уцёкі. Пад вёскай, за гоні,
Чуе — забубнела і зноў хтосьці гоне!

То гналіся туркі. Так як пад час бітвы:
Палаши крывыя, вострыя, як брыты,
У зубах кінжалы, голавы абрыйты,
Бровы так, як вусы, а твары сядзіты!..
Хцівец кінуў камень, а где ён каціўся,
Там ручай глыбокі, шырокі зрабіўся;
На ручаю човен і буч на дне рэчкі,
Поўны карасямі. Туркі, як авечкі,
Саўсім не пазналі, што то перакінуў
Хцівец сябе ў човен! І цяпер не згінуў.
Туркі завярнулі, а хцівец уцёкі!
Ужо тут пад хатай сусед недалёкі
Як крыкне на хціўца: “Пачакай ты, скнэра!
Падзелімся скарбам! А, які нявера!”
Вытрымаў і гэта і не аглядаўся,
Стануў на парозе, за закрутку ўзяўся;
Аж тут сам з сабою узяў меж прадраўся;
Як сыпнуць дукаты, дык аж загрымела!
Не вытрымаў хцівец, у вачах сцямнела...
Аглянуўся, відзе — ажно чорт смяецца,
Крыўляе, рагоча, за бокі бярэцца!
Тут абамлеў хцівец, як сноп, паваліўся,
На раніцы толькі з расой прабудзіўся
І наперш заглянуў — скарб яго ці цэлы?
Зірк! і губы развесіў, і стаіць здурнелы:
У мяху ўсё трэскі, а грошы не стала.
А душа за чары навекі прапала!
З папараці кветку хцівец гдзесьці страціў,
Памаркі забіла і не разбагацеў!
Цяпер не то дзесяць, трох не пераліча,
Не хціўцам, а дурнем кожны яго кліча.
Вот хцівасць на грошы давяла да згубы:
Няма ў свеце лепей, як свой грошык любы.
А то, як каторы чалавек харошы,
У добрым здароўі век зжыве без грошы!

ГДЗЕ ЧОРТ НЕ МОЖА, ТАМ БАБУ ПАШЛЕ

Адзін мужык ды добра з жонкай ладзіў,
А гэта ж чорту ў горле косць,
І што ён толькі ні рабіў,— не звадзіў,
І немарасць бярэ і злосць.
Чорт з хаты вон ідзе, хвастом трэ вочы;
Жаль душ яму, а навет стыд;
Не раз не еўшы быў, не спаўшы ночы,
А скутку ніц — сабе абрыйд!
Калі глядзіць, шкулдык, шкулдык бабуся,
Якраз у тую вёску йдзецы;
Чорт думае: дай бабе пакланюся,—
Яна іх пэўне развядзецы?
Прад бабай чорт такім харошым стаўся,
Аж вышчырыўся бабін клык.
Чорт жаль свой расказаў і абяцаўся
Даць бабе пару чаравік,
Як толькі муж ды жонку аддубасе,
І прысягу па-свойму даў;
А баба внэт за дзела узялася!
(Чорт бабу, пэўне, добра знаў
Яшчэ тагды, як яблык крала Эва
У раі божым, гдесці там,
З таго праклятага праз Бога дрэва,
Што праз яго прапаў Адам!!)
Вот бабка зараз шусць да жонкі на сакрэты,
Давай хваліць: што добра так жывуць,
Што рэдка гдзе такой знайсці кабеты,
А лешпых дык нігдзе не чуць.
А можна бы і лепей навет жыць,
Каб жонка ведала сакрэт,
Умела як на тое варажыць,—
Яшчэ бы лепшы стаў ёй дзед!
“Ёсьць у мужчын на самым гарляку

Грубейшы валасок адзін;
Як спіць,— згалі яго, дык будзе да вяку
Слухмяны для цябе, як сын!”
Тут бабе жонка надала, што мела,
І баба з Богам выйшла вон,
А жонка з радасці і полудня не ела,—
Што век жа будзе добры ён!
Мужык гарэ, а блізка ля мяжы,
А баба міма йдзе... шкулдык —
І стала! кажа: “Божа, памажы!”
Як трэба адказаў мужык.
“Што добрага чуваць, бабуся, ў людзях?” —
“Ай, чула, чула дзісь я шмат!
Ці то казаць, ці не казаць? бо страх.
Цяпер на брата ідзе брат,
А жонкі вернай,— гдзе цяпер шукаць?..
І у тваей каханак ёсць;
Змаўлялася,— як будзіш у полі спаць,
Дык брытвай табе зробе штосьць!..”
Сказаўшы гэта, марш у лес бабуся,
Як ліс, лягла за першы куст,
Ціхусенька ляжыць, хоць кашаль дуся,
Не пусце навет пары з уст!
Аж жонка з полуднем ляціць ад вёскі,
Схаваўшы брытву у кішэнь;
На вобмежку паставіла дар боскі
І кліча мужа, як штодзень.
Ён хмурны штосьць і есць не надта хоча,
А потым зараз лег заснуш.
Заснуў! а жонка ў кішані шамоча...
Дастала брытву — і чуць—чуць...
“Га! рэзаць, подлая ты душагубка?” —
Зароў, як той шалёны бык.
“Дык вот якая ты, мая галубка?..”
І дай біць жонку той мужык!..
Здзівіўся чорт, што баба так зрабіла.

Узяў яго прад бабай ляк.
Ціжэмкі бабіны наткнуў на вілы,
Здалёка даў, баяўся так,
Каб баба і яму жыцця не струла,
Не нарабіла ў пекле штук,
Не набрахала б там, што чула,
Або што ён — яе байструк.
З тых пор, як чорт гдзе не дарадзе,
Там слухае ён бабскіх рад,
У бабскай круціща грамадзе
І ў пекле тым трymае лад!

КЕПСКА БУДЗЕ!

Як я толькі нарадзіўся —
Бацька сказаў: “Кепска будзе!”
Ну дык жа ж не памыліўся:
Здзекавалісь Бог і людзе.
А чым кепска? — бо на марцы
Я радзіўся (пост праўдзівы,
Цяжкі месяц гаспадарцы.
Як пражыў хто,— будзе жывы).
Пераеўся хлеб да крышкі,
Бульбы толькі як пасеяць,
І прыварку ані лыжкі,
І скаціна — хоць развеяць;
Ні саломкі, ні то сена,
Хоць бы на раз для скаціны;
А тут дроў ані палена,
А тут яшчэ нарадзіны!
Трэба ж бабе бохан хлеба,
І гарэлкі ж трэба пляшку,
Яшчэ ж хрысціць хлопца трэба...
Вот і думай, як сярмяжку
Нясці жыду пад заставу

Ці прадаць каня, кароўку?
“Сеў,— казаў ён,— я на лаву,
Узяўшыся за галоўку,
І заплакаў, аж заліўся,
Так, як бацьку пахаваўшы...
Кепска зрабіў, што радзіўся,
Кепска будзе, свет пазнаўшы!”
Ці то слова йшло урокам,
Што сказаў у кепскім часе,
Ці хто кінуў такім вокам?..
Ну і доля ж удалася!
І збылося ж бацькі слова!
Вот у тыдзень взуць гэта
Хрысціць мяне да М а к р о в а
Кумоў двое і кабета.
У А б о р к а х мост сарвала,
А я ж быў — чуць жывы, слабы.
Рада — ў раду, на тым стала,
Што ахрысцяць з вады бабы.
З Б е р а з і н ы жменяй вады
Кума сама зачарпнула,
Паматала сюды—туды.
Трэйчы на мяне лінула.
“Вот і хрест увесь тут,— кажа,—
І ксёндз хрысце гэтаксама,
Толькі яшчэ чымсь памажа,
А хлопцу ўсё роўна — яма!
Хоць бы жывым хоць давезці,
Каб дарогай не сканала,—
Скажуць — кепска вязла гдзесъці
Або туга спавіала!..”
Гэтак мяне пахрысціўшы,
Вязуць назад ужо да маткі,
Вочы добра пазаліўшы,
Ледзьве уняслі да хаткі.
Закусіўшы тут як трэба,

Пакумаліся, і квіта:
Баба ўзяла бохан хлеба,
Пляшку водкі, торбу жыта;
Разышліся і паснулі.
Матка ж мяне калыхае:
“Люлі,— шэпча,— сынок, люлі...”
А як зваць? — сама не знае.
Вот назаўтра спазарання
Бяжыць матка да кумошкі
Ды пытае: як празванне
Далі сыну? Лёну трошкі
Тут прынесла пры здарэнню,
Трошкі сала, круп са жменю...
А кума ж была праворна:
Хоць што збрэша — не запнецца;
Круце сабе ў сенях жорна,
Трэба ж салгаць! Куды ж дзецца?
“Імя,— кажа,— твайму сыну
Ксёндз хацеў даць па кантычцы,
Думаў ён, можа, з гадзіну,
Узяў ксёнжку, як стаў рыцца,
Дык даў потым з каліндарка”!
Матка прандзей з хаты ў сені,
Як бы цівун гнаў па карку,
Усё шэпча то імене:
“Аліндарку, Аліндарку!”
Прыляцеўши так дадому,
За калыску узялася
І зрадзела, як святому,
Што аж слязьмі залілася.
І калыша, і галосе:
Надта імя спадабала,
Надта добрае здалося,
Што такога і не знала!
Вот і клікаць мяне сталі
Скаліндаркай, Аліндаркай...

Ну, як зналі, так і звалі.
Але вот што з гаспадаркай?
Наперш конь здох таго ж лета,
І цялушка, як лань, пала...
Матка ж, ведама, кабета,
Затужыла і запала,
Гадкоў зо тры пацягнула,
Ў марцы й ручанькі згарнула.
(А ўсё ў марцы, трэба ж гэта!
А разумная была кабета!)

З таго гора бацька бедны
Стай маркотны, як магіла.
Было сядзіць такі бледны...
“Што ж ты гэта нарабіла?!”

Гэтак скажа і заплача.
(Хто ж пачуе, хто забача?)
Потым дай памалу сватаць;
Трэба ж, ведама, жаніцца,
Каб было каму палатаць,
Каб было ў што змяніцца,
А так усё памарнела:
Куры, гусі, навет свінне.
І свіння дзяцей паела,
І карова марне гіне...
Увосень давай шукаць пары,
Ды ніводная не хоча;
Аднэй бедны, другой стары,
Трэця, чорт ве — што тароча:
“Аддай,— кажа,— Аліндарку
Куды—кольвек хоць на людзе,
Сядзь на нашу гаспадарку,
Тагды выйду, добра будзе!”

Бацька кідаўсь зо тры тыдні,
Яшчэ горай зажурыўся,
Прадаў сякі—такі злыдні,
Разлайдачыўся, распіўся

І ўмёр так пад гародам,
Устраміўшы ў плот галоўку!
Шапку найшлі аж за бродам
І ў шапцы залатоўку.
А назаўтра прывёў соцкі
Асэсара, паноў трое.
Труп той зрэзалі на клёцкі...
(А ў марцы ж было й тое!)

Мяне цётка, у апеку
Узяўшы, трошкі падрасціла
Ды якомусь чалавеку,
Як за сына, адпусціла.
Незадоўга змёрла цётка,
Я стаў круглая сіротка.
Ці гдзе днюю, ці начую.
А ўсё бяду сваю чую!
Пастухі збяруцца ў гаю,
Пяюць песні ля бярозы,
А мне чагось, сам не знаю,
Смутна, цяжка, цякуць слёзы.
Рос я гэтак за вачыма,
Ужо трэйчы спавяддаўся,
Калі зімой да айчыма
Ды ўраднік заблukaўся.
Я сяджу сабе на печы,
Пляту лапці, ўю аборы,
Ён паказуе праз плечы:
“Што—то сын твой,— кажа,— хворы?”
“То не сын! — айчым той кажа.—
Узяў сіротку; дзякуй Богу,
Добры ўдаўся: позна ляжа,
Рана ўстане і адлогу
Не запусце... спагадлівы;
Маю сына, хоць не родны.
Ажаню, як буду жывы,
Будзе Богу й людзям годны!” —

“А лет сколькі?” — той пытае.
“Дваццаць,— кажа,— мусіць, мае?”
“А зваць як?” — “Да Каліндарка!..”
Ратнік піша усё шпарка.
Як радзіўся, гдзе хрысціўся?..
Пісаў, пісаў дый паехаў!
Бацька яго угасцілі,
Далі торбачку гарэхаў...
После таго, так не далей,
Як у тыдзень і асэсар
Шусць у хату (і з мадаляй).
“А гдзе,— кажа,— той пасэсар,
Твой Ліндарка, ці як звецца,
Што хаваецца з някруцтва,
Пляцець лапцікі на печцы?..
Ашуканства, баламутства!..”
А я ж ехаць мей па дровы,
Бацька клікнуў, іду ў хату...
А асэсар — той — здаровы!..
Лясь мне ў морду, потым тату.
Я ж узяў яго за грудзі
І піхнуў лыбом у дзверы.
Ён як раўкне: “Гэй вы, людзі,
Тут разбой! Прыміце меры!..”
Тут рыштант, брадзяга скрыты,—
Вот і лэб калісь быў брыты,—
Вяжы ўсіх, нараджайся!..”
Мяне лясь! “Ты хто? Сазнайся!..” —
“Скаліндар,— кажу,— сірота!..”
Пацягнулі па дарозе,
Завязалі і варота,
Мы ж спыніліся ў астрозе...
Астрог, братцы, паглядзеўши
Мімаходам, выглядае,
І нічога: шык, не еўшы,
І ў астрозе не бывае,

Але лепшы ў хаце голад,
У дарозе велькі холад,
Найцяжэйша праца ў полі,
Як у той астрожнай долі!
Відзеў пташку я ў клетца,
Як галоўкай потым б’еца,
Аж скрыдэлкам затрапоча —
І сканае... жыць не хоча.
Раз лісіцу, адкапаўшы,
Прывязалі мы да кола:
Стала ж грызці што папаўшы,
Сабе бруха распарола,
Растрыбушылася на часці,
Каб не жыць так, хоць прапасці.
Нашто — гадзіну, мядзянку,
Пусці ў шклянае начынне,—
Сама сябе без прастанку
Будзе жаліць, покі згіне!..
Як ужо ж скаціна тая
Або гадзіна праклята
І та цану волі знае,
Што ж для нашага-то брата,
Меўшы розум не скацінны,
Як знаць волю мы павінны?..
А ў астрозе ж няма волі,
Ні ў чом няма і ніколі!
У жалезе тыя дзвёры,
Пры дзвярах стаяць жаўнеры,
А народ усё сядзіты —
Так як бы яшчэ не сыты
Людскіх слёзаў, муکі, енку;
Не гавораць памаленъку,
А ўсё зыкам, а ўсё з лайкай,
А ўсё з боем, усё з нагайкай.
У дзядзінец нас як пхнулі,
Дзвярмі тымі як грукнулі,

Дык і свет мне тым закрыўся,
Як бы у труну забіўся...
Зараз старшы ўзяў за плечы,
Хляснуў трэйчы, так, без рэчи,
Ключы кінуў: “У халодну!”
І аблаяў матку родну.
Нас піхнулі, як у яму,
Ў цёмну хату чварагранну,
Далі хлеба, вады меру
І запёрлі, як за веру
У цямніцах калісь гэта
Замыкаліся ад света.
Цёмна, зімна... Прыйтуліца
Няма куды! А каганец,
Як бы губка, толькі тліцца...
Заспявалі мы ражанец.
Пяём, плачым, аж галосім,
Божай ласкі — Праўды просім!
Ў такім енку, са слязамі
І паснулі у той яме!
Абудзіўся я з здзівення:
Глядзіць у шчэлачку праменне!
Я падумаў: ласка ж Божа
І сюды пралезці можа?
Аглядаюся вакола,
Як бы шукаў і тут Бога.
Мне зрабілася васола,
Не баюся я нікога,
Зноў ражанец: “Bug ucieczika”
Бляю сабе, як авечка,
Калі бразьць ключом у дзвёры,
І крычыць хтось: “Гэй, вы, зверы,
Вы, бунтоўнікі, паскуды,
Выбірайцеся адсюды!
Тут важнейшым трэба сесці,
Вас у вобшчу згадзім гдэсьці!..”

Павялі нас аж на гору...
Па якомусь калідору...
Дзверы, дзверы, ў дзверах дзюрка,
І ў кождай жа хвігурка
Як бы тая ж выглядае,
Гдзе ні глянеш, усе ж тая:
Блішчаць вочы, твар, як гліна,
І абросшы, як скаціна...
У турме, як у tym гробе,
Ў адну твар усіх паробе!
Ішлі, ішлі гэтак з гоні.
А смрод такі, што ад воні
Мне аж дух у грудзях спёрла,
Як бы цісне хто за горла.
Тут нам хату паказалі,
Упусцілі, развязалі,
Вады далі, трохі хлеба
І запёрлі зноў як трэба.
Тут народу шмат сядзела.
Глянуў я — душа самлела:
Як падушкі, у іх твары,
Ў хаце пуста, толькі нары.
Ляжаць усе, з нас рагочуць,
Навет мейсца даць не хочуць.
“Давай,— кажа,— хоць на пляшку;
А не даўши, дык парашку
Цёнгле ты выносіць мусіш,
А ўжо хлеба, дык не ўкусіш,—
Мы табе наб’ём аскому,
Покі вернешся дадому!”
Я спалохаўся, баюся:
“Войча наш!” — кажу, малюся...
Бог даў спомніць: залатоўка
Гдзесь была ў кашулі ўшыта,
Што дала калісь жыдоўка,
Што падвёз у млын ёй жыта.

Прэндка сарваў тую лату,
Кінуў злоты той на хату...
І не ўгледзеў, як хапілі,
Толькі відзеў — водку пілі.
Тагды сталі нас пытацца,
Ці застаўся хто у хатца?
Адкуль, за што пасадзілі,
Па якіх турмах хадзілі?
Іншы вучча, на пытанне
Даць якое паказанне:
“Кажы,— кажуць,— знаць не знаю,
Чый я ёсць, з якога краю.
Малым быўши, сляпых вадзіў;
А падросши, і сам брадзіў;
Не прыпісаны да сказкі,
І так жыву з Божай ласкі.
Бог мой бацька, зямля матка;
Знаць не знаю” — уся гадка!
Так да марца сядзім ціха,
Не чуваць дабра, ні ліха,
А у марцы шлюць бумагу,
Каб дастаўлена брадзягу,
Супраціўніка уласці,
Улажэння першай часці,
Што мянуецца “Ліндарам”
Ды ўшчэ б’ецца з асэсарам,
Ды каб быў ў ланцуг закуты,
На нагах каб былі путы,
Праважацелі каб срогі,
Каб не сходзілі з дарогі,
А каб простила да начала...
І ці мала там пісана?!

Вот назаўтра рана-рана
Нам адзежка наша дана;
Паскідалі мы сярмягі,
Салдат узяў дзве бумагі,

Нас звязалі — і ў дарогу!..
Я падумаў: “Дзякую Богу!
Хоць нас слоначка сагрэ!
Вецерчык на нас паве!
Можа, дожджык срыбны змоча!
Можа, пташка засвяргоча?..
Аж заплакаў я, зрадзеўшы!
От, здаецца б, і не еўшы
Быў бы сыты на свабодзе,
Як той кролік у гародзе.
Тут, здаецца, і сканаў бы,
За свабоду жыщё б даў бы!”
Скайроначкі Бога хваляць,
А пастушкі агонь паляць,
А і слоначка прыгрэла,
Аж мне ў душы паяснела.
Да палудня ішлі гэтак,
Пры дарозе шмат і кветак:
То пралескі, то сасонка,
Выгравае Божа слонка!
Так пад вечар ў мейсцы сталі,
У халоднай начавалі,—
Было позна. Заўтра зрання,
Якраз у дзень Звеставання,
Клічуць мяне да дапросу
(Задаваць—то ужо чосу!).
Той судзебнік маладзенькі,
Такі быстры, хоць маленъкі,
Усё пытаецца ды піша
І нагой усё кальша.
Як спытаўся мяне, хто я?
Я і спомніў сабе тое,
Як вучыў там той з астрога:
“Знаць не знаю я нічога!”
І старога тут клікнулі,
Папыталіся, раскулі

І дадому павярнулі.
А мне кажа: “Ты, брадзяжка,
Сакрыў званне, будзе цяжка:
Сорак розаг, потым роты!
Скажы лепей — адкуль, хто ты?”
А ўсё піша, піша, піша
І нагой усё калыша.
Пісаў, пісаў, даў другому
І сам пайшоў кудысь з дому.
Мяне зноў жа да астрогу,
Толькі цяпер, дзякую Богу,
Адзінокі я застаўся.
Айчым плакаў, як жагнаўся.
“Помні,— кажа,— мяне, сыну,
А я хіба што сам згіну,
А цябе вярну да вёскі,
Хіба б ужо гнеў быў боскі
Або б Праўда гдзесьці змёрла!
Вырву цябе ім із горла:
Бог паможа, проці сілы!”
Праўда выйдзе, як з магілы!”
Сказаў гэта, пакланіўся
Ды ізноў слязьмі заліўся.
І мне стала ў вачах цъмяна,
Зашчымела ў сэрцы рана,
Як бы штосьці адарвала,
Сам не знаю, што мне стала?
Калі гляну, ачунеўшы,—
Я ў шпіталі, захварэўшы...
Галава мая абрыта,
Твар вадой ці чым абліты,
А піць хочацца... здаецца,
Рэчку б выпіў, каб пры рэчцэ!
Так я праляжаў тры тыдні,
Прадаў усе свае злыдні;
Надта есці стаў памногу

І паправіўсь, дзякую Богу!
Я ж тут ляжу, і ні рэчы,
Што там стары гаспадара.
А ён торбу ўзяў на плечы,
Па начальству просьбы жара!
Трэйчы Вільню, сем раз Ліду
Ён адведаў. Трэба ж ведаць,—
Прысягнуў, покі я выйду,
Навет дома не абедаць!
Раздабыў усе паперы,
Запісаў мяне у сказку...
Што і бацька б, можа, шчэры
Не зрабіў такую ласку.
Так увосень, ў замарозкі
Прывязлі мяне да вёскі,
Пазбіралі шмат суседаў!..
Кожны гаварыў, што ведаў:
Як я тут, калі радзіўся,
Як і бацька мой жаніўся...
Паказалі усё чыста,
І што імя мне К а л і с т а,
Што завуць мяне Л і н д а р к а,
Так, на смех, што чыста гол,
Як ліндар, што на фальварку:
Весь маентак — ён ды вол.
Асэкар быў ужо новы,
Чалавечак так, нічога,
Якісь ціхі, нездаровы
І цярплівы... хваліць Бога!
Пасля таго праз паўгоду
Ў марцы ж мяне на свабоду,
Дзякую Богу, адпусцілі
У той дзень, як і хрысцілі.

У АСТРОЗЕ

Паперы прыйшлі у турму з акружнога,
Што зараз зачнецца суд после Каляд.
Сядзела ж там нашага брата і многа,
Было і нявінных памежы нас шмат!

Быў пан, што у банку краў гроши чужыя,
Быў пісар, што выдаў паперы благія...
Я сам тут сядзеў, а за што? каб спыталі,
Дык я б не сказаў, і яны бы не зналі.

А пісана так: “Што с т р а б і ў жывы знак”.
Калок на капцы (быў гнілы, як бурак)

Пры полі майм мне стырчаў так, як скула,—
Наехаў кабылай, і слуп той звярнула.

Каб жа люльку паліць было чым, не красаўшы,
Агонь разлажыў, той калок пашчапаўшы.

Прыехаў дадому, пасеяўшы грэчку,
Закінуў кабыле, забраўся на печку.

Назаўтра, праспаўшыся добра уранку,
Завець мяне сотнік, стукнуўшы па ганку:

Ураднік склікае народ аж на поле,
Пісаць там штосьц трэба яму ў пратаколе.

Пайшоўшы, гляджу я — аж ён штосьц пытае:
“Чыя то граніца і грэчка от тая?

Хто слуп асмяліўся спаліць самапраўна?
Калі то было? ці даўно, ці нядаўна?..”

Ураднік жа піша, а я дык смяюся,
Кажу: “Ох, я надта цябе ды баюся!”

Пытаю: “Ці брат твой, ці бацька гніляк,
Што ўзяўся пісаць пратакол шчыра так?

Ці, можа, той кол толькі ёсьць твой зямляк?
А можа, вялікі якісь быў чынал,

Ці спраўнік, ці большы яшчэ ганарап?

Прыблуда! схавайся, адкуль ты прыйшоў,
У нас ужо досыць такіх прыбышоў,

І кожны згніе, бо як кол тут убіўся,

А зрублены пень там згніе, гдзе радзіўся.
Кабыла мая дык усіх вас паверне,
Не то што чапаць, але толькі як п...!”
А людзі рагочуць, зышоўшыся з хат,
Бо кожны ўтапіць быў урадніка рад.
А ён дыкі тое, што я кажу, піша,
Другі раз спытае, чаго не паслыши.
Мяне ж яшчэ болей ды смеласць бярэ.
А дзядзька мой блізка за гоні арэ;
Я ж, біч яго ўзяўшы, ды ззаду зайшоў,
Урадніку трэйчы як дам меж вушоў!
Аж ён закрычаў: “Калавур, тут разбой!” —
І зноў запісаў, ўзяў паперы з сабой,
Як сеў на каня, даў, аж пыл закурэў!
Народ жа са смеху увесь аж памлеў.
Смяёмся сабе, а таго неўдагад,—
Ураднік — начальнік, не то што наш брат.
За тыдзень жа сотнік павесткі прыпёр,
Каб мы усе заўтра з’явілісь у двор.
Тут пан прыляпец, аж на тройцы з званком
Распытываць будзе пад строгі закон.
Тут некуды дзецца, назаўтра, чуць свет,
Мужчын з два дзесяткі, дванасця кабет
Ідзём да двара, за малым не дзве мілі,
Ідзём, а чаго? Каб мы зналі, хоць снілі!
Адзін кажа, выйшаў то, пэўне, указ,
Каб скінуць падаткі якія із нас;
Другі, жэ зямлі дададуць ці аброк
Даруюць за прошлы ці гэты хоць рок.
Лгуць бабы, што біскупа вернуць ізноў
Ці, можа, біць розгамі будуць паноў
За тое, што немцам усё прадалі
І надта пашмат што даўгоў завялі:
У банках усе аж па вуши сядзяць,
Кідаюць двары, на П а р ы ж у глядзяць;
Усе пушчы змялі у жыдоўскі кішэнь

І жывуць так без заўтра, абы з дня на дзень.
Ніхто не згадаў, чаго клічуць у двор,
Ніхто не паняў, што то сотнік прыпёр!
Прыходзім у двор,— той начальнік ёсць тут.
Выходзе да нас, апрануўшы сурдут,
Пытаецца так: “А за што вы, рабяты,
Урадніка здулі, ледзь трапіў дахаты?”
“За тое,— мы кажым,— што надта ён ласы:
Што любе яешню, курэй і кялбасы;
Унадзіўся надта ён лазіць па хатах
Ды нюхаць, каторай муж служа ў салдатах;
Свіннёй гаспадара у нашым гародзе,
Праз дзвёры улазе, праз вокны выходзе;
Ды надта цікавы, каторы што мае,
Не то што у свірны, ў кішэнь заглядае;
На поле слупкі — і да іх яму наўда;
Таго ж не ўтаропе, гдзе крыўда, гдзе праўда,
Ён гад, каб пісаць, а рабіць ніц не робе,
А нам ён дык так, як той кашэль у хваробе!”
Мы ж гэтак лапочым, а ён усё піша,
Пытаецца толькі, а сам — як не слыша;
А потым чытае: “Такія—то людзі
Урадніка білі, цягали за грудзі;
Прызналіся самі, і як, і чым білі,
І зналі самі, што закон праступілі
Супроці начальства, законнай уласці
І змовілісь вёскай урадніка ўкласці!”
Зачыншчык жа я,— або я той калок
Спаліў, а другіх я у бунт увалок;
Дык мяне у астрог той жа час запярці
І судзіць найстражэй па вялікай стацці!
Чытае ён гэтак, а мне дык здаецца:
Ён з нашага брата і з праўды смяеца;
Бо ў законе ўсе роўны — і пан, і мужык,
А што ж то ураднік за велькі індык?
Як ён каго трэсне, дык гэта нічога,

Яго ж не даткні, так як Юр'я святога!
То так думаў я, ажно выйшла не тое;
Ураднік на службе, то дзела другое;
Тагды сцеражы ты яго, як той скунсы,
Бо ён — то не ён, а то ёсць артыкулы,
Раздзелы, стацці і ўсё зводы закона!
Мужык жа, наш брат, той усюды — варона.
Здалося ж мне так, што ці дурню, ці шэльме,
Ці хітры ён будзе, багаты хоць вельме,
Мундзір хоць надзене, жупан хоць бы новы,
А дурнем жа будзе дурны, безгаловы;
А шэльму жа нюхам пачуе сабака,
І ўсюды для шэльмы чэсць будзе яднака.
І прыказка ж кажа, ште Бог — не цяля,
З усёй грамады пазнае круцяля!
Законы ж, а думачкі нашага брата,
Як ноch, а то дзень; гэта будні, то свята.
Вот гэтых законаў паняць я не мог,
За гэта ж цяпер я папаўся ў астрог.
Цяпер ужо тут дык мне вочы працёрлі,
Пазнаў, як у бацькаву хату запёрлі...
Ото ж і завуць і мяне на той суд,
Вучыць шанаваць і начальства, і кнут,
І слуп, што гніець, стаячы ля дарог,
Боначал, кнут і слуп то даў Бог!

БЫЎ У ЧЫСЦЫ!

Раз у дзень задушны, якраз апаўночы,
Іду я дадому... а цёмна і ўюга —
Не каб заліўшы саўсім ужо вочы,
Але так, у меру падвыпіўшы туга;
Іду і мяркую: ці то цяпер шчасце,
Як паноў не стала, ці то была доля?
І лічу на пальцах: паншчызыны дванацце,

А гадоў да трыццаць, як настала воля...
Там быў аконам, камісар і цівун,
Намеснік, ляснічы, хміstryня, паны.
І кожны меў права узяць за бізун,
І кожны меў права да нашай спіны...
А цяпер?.. Ой, штосьці кепска выходзе,
Цяпер ці не болей настала паноў,
Не надта свабодна у гэтай свабодзе.
І давай я лічыць паноў новых зноў:
Стараста, соцкі, пісар, старшина,
Пасрэднік, ураднік, асэсар і суд,
З'езд міравы, прысутства і сход...
Аж паднялася са страху чупрына,
Аж пальцаў не стала на весь гэты шчот.
А пальцамі ж трэба карміць гэты люд!..
Іду... калі, шусць, як маланкай спаліць,
Стаіць, так якраз, што умёр, аканом.
Прыгледжуся — ён, тыкі ён і стаіць,
І стрыжаны ж вус, і стаіць з бізуном...
Схудаўшыся толькі: скура ды косць.
А белы весь чыста, белы, як снег,
Толькі на сэрцы плямачкі ёсць
І плямкі на пальцах — мусіць, то грэх?..
“Браціку,— кажа,— браце Мацей!
Ратуй маю грэшную душу
З чысца, з рук подлых чарцей,
Альбо навекі загінуць я мушу!
Дваццаць пяць лет, што у чысцы я пёкся,
Усе грахі выбыў, усіх жа адрокся,
Толькі на сэрцы вот грэх, як смала,
Прыліп да мяне і не змыты;
То за жонку тваю: саграшыў, як жыла,
За цябе, што нявінне быў біты.
Ох, ідзі ты са мной, зачарпнуўшы вады,
Аж да чысцу таго, аж на дне,
І выбач ты мяне, што як быў малады,

Твая жонка-краса спадабалася мне.
І палій ты вадой мне на сэрца, Мацей,
Буду Бога маліць за цябе, за дзяцей!”
Я заплакаў з жалю, але думаю: досць
Нацярпеўся і ён, балазе што жывы,
Гэтак ссох ад агню — толькі скура ды косць.
Пайду ў чысцец я той, пагляджу на дзівы!
І дзівы ж, браце мой, у тым чысцу, але!
Чэрці кормяць смалой і гатуюць ў смале,
І цягаюць, і рвуць, запрагаюць у воз,
Кручком цягнуць кішкі і зубамі за нос,
Вочы колюць ражном, пазурамі рвуць твар,
Скрабуць скuru нажом, як на боты тавар.
І каго ж тут няма? — тут і пан, і жабрак,
Ганарадл і салдат, аканом і мужык.
А што баб і дзявок — сказаць так —
Ўтroe больш, як мужчын ёсць на лік.
Хто за што, а як баб — дык найболып за язык.
Языкі ж даўжыні — так, як добры ручнік.
Іх і паляць смалой, і нажамі скрабуць,
І ніяк дабяла прапаліць не магуць.
Надта шмат маладых, што дурылі мужоў;
Чарауніц, а і зводняў старых,
Тут я шмат і знаёмых найшоў,
Але так не чапаў ужо іх.
З мужыкоў тут не надта каб шмат,
А ўсё больш дык багатых паноў.
На зямлі адцярпеўши, наш брат
На той свет, як па масле, пайшоў.
А панам дык і трудна цярпець
Без прывычкі, дык стогнуць, аж страх!
Глянеш, пан, як, здаецца, мядзведзь,
А чорт дышлам запрог і трах—тарарах,
Бічам б’е, ражном пора у тыл,
Морду круце набок і за кудлы трасе;
Стук і крык, аж віхор круце пыл,

Так пан чортавы воз той нясе.
Там паны і муруюць й аруць,
Вымітаюць і свінні пасуць,
А смалу дык, як мёд, там жаруць,
А камення, як горы, нясуць,—
Усё ў пекле каб дно як зрабіць,
А ўсё толку няма іх работы нігдзе:
Тут яны робяць усё, абы збыць,
І там ім гэтак работа ідзе.
Я ж то думаў, што ксяндзоў тут няма.
Калі зірк! аж і ксёндз тут сядзіць:
Чорт яго аблажыў грашыма,
Запаліў у грашах тых, і ксёндз так гарыць.
А другі дык вісіць, але як? —
Дык і стыдна мне вам гаварыць,
А са стыду чырвоны, як рак,
Вочы жмура, як кот, і гарыць.
А тут баба яго так кляне
Ды так лае з астатніх жа слоў,
Што, каб гэтак хто лаяў мяне,
Я б яго з свету даўно перавёў.
Станавы, старшина і тый тут.
Тым дык чорт усё грошы збярэ,
Скруце цвёрды круцель або жмут
Ды ў горла запрэ і даўбешкай пярэ;
Каласірам ці чым там паліў,
І жмут той у горле агнём запаліў...
Але ж і ёсьць там народу, аж цьма!
І роду ўсякага, і стану, і веку,
Хто не жыў на зямлі, таго тут няма;
Няхай Бог сцеражэ там быць чалавеку!
Ледзь я прайшоў аж у тую кануру,
Гдзе аконам Бізуньскі цярпіць.
Чорт і яго запрагае у фуру.
Спацеўшы бедны, а енча: “Дай піць!”
Я брызнуў крапідлам на твар,

Ён аж зрадзеў, як дзіця,
Як хапіўся рукой за той каламар,
Што ўзяў я з вадой яму для піцца,
Дык высахла зараз вада аж да дна;
Ён стаў такі светлы, як гэты дымок,
Стаў нікнуць, засталася пара адна,
І знік так, як нікне на слоньцы аблок.
Не помню, як выйшаў я з чысцу таго,
Праснуўся у хаце на печы аж днём.
Усе кругом плачуць, не ведаць чаго,
А пале мяне дык так, як агнём!
Трашчыць галава, баліць усе косці,
І надта вады зажадалася піць.
Напіўся і зноў паў я у млосці!..
От давялося ж у чысцы мне быць!

Смык беларускі

ПРАДМОВА

А праўду сказаў Бурачок у сваёй “Дудцы”, што усе мы завём нашу мову “мужыцкай”, і так — нічагусенъка, як бы так і трэба! Здарывалася і мне чытаць і ксёнжачкі, хоць не надта старыя, друкаваныя навет, якогась пана Марцінкевіча, але ўсе як бы смеючыся з нашага брата пісаны; чытаў я і так перапісаныя вершыкі якогасьці Юркі “Панскае ігрышча”, где Юрка надта дзівецца і як бы завіdue панам тым, каторыя, можа, і больш ад Юркі таго працуець, толькі, ведама, вучоныя, дык лягчэй і спарней. Я перапісаў і сюды тое “Ігрышча”, няхай выбачае пан Юрка, але, дальбог, аж злосць узяла, што Юрка спадабаў тое, што толькі блазну можа спадабацца. Я тыкі і чыркнуў яму “Адказ”, але так думаю, што гэта ён, смеючыся з нашага цёмнага брата, напісаў; гэтак думаў, што дурны мужык, дык ужо нічога і не відзе, і не знае! Ой, памыліўся!

Не раўня я Бурачку,— ён лепей, можа, знае жыццё мужыцкае, больш, можа, відзеў і чуў; але так мне спадабаліся яго тыя вершы, што і я здумаў папрабаваць што-кольвек напісаць. Ёсць шмат друкованых песняў нашага народа; пісаў Пачабут, Я. Тышкевіч, апісуючы наш Барысаўскі павет, і шмат хто спісываў іх, а шмат ёсць і не спісаных, але песні усе тыя не надта, каб сказаць праўду, харошыя, іnota наша плакучая, аднастайнная, і песняў васолых не шмат, да і тых ужо рэдка пачуць. Надта за хлебам народ гоніцца, а хлеба дастане, дык і за крамнай вопраткай, і за ляксаванымі ботамі гоніцца, і ўсё маркоціцца. Даўней, кажуць, людзі, як меншым адходзіліся, то больш мелі і васалейшыя былі. Вот я і напісаў з дзесятак песняў “сякіх-такіх”. Граю трошкі на скрыпачы, ну дык няхай і мая ксёнжачка завецца струмантам якім; вот я і назваў яе “Смык”. Смык ёсць, а хтось скрыпку, можа, даробе, а там была “Дудка” — вот і мы зробім музыку, як тыя жыдкі, што на цымбалах іграюць.

Сымон Рэўка з-пад Барысава

Смык

Ох, дайце ж мне смык,
Каб усюды граў!
Хоць бы сам я знік,
Абы голас даў;
Каб той голас чуць
Па усей зямлі,
Гдзе людзі жывуць,
Гдзе даўней жылі!
Выйшаў бы я ў гай,—
Чык-чырык дуба,
Аж ён граў бы, знай,
Як тая труба,
Што пазве на суд
У астатні час
Увесь Божы люд...
Пазаве і нас.
Хвойку б пацягнуў,
Каб аж бор прылёг,
Увесь лес сагнуў
У барані рог;
І завыў бы ён,
Каб усё пачуў,
І наш енк, і стон
У бары б лунуў!
Каб бярозку раз
Пацягнуў смыком,
Яна вечны б час
Раўла б з мужыком!
Каб аж зёлачки
Заігралі бы,
Як шчыголачкі,
Заспявалі бы!
Як смычком бы тым
Камень зачапіць,

Дык пайшоў бы дым...
”Камень не сцярпіць!”
У жарству, пясок,
Каб рассыпаўся,
Каб даў галасок,
Аж захліпаўся!
Каб пачуў усяк
Ды каб літасць меў:
Каб цвёрды размяк,
Каб мяккі аж млеў!
Ох, каб мне той смык,
Каб на сэрцах граў,—
З радасцяй бы знік,
Абы голас даў!..

ПЕСНІ

I. УДАВА

Шуміць з горкі ручаячак,
Брызгі раскідае,—
Плача ўдава серад ночак,
Вочки выцірае.

Ой, маркотная, ліхая
Доля сірот-дзетак!
Але горшая ўдавая,
Як тых малалетак.

Ой, зазнаюць гора, ліха,
Прытыкі і здзекаў;
Будуць плакаць гэтак ціха,
Плакаць павек-векаў.

Павек-векаў ручаёчак
Брызгі раскідае,—
Павек ўдоўка серад ночак
Вочкі выцірае!

II. ГОРА

Каб мне голас добры мець,
Каб мне гора куды дзеець,
Каб жа гора Бог не даў,—
Я б вясёла заспяваў:
Ой, гора ж маё!
Склаў я гора у аклунак,
Склаў бяду сваю, фрасунак,
Кінуў ў рэчку аж да дна,—
Прыйшло гора, як штодня.
Ой, гора ж маё!
Ўзяў я гора ды ў анучу,
Кінуў ў полымя-агонь,
Ніяк гора не замучу:
Гора горам, як штодзён.
Ой, гора ж маё!
Ўзяў я гора — ды на вожжы,
Завёў ў лес, скруціў да пня,
Заўтра гора, як свет Божы,
Ўлезла ў хату, як штодня.
Ой, гора ж маё!
Склаў я гора ды у дошкі,
Закапаў у велькі роў,
Адышоў ад ямы трошкі,
Аж у хаце гора зноў.
Ой, гора ж маё!
Завярнуўшы у салому,
Гора ў лапаць палажыў,
Абуў лапаць, сышоў з дому;
Гора горам,— лапаць згніў.

Ой, гора ж маё!
Склаў я гора у тарбіну,
Аж у Мэрыку адвёз,—
Думаў: тут або я згіну,
Або з гора будзе лёс.
Ой, гора ж маё!
Дык і тут няма пакою:
З горам лёг і з горам ўстаў;
Мусіць, Бог яго з душою
Разам возьме, разам даў!
Ой, гора ж маё!

III. ПЕСНЯ

Аж смяялася сарока,
Як з’арала баба гоні;
Заяц спудзіўся ад вока,
Ад гарбы падохлі коні.

Аж лісіцы забрахалі,
Як мужык грачыху рваў,
Воўкі полуценъ забралі,
Як ён першы сноп вязаў.

Баба люльку кура ў хаце,
А мужык пярэ кашуі,
Конь пасеца на лапаце,
А на вербе растуць дулі.

Ой, на прыпечку ў балоце
Лавіў рыбку гаспадар,
А пры выгане на плоце
Хаваў гроши аліндар.

Ой, нявестка цешчу любе,
А сын бацьку шанаваў,

На сабакі заяц трубе,
Вінны доўг сам аддаваў!

IV. СВАТАНЫ

Ой, калючы ялавец,—
Ягадкі салодкі.
Ой, харошы ж маладзец,
Дык няма малодкі.

Адгукніся ты на лес,
Ці хто не пакліча;
У свае п[арткі] не ўлез,
Можа, хто пазыча.

Будзем сватаць, што такі,
Што няма у свеце:
Да работы без рукі,
А рад спаць у леце.

Што ні возьме, зробе так,
Што свет надзвіцца:
Кіем косе, гарэць так,
Што ў латах праспіцца.

Ой то хлопец! у карчме
Першы ён на лаве;
Першы зваду з тым пачне,
Хто яму не ставе.

У касцеле на рок раз,
І то серад ночы:
Не прывыкши, як у вас,
Лезці Богу ў вочы.

А харошы, дык які!..

Толькі што без носу:
Адкусілі нос ваўкі,
Дык не мае лёсу.

А багаты, дык на што:
Пазычыў карончык,
Як пазыча яшчэ сто,
То будзе чырвончык.

А разумны ж, дык як той,
Што ляжыць у ломе,
Смокча лапу да святой
На пячы у доме.

Нуце, дзеўкі, да яго,
Як мухі да мёду:
Будзе муж хоць для каго
З добрага заводу.

Ласа есці, смагла піць
Не будзе адказу,
А па шлюбе жонку біць
Дык зачне адразу.

V. СВАТАНАЯ

Ото дзеўка, ото хват!
Што на ўсе тут вёскі:
Хоць павесь на добры лад,
Дык шкода бярозкі.

Як вынесе хусты праць,—
Вада усе змые,
А як выйдзе ў поле жаць,
Дык плача, аж вые.

Нажне жменю або дзве —
Зусім абамлее,
Зажон рукі разадзьме,
І вецер падвее.

А як поле! Чыста так,
Што толькі на дзіва!
Як угледзе гдзе бурак,
То кажа — крапіва!

Не карову, а быка
Усё даіць хоча,
А як няма малака,
Дык яна рагоча!

“Няхай жа іх,— кажа,— воўк
Гэтыя цялушки!
Я у вымя тоўк ды тоук,
Вымя, як падушки.

Хоць бы каплю хоць далі,
А то — ані капкі;
Мусіць, ведзьмы заклялі!
Пабягу да бабкі...”

Каб ёй есці не варыць,
Дык печы не топе,
А так будзе носам рыць,
Есці, што ухопе.

А як ставе гаршкі ў печ —
З носу цякуць саплі;
Як вымае гаршкі прэч,
Дык стравы ні каплі.

А што прасці, так прадзе,—

Бурчыць калаўротак.
Бунцік лёну так звядзе,
Што не выйдзе мотак.

Адна талька у хамут
Ледзьве пераскоча,
А абрыўкаў цэлы жмут
За печ завалоча.

Як паставе кросны ткаць,
Дык аж на Якуба.
А тут пара ужо жаць,—
Вот наткала — люба!

А танцуе добра так,
Як цялё з глёса.
Парвець чыста андарак
І лапці да боса.

А пяець так, як сава
Зайца выклікае:
Аж трасецца галава —
Так яна гукае!

Ходзе, як чорт у смале,
Хоць ты адварніся:
У апратцы на пале
Чэрві завяліся.

А багацтва поўны меж,
Завязаны жычкай;
Не смейцеся, то не смех,
Там дзіця з калыскай.

Нуце, хлопцы, я вам сват:
Яна маладая,—

Толькі цяпер после свят
Акрайкі скідае.

А хто возьме — будзе рад
І не парайнуш;
Будзе дзела рабіць шмат,
Усё дапільнуе.

VI. ПЕСНЯ

Чаго бяжыш, мужычок?
— Паганяе мароз.
Чаму ляжыш, мужычок?
— Бо урадніка вёз.
Чаго ты п'еш, мужычок?
— Бо і хлеба не еў.
За што ты б'еш, мужычок?
— Бо і сам тое меў.
Нашто ты краў, мужычок?
— Бо свайго не пазнаў.
Чаму ты лгай, мужычок?
— Бо хтось праўду украй.
Чаму чорны, мужычок?
— Бо ў хаце курыць.
Не праворны, мужычок?
— Бо ўсякі журыць.
Чаму цёмны, мужычок?
— Бо пад цёмным сяджу.
Чаму бяздомны, мужычок?
— Бо чужога гляджу.
Чаму хіцёр, мужычок?
— Бо дурны, як варона.
Чаго умёр, мужычок?
— Уцякаў ад “закона”!

VII. ПЕСНЯ

Гарцуй, танцуй, пане,—
Табе хлеба стане.
Скачы, круці жвава
Налева, направа!
Прадай, прадай ніўку —
Будзе на выпіўку;
Прадай, прадай злыдні —
Будзе на два тыдні;
Прадай жонку, дзеці —
Выстарча на трэці;
Прадай лес да дрэўка —
Будзе свежа дзеўка.
Прадай усё чыста —
Будзе срэбных трыста.
Прадай сваю славу,
Прадай і Варшаву,
Прадай і чэсьць дочкі
За віна паўбочкі.
Бо пан будзе панам
Навекі — і аман!
Танцуй, гарцуй, пане,
Покі духу стане!

VIII. КАЛЫХАНКА

Люлі, сынок, люлі, люлі!
Усе курачкі паснулі,
Ой, паснулі і курчаткі
Пад скрыдлкам сваей маткі;
А ты чаго не спіш, сынку,
Як бы ч尤́ ліху гадзінку?
Можа, будзеш калі панам
Ці вялікім капітанам,
А як матка прыйдзе ў госці,

Ой, то будзе ёй радосці...
Сядзе матка ў кут на лаве,
Сын хлеб-соль прад ёй паставе,
Ручкі, ножкі пацалуе,
Памілуе, пажалуе;
Пачастуе мядком сытным,
Блінком мякенъкім падсітным,
Піражочкам і з начынкай,
Верашчакай гарачынкай...
Люлі, сынок, люлі, люлі...
Бо ўжо курачкі паснулі.
Ой, то будзе рада матка,
Хоць і простая салдатка,
А ўсякі шапку здыме,
Як дазнаецца аб сыне.
Люлі, сынок, люлі, люлі...
Бо ўжо курачкі паснулі.
Можа, будзеш калі панам
Ці вялікім капітанам,
Людцоў Божых будзеш біці,
Цяжка будзе ў свеце жыці,
Будуць клясці, як ліхога,
Прасіць смертанькі ад Бога.
Люлі, сынок, люлі, люлі...
Бо ўжо курачкі паснулі.
Тагды матка прыйдзе ў гості,
Сын выкіне стары косці,
Жабруючы, пойдзе ў вёску,
Будзе прасіць Матку Боску,
Каб забыцца ей аб сыне,
Каб не ведаць, где ён згіне.
Люлі, сынок, люлі, люлі...
Бо ўжо курачкі паснулі.
Ой, не будзь ты лепей панам,
Ні вялікім капітанам,
Будзь, чым матаńка радзіла,

Каб у госці не хадзіла,
Каб век з табой векавала,
Гаравала, працавала...
Люлі, сынок, люлі, люлі.
Усе курачкі паснулі,
Ой, паснулі і курчаткі
Пад скрыдэлкам сваей маткі...

IX. ПЕСНЯ

Весяліся, рві з капыта,
Бо шанцуе балазе;
Як не стане ў свірне жыта,—
Мельнік муکі падвязе!

Пан заплаце за работу,
А накорме ласа жыд:
Танцуй сабе хоць да поту,
Пій гарэлку на крадыт...

Каса скосе санажатку,
Шнур сама саха згарэ;
Танцуй сабе да упадку,
Танцуй, покі смык дзярэ!

Барана ўсё завалоча,
А пасее вецер сам;
Няхай пекліцца хто хоча,
А ты спявай: “тра-т-там...”

Ёсць сякерка — будуць дровы,
Намалоце і сам цэп...
Выпій, выпій, будзь здаровы!..
“Абы губа — будзе хлеб”.

Конь адбудзе і падводу,

Напасеца дасыта,
Ты ж святкуй сваю свабоду,
Спявай сабе “тра-та-та”!

Кінь журыцца, гаспадарыць,
Зямля родзе і без нас,
Лепей вальцу давай жарыць:
На работу будзе час!

Пан заплаце за работу,
А накорме ласа жыд,—
Танцуй сабе хоць да поту,
Пій гарэлку на крадыт!

X. ХМАРКІ

Хмаркі цёмныя, мае братанькі!
Вечер гоне вас без дарожанькі,
І нігдзе ж для вас няма хатанькі...
Адпачынеце аж у Божанькі!

Гдзе радзіліся, гдзе ж вы, хмарачкі,
Гдзе “тутэйшымі” называліся!
Леціцё усё, так як ярачкі...
Хоць бы трошкі гдзе затрымаліся!

Зямлі родненькай, знаць, няма у вас,
Ні вуголчыка, ні прытулачку.
А тут вечер дзъме горшы раз у раз,
Леціцё жа вы без ратуначку!..

Летучы, слязой зямлю росіце,
Аж шумяць лісткі, зелянене лес;
Уміраючы, жыщё носіце,
Усяму жыщё, сабе толькі крэс!

ПАНСКАЯ ЛАСКА

Густой пушчай, у марозе,
Ехаў багаты пан,
Аж разбойнік пры дарозе
Затрымаў рыдван;
Усё забраў з грашмі ў калеце,
Забраў ўсю прыладу,
Ў панской сеў сабе карэце,
А пан бяжыць ззаду!
Мароз пале пану ногі,
Цела прабірае,
А тут шмат яшчэ дарогі,
А тут дух займае.
Пан разбойніка благае
Ратаваць ад смерці.
Літасцівым абзывае,
Абы не умерці.
І разбойнік злітаваўся:
Кажушок даў пану,
Пасталы, што абуваўся,
Выкінуў з рыдвану.
Са слязамі пан бандыце
Цалаваў у бруха,
Што ацаліў яму жыце
Кавалкам кажуха.
Абяцаўся і маліцца
За яго і дзетак,
Славіць добрасць і дзівіцца,
Што ён зрабіў гэтак!
Ой, не першы то бандыта
І пан не астатні,
Што дабро усё здабыта
Толькі крыўдай братняй.
А тагды ужо, для славы,

Кіне хоць аб'едкі,
Вот і стане пан ласкавы,
Літасцівы, рэдкі!

АХВЯРА

Маліся ж, бабулька, да Бога,
Каб я панам ніколі не быў:
Не жадаў бы ніколі чужога,
Сваё дзела як трэба рабіў.
Каб прад меншым я носу не драў,
А прад большым не корчыў спіны,
Каб грэх свой прад сабой я пазнаў,
У другіх каб не відзеў віны;
Чужых жон каб не вёў да граху,
А сваю каб як трэба любіў,
Каб мне дзецы былі у слуху,
Каб я бацькам для іх век дажыў.
Каб людзей прызнаваў за братоў,
А багацтва сваё меў за іх,
Каб за край быў умёрці гатоў,
Каб не прагнуў айчызны чужых.
Каб я Бога сваго не акпіў,
Каб не здрадзіў за гроши свой люд,
Каб сваго я добра не прапіў
І нізашто не меў чужы труд.
Каб па двойчы мне гроши не браць
За праданы кусочак раллі,
Каб сваю мне зямельку араць
І умёрці на ёй хоць калі.
Дык прасі ж ты у Бога, малі,
Каб я панам ніколі не быў!

СКАЦІННАЯ АПЕКА

І не спадзяваўся, і у сне не сніў,
Што мая кабыла ды мае апеку!
І бывала так, што і добра біў,
Як таго заслужа, не то што для здзеку.
Вот былі марозы, здаражэлі дровы,
Я наклаў на гнедку зо тры абярэмкі
І папхайся ў Гродну пад самы Рок Новы.
Жонка дала яек, каб купіў ціжэмкі,
Заяць быў забіты і скурка шашкова...
І еду ў Гродну я з гэтым таварам.
Дарога цяжкая і сырыя дровы,
Кабыла худая; але з сваім дарам
Дык пхаўся памалу далей ды далей;
Прыехаў на рынак; тут здзёрлі дзесятку
Брамнага, ці як там, за штосьці, казалі.
Паказалі мейсца; стаў я за рагатку,—
Пані шчуп за зайца і купіла зараз.
Жыд зараз за скурку адлічыў тры злоты.
Вот толькі з дрывамі, з яйкамі амбарас.
Тры бабы да яек набралі ахвоты...
Засталіся дровы. Дзякую табе, Божа!
Аж і жыд прыходзе і таргую дровы:
Восем злотых суле і гроши паложа,
Адскоча, падскоча, гане, што яловы,
Даець — і з дзесяткай! “Давай,— кажу,— плату!” —
“Вязі, вязі зараз!” Дрыжыць, як асіна,
Сам ляціць, а гоне, мусіць, тапіць хату.
Мяне ўзяла літасць сабачага сына.
Ганю я кабылу бічам па каленях,
А слізка, а цяжка, цесныя дарогі;
Снегу толькі звання, усё па каменнях.
Кабыла рванула і пала на ногі:
“Каб ты не даждала!” А жыды смяюцца!..

Давай я бічыскам падымаць скаціну.
Вот-вот жа устане, каб трошкі напнущца.
Ну, ужо ж устане, а дроў не пакіну!
Аж пан хап за рукі, трэсь мяне па твары.
”Я тут,— кажа,— членам, апякун скаціны,
А вы б’іцё коні, сабачыя вяры!
Вот зараз і вашай запрабуюць спіны!..”
Крыкнуў штось так кшталтам:
”Гора даві!” Як тыщ два ваякі!
Жыды зараз дровы расхапалі гвалтам,
А маскалі цягнуць мяне, як сабакі.
Білі, білі ў плечы, пацягнулі гдзесьці,
Аж у дом вялікі, што на ім званіца.
Адабралі грошы, а не далі есці;
Хоць ужо кабылы б мне сваёй дабіцца!..
Прадзяржалі тры дні. ”Ступай да дзярэўні!” —
”Гдзе ж,— кажу,— кабыла, і грошы, і сані?”
”Кабыла іздохла, ад пабою, пэўне,
А табе за гэта будзе наказанне!”
Вот дык дажыўся! І зналі б іх злыдні,
Што і над кабылай такая апека,
Што з голаду здохла, прастаяўшы тры дні,
Але біць не можна! Мяне ж, чалавека,
Збілі як хацелі, і дабро мне гіне,
І няма апекі нада мной ніякай.
З гэтакай апекай і нас з’ядуць свінне,
Ці мусім зрабіцца куслівай сабакай,

БАЛАДА

У нашай вёсцы нябожчык Ануфры
Калісьці разумны быў і заможны;
Яго два кублы, жончыны куфры
Поўныя былі,— там скарб быў рожны:
Старыя спанцэркі, жупан гранатовы,

Палотны, сукны, шапкі, спадніцы...
Дзве пары коні, а свіран новы
Ламаўся ад жыта, гароху, пшаніцы.
Быў працавіты Ануфры Скірдзель,
Жонка была і дзетак кучка.
Усе прымёрлі у восем нядзель,
Толькі застаўся Ануфры, як пучка.
Сядзіць і плачыць, запёршыся ў хаце.
Ноч на магілках родных праводзе;
У гаспадарцы ж — страта па страце:
Зараза на быдла, пажар і злодзей...
Скаціна пала, гумно згарэла,
Коні пакралі ў час рабочы,
А тут і плата на выкуп прыспела,
Зборшчык, як дым той, лезе ў вочы.
Прадаў Ануфры усю худобу,
Выплаціў выкуп, падаткі і збор.
Звара, бывала, гаршчэчак бобу
І жывіцца так, абы не умёр.
Лета даждаўши, даў Бог недарод:
Згнілі на полі збожжа і сены,
Бульба звялася, згінуў гарод,—
А на аплату няма перамены!
Зборшчык Скірдзеля звець на расплату,
Грозе ў работу наняць на чыгунку,
Прадаць і злыдні, прадаць і хату...
Бедны Ануфры! Няма ратунку!
Пазвалі ў воласць, а тут старшина
П'яніцай лае, аж дзівяцца людзе.
”Зямлю трymае,— кажа,— скаціна,
А плату несці, думаў, не будзе?”
Ануфры з жалю расхлістаў грудзі,
Зняў крыжык, скінуў шкаплеры.
”Глядзіце,— кажа,— добрыя людзі,
Вот скарб мой — знак маей веры,—
Хіба што д'яблу прадам сваю душу,

Каб грошы ён на падаткі мне даў,
Як тут ужо згінуў і там згінуць мушу,
Бо ужо чорту і душу прадаў!..”
Усе аж струхнулі. Бліснулі вочы,
І слёзы старому сыпнуліся цуркам.
Пайшоў на магілкі, дзе ходзе штоночы,
Там начаваў, як штораз пад прыгоркам.
Назаўтра, узяўшы кошык старэнкі,
Пайшоў на ройста у пушчу
Збіраць сыраежкі, лісіцы, апенькі.
Забраўся ў заломы, у гушчу,—
Аж чорт з-пад асіны вылазе
І нясе капялюх з грашым.
Зараз Ануфры прыпомніў на разе,
Што трэба плаціць, а тут грошы няма!
Чорт пакланіўся, апенькі забраў,
Ануфраму сыпле ў кошык дукаты;
Высыпаў, свіснуў, полы задраў...
Ануфры з грашым вярнуўся дахаты,
Зараз у воласць усе недаймкі,
Усе падаткі якраз адлічыў,
Купіў валы і два перазімкі,
Наеўся смагла, лёг, адпачыў.
Як стаў гаспадарыць, дык родзе,
Што дзівіць усяк, паглядае...
А на магілкі кожны дзень ходзе
І на мшу даець, бядзе спагадае:
Пазыча, даруе, ідзе трэба — паможа,
Хто з стыду не просе — асоча,
Уночы сам грошы паложа
І надта не любе, як браць хто не хоча.
Чорт аж кіпіць, аж скрыгоча,
Што гэтак Ануфры жывець:
Не толькі чорту служыць не хоча,—
Свянцонай вадой кожны раз абальеца.
Чакае чорт смерці: у запечку сеў.

Ануфры чытае жывоты святых...
Поснай заціркі на палудзень з'еў,
Перажагнаўся, задыхаў і сціх!..
І чорт не паспей аглянуцца,
Як дух той праз дзвёры шмыгнуў,
Сеў на касцёле і грае на дудцы!
А чорт на касцёл не сягнуў!
З таго часу і да гэтай пары,
Як палягуць людцы адпачыць,—
Усю ноч аж да ранняй зары
Чорт на чатах здалёку стырчыць
І чакае, ці дух той не скоча.
А ў поўнач, у буру, так дзъмець,
Аж свішчыць, аж вые, гагоча,
Аж кавалкамі гонты парвець...
Тагды дух раскалыша званы,
Як толькі каторы дзылікне
(А пазвону баяцца ж яны),
Так і вецер, і чорт разам знікне!

ЖЫДОК

Сеў жыдок у нас у вёсцы,
Пры гасцінцы, пры дарожцы.
Меў ярмулку, трэпкі, цыцэль,
Ў балахоне новы гіцэль,
Шэсць дзяцей ад жонкі Рохлі,
Паўасміны меў картохлі,
Дзесянцёру, столік, шафку,
Са дзве чаркі і карафку,
Самаварчык і трывожкі,
Адну шклянку, цукру трошкі,
З двумя днамі меў паўкварты...
То маёнтак быў, ці жарты?!

Гадкоў са трывожкі,

Бог яшчэ дзяцей прыдарыў,
Жыд прыдбаў кароў з дзесятак,
Панастроі хляўкоў, хатак,
Купіў коніка, павозку
І стаў панам на ўсю вёску,
У атласах, пры загарку,
Наняў сабе і кухарку.
А яна ў ядвабнай хустцы
Сядзіць толькі на падушцы!
Пярвей жыда звалі Бэрай,
І паршыўцам, і халерай;
Потым звалі ягамосцем,
Жыд стаў першым ў хаце госцем.
Пярвей ён даваў паклоны,
Потым кланяўся хрышчоны.
А цяпер, ідуchy міма,
Ўсякі шапку яму здыме
І цалуе аж у рукі;
От якія выйшлі штуки!
Ён знаёмы з адвакатам,
Ён заплаціць там дукатам,
Гдзе нам сотня каштавала,
А на нашым жа не стала.
Ён з суддзёю, ён з маршалкам,
Ён з пасрэднікам... як валкам
Круце імі, усё зробе
Табе добра й сам заробе;
У бядзе ён і пазыча,
А адрабіш — ён заліча.
Добры жыд! Хоць гроши любе,
А згубіць зусім — не згубе.

Каб такі нам пан зыскаўся,
То б святым ён называўся.

НЕ ЎСІМ АДНА СМЕРЦЬ

Жыў пан у палацы — багаты:
Не мог палічыць сваіх гроши,
У склепе, як бульба, дукаты...
А пан з яго быў нехарошы.
А жыў у раскошы вялікай:
Захоча, бывала, каб грапі,
Дык цешаць яго і музыкай;
Захоча, каб людзі скакалі,
Дык скачуць, бывала, п'юць і ядуць...
А плакаць, дык плакалі многа,
А часам і плакаць не так-то дадуць.
А пана баялісь, як Бога.
А піў ён, а еў! дык, а Божа!
Каб на той хлеб зарабіў,
Дык за раз гадоў тры ён, можа,
Сваёй працы ў міску убіў.
Еў ды піў ды крыўдзіў народ
Ды гроши здзіраў, гдзе прымог.
Мусіць, думаў — тут вечны жывот,
Аж іначай падумаў сам Бог.

А у хаце ж крываі жыў мужык,
І калекі быў ён, і хварэў;
Хата ў дзорах, як лапаць ды з лык.
Сам па два дні нічога не еў.
Калісьці быў, кажуць, надта ліхі
І першы падліза у пана;
Былі на душы усякі грахі,
І пекла даўно абяцана.
А жыць было цяжка, бядота,
Людцы праклінаюць за штосьці...
Каму ж гэтак жыць ёсць ахвота,—
Ніколі ніякай радосці?

Тым часам у пекле дык чэрці
І хаму, і пану прызналі кут.
Пытаецца чорт у цётанькі-смерці:
“Калі ім абодвум будзе капут?”
У чвартак чисты была калейка
Скончыцца пану і хаму,
Каб без пазвону душа-зладзейка
Стала ў пякельную браму.
Паслалі чорта (трокі храмога),
Каб душы абыдве ён разам
Проста да чорта старшога
Прывёў з чартоўскім указам.
Храмы чорт паляцеў перш у хату;
Глядзіць, аж мужык за сталом
На дзору ў кажусе кладзе лату,
Потым хату мяце памялом...
Чорт падумаў: “Не прэндка умрэ;
Пабягу я да пана, пагляну”.
Прыляцеў, аж смерць пана бярэ;
Дактары сцерагуць, лечаць рану,
Што па горле касой смерць чыкне,
Дык яны, дактары, капляў тыц,—
І не знаць, ці касіла, ці не,
Зараз рану загояць як ніц!
Умарылася смерць: пан раве,
Уміраць ані мысле сабе;
Аж кашулю парваў, коўдру рве
І ўсё гроши пад бруха грабе.
Калі дзынь-дзылінь, шусць: ксёндз прыйшоў!
Смерць касой як махнула з пляча,—
Пан, як рэзаны вол, так зароў;
Чорт душу захапіў згарача
І ківае на смерць, каб ісці
Забіраць мужыка, бо змеркла,
А яму ж трэба душы нясці,
Прад паўночай каб стаць аж у пекла.

“А ты хібе яго не запёр?
Я ж пярвей мужыка апрастала,—
Кажа смерць,— ён дык лёгка умёр,
Клікаў смерць, бо хлеба не стала.
Ён прад тым і у споведзі быў;
Уміраў, як заснуў, ні пікнуў!”
Чорт са злосці сабакам завывў,
А тут старшы яго зараз клікнуў.
Чорт, панскі хапіўши дух, знік;
Мужыцкі ж валочыцца той дух,
Не мае прытулку нігдзе той мужык,
А пан ідзе ў шчот у пекле за двух.
А чорт за упуск душы-бядоты,
Што за смерцяй не йшоў ён слядом,
Сасланы ў рыштанская роты
Пад пякельным чартоўскім судом.
Смерць за тое, што, ў хату ідуучы
Душу забіраць, не клікнула чорта,
Праз тры дні смактала анучы
І ў халоднай сядзела запёрта.

НЕ ЦУРАЙСЯ

Не цурайся мяне, панічок,
Што далонь пакрываюць мазолі;
Мазоль — працавітых значок,
Не заразе цябе ён ніколі.
То мадаль за труды і за муку,
Не хвароба якая з заразы.
Не стыдайся падаць ты мне руку,
Бо на гэтай руцэ няма сказы!
Эй! Смялей адкрывай галаву
На паклон мой табе да зямлі;
Я тваей галавы не сарву,
І маей вы б, паны, не ўзялі.

Не ўцякай ад маей ты сярмягі,—
Мне не стыдна у ёй ані чуць,
Вот твой храк я не меў бы адвагі,
Чортай храк на сябе апрануць.
На кашулю глядзіш крытым вокам,
Што у хаце мне бабы пашылі,
Прапацела яна майм сокам,
Цэлы тыдзень яе не памылі...
А твая ж? як той снег, як папер,
І пацеў хто, і ткаў, і бяліў,
І хто шыў, і хто праў... а цяпер
Ты той пот на сябе узваліў.
І кашулі той мне было б стыдна,
Што не сам на яе гараваў,
Хоць бялейша яна — не завідна,
Не вазьму, каб ты мне дараваў!
А кінь вокам на хату маю:
І цячэ, і гніе, і крывая,
Усярэдзіне гной і стаіць на гнаю,
І дзіўлюся я сам, як трывае?
Не дзівіся, панок, як жыву,—
Мне ніхто не памог будаваць.
Хоць лянівым у свеце слыву,
А магу свет карміць-гадаваць.
Ты ж пазнаў, што ў ксёнжках стаіць,
А там розуму пшат ад вякоў,
І ўсё можаш па ксёнжках рабіць;
А гдзе ж ксёнжка для нас, мужыкоў?
Гдзе ж нам розуму толькі набраць? —
Знаем толькі загон ды саху
І жывём, каб касіць ды араць,
Ды жывём мы ў Божым страху.
Каб умеў кіраваць я пяром,—
Я бы ксёнжку счыркаў, як папар,
І аб тым, як мы сеем, аром,
І як косім, і жнём Божы дар.

Можа б, ты прачытаў той грызмол
І да працы набраў бы ахвоты,
Шанаваў бы мужыцкі мазол,
Не цураўся б мужыцкай бядоты,
І падаў бы руку мне, сляпому,
І давёў бы мяне да дарогі:
Не блудзіў бы і я серад лому
І калючак, што раняць мне ногі!
Ой, раняць і ногі, і сэрца,
У сэрцы нянавісць, злосць родзяць,
Дзяржаць у тваёй паняверцы,
Да зрады вядуць, ад праўды адводзяць!..
Даруй жа сляпому, што ходзе ён крыва,
Даруй, што не відзе, хоць плача.
Вобмацкам ходзяць сляпыя — не дзіва,
Відзочы ж у яму як скача?!

ПАНСКАЕ ІГРЫШЧА

(Юркі)

Каб ты ведаў, брат кумішча,
Што учора відзеў я?
У паноў было ігрышча,
Ды якое, ай, ай, а!

Вот ігрышча, дык ігрышча,
Не такое, як у нас:
У цымбалы б'ець жыдзішча,
Як калом, дык вот якраз.

Два жыдкі у скрыпкі валяць,
Трэці парх у дудку дмець.
А у мейсцы як засмаляць,—
Аж цябе тут затрасець!

Была ящэ і скрыпішча,
У ахват будзе якраз,
У ёй бас, дык вот басішча!
Як аборына у нас.

Музыканты як прыўдараць
Усе разам казака,
Дык у вочах цёмана станіць,
Аж забудзіш языка!

Б’еца сэрца, як цапамі,
Дрыжаць ногі пад табой
І у танец ідуць самі —
Проста самі меж сабой.

А паноў? дык як на сходзе,
Калі член прыедзе сам.
Ўсе прыбраўшыся па модзе,
Але ж як? і куды ж нам!

Панічы усе прыбраны,
Усе ў куртках як адзін:
Рукавічкі маляваны,
Боты вострыя, як клін.

Акуляры ж кожны ж носе,
Вісяць тут пад барадой.
Іншы ушчаміў на носе,
Танцуочы з маладой.

А кашулі — ляксаваны,
Але ж белыя, як снег!
Зарукаўкі пазвіваны
І з гузамі, як гарэх!

А паненкі ж? твар як трэба,
Але ж вопраткі, хвігуры?..
Ну не ядуць, мусіць, хлеба
Адны толькі канфітуры!

Ні якога няма складу:
Жыватоў у іх нямаш,
Але стырчыць штосьці з заду,
Толькі ездзіць на кірамаш.

Ні то конская кульбака,
Ні то кашэль, ні жаўлак
Ці пузыр з-пад андарака...
Ну не ведама ніяк.

Адзін паніч нетутэйшы,
Мусіць, з места ён, ці што,
А усіх быў найстрайнейшы
І прыгож сабе нішто.

Закрычыць, каб, мусіць, вальца
Ці якое жыд стаў граць,
А жыд стары міргельць мальцу,
А той давай ўсім міргаць.

Глядзі, струны нацягаюць,
Іншы ў дудку зачне дуць,
Тагды разам як зайграюць,
Як заваляць, як дадуць.

Калі панічы ускочаць,
Пагавораць меж сабой,
Да паненак штось балбочаць.
І пайшлі так, як на бой!

Тыц усталі і паненкі,
Кожны бярэ, яку хоча,

І, абняўшы за сукенкі,
Сярод хаты павалоча...

І давай па двох круціцца,
Як мяцеліцу у нас,
Аж у вачах мігаціцца,
Як дрыпачаць іншы раз.

После, пане, як заселі
За сталом чыста ўсе,
Дык пілі, пілі, а елі!
Дык няхай іх пранясе!

Вот каб гэтак мы гулялі,
І так пілі, і так елі,—
Я бы цёнгле быў на балі
Ад нядзелі да нядзелі!

АДКАЗ ЮРЦЫ НА “ПАНСКАЕ ІГРЫШЧА”

І дурны ж ты, як мядзведзь,
Здзіваваўся, і чаго? —
Жыд у дудку сваю дмець,
А пан скача ля яго.
То не дзіва, толькі стыд!
І нам ужо грае жыд.
Табе ж лыткі задрыжалі,
Як пачуў жыдоўскі смык;
Дзякуй, што скакаць не звалі,
Дзякуй Богу, што мужык.
Шак панам усё ігрышча,
Бо няма чаго рабіць:
Жыд усё у дудку свішча,
А пан ножкамі драбіць!

А што вонраткі дзіўныя,—
То ж панам і трэба так:
Жыд сабе палы прышые,
Дык для пана выйдзе храк.
Жыд у цёплай шапцы ходзе,
Пану ж даў свой капялюх;
Вот і выйшла што па модзе:
Пан у жыда мае слух.
А шклы тыя — для туману,
Праз іх глядзіш, як у дым,
Жыд умысне даў іх пану,
Каб зрабіць яго сляпым.
А што ценкія паненкі,
А высокі у іх зад,
Ото ж розум у іх ценкі,
Дык і выйшаў такі склад.
Сам ты відзеў: жыд міргае,
Б'ець цымбалы, цягне смык,
А пан пот свой пралівае,
Як на паншчызне мужык!
А што паны ядуць ласа
І што смагла могуць піць:
Ото соляць сваё мяса,
Бо ўжо сталі чыста гніць!
То, брат, панскія задушкі:
Усё праелі, прапілі,
Цяпер жыдам ідуць ў служкі
І нас цягнуць, каб ішлі.
Ото ж дурню, не дзівуйся,
”Анёл паньскі” гавары,
Кажы: “Божа, Ты злітуйся!”
А жыдоў чорт пабяры!

СВАЯ ЗЯМЛЯ

О, памагае зямля шмат
У кожнай хваробе свая!
Я ж не стары запасны салдат,
А гэта ведаю добра і я!
Нашая вёска Сялявічы звецца.
Былі уніяты калісъці дзяды.
Добрая вёска: стаіць пры рэчцы,
І жывуць людцы у нас без бяды.
На дровы не трудна, і выганы ёсьць,
Але за веру дык цярпелі не мала:
Асэсар зганяе, здзірае і мучы нас досць,
А поп сабе такжа дзярэць з нас, бывала.
І як толькі, бывала, званар той ззвоне,
Дык тут, як з зямлі, асэсар тыц!
І гвалтам з хат цягне, у цэркву гоне,
Проста у свеце не можна і жыць.
Але не доўга, народ прыхітрыўся:
Кожны ў нядзелю раненька ўстане,
Апрануўся, абуўся, памыўся
І марш у лясы, як паны на паўстанне.
А там у пушчы гдзе-кольвек збяруцца,
Чытаюць малітвы і плачуць шчэра;
Скончуць малітца і разыдуцца,
Вот і ўся была тут іх вера.
Самі сябе хрысцілі з вады,
Жаніліся так, што без шлюбу...
І многа, многа было з тым бяды,
І многа людзям што на згубу!
Прыйшлася калейка мая у салдаты;
У воласці ж нашай прымалі.
Ведама, плачуць усе з нашай хаты,
А і чужыя слязамі жагналі.
Матка шкаплерык дала на дарогу,
Бліночкаў з цэду з сланінай,

Я памаліўся нашаму Богу
І еду ў набор той з старшынай.
А чуў, што ў чужой старане
Надта маркотна па роднай зямлі;
А сэрца млее, што возьмуць мяне!
Недарма старшина з салдатам прыйшлі.
Плачу я слёзна і думаю так:
Зямлі ж і з сабой мне можна узяць...
Узяў у кішэнь так грудку з кулак,
І палегчала зараз, як слова сказаць!
Здалі ў салдаты: “Ступай прысягаць
На вернасць!” — “Ой не,— кажу,— пане,
Я каталік, гатоў памагаць
І людзям і цару, даю абязцянне,
Але прад Богам сваім, у касцеле,
Як Бог прыказаў, у сваей веры;
Бо Бог у мяне ў сэрцы тыкеле,
А вашаму Богу дык трэба паперы!”
Здзіваліся ўсе: “Ці здурэў,
Ці ты,— кажуць,— такі з малога?
Так і царква табе то не хлеў?..
Усе цара аднаго мы і Бога”.
”Так,— кажу,— так, каталіцкая ж вера
Іншы ад рускай мае парадак;
Я прысягну вам і шчэра,
Але па-свойму і без дакладак”.
Тузалі доўга мяне і ганялі,
І поп навуку мне гаварыў,
А я дзяржуся болей ды далей
І сам замучыўся і іх задурыў.
Такі ж запісалі, што я каталік
І прысягу даў у касцеле!
Да службы якосыць прэндка прывык,
Гадкоў з дзесятак служыў тыкеле.
Але заслалі мяне за кару
За тысячу міль! Вун аж куды!

Не быць і з цялятамі там Макару,
Там не заходзяць навет жыды!
Там зімой дык і слонца няма,
А летам дык жыць не даюць камары;
Хоць бы клапаць зямлі,— толькі пушча сама,
Ды балоты, ды ройсты, мшары...
А пошасць як пойдзе на люд,
Дык мруць, як атруты ўзялі!
Умёр бы то, мусіць, я тут,
Каб не жменька той роднай зямлі.
Як пачне разбіраць і мяне,
Дык шчыпту яе у вадзе
Глытнеш, дык пот аж ліне,
І хваробу рукой развядзе!
А другім што даваў, дык і не!
Не памог і не шкодзіў нікому,
Бо зямля не па іх, а па мне.
Значы, трэба зямлі мець аж з дому.
Яна давяла і да дому мяне,
Бо і ей на чужой старане
Так не хочацца быць, як і нам,
Дык таскуе, як мы, яна там!

СВІННЯ І ЖАЛУДЫ

Свіння, наеўшыся пад дубам жалудзей,
Заснула смагла, пачасалася
І так, як іншы меж людзей,
Лычом карэнняў дакапалася.

Рве карэнне, капае ямы...
“Што робіш? — з дуба сокал кажа.—
Гэтак зглуміш і дуб самы,
Як падкапаеш — ссохне, ляжа!”

“Дык што, няхай хоць згіне,
Абы мне жалудоў пад’есці,
Іх надта любяць свінне”,—
Зарухала свіння урэшце.

Дуб сокалу так гамане:
“Свіння свіннёй і заўсягды;
Яна не відзе, што на мне
Гадуюцца ей жалуды!”

ВЕРШЫ РОЗНЫХ ГАДОЎ

НОВЫ 1886 ГОД

Прамінай жа, годзе шэры,
Забяры свае падзеі!
Ты найперш абдзёр нас з Веры,
Ты не даў нам і Надзеі.
Звёў Любоў... а ідэалы
Паказаў у бойцы браццяў!
Спраў тваіх тут больш не стала,
Каб цябе й не ўспамінаць нам!

Слёзы, роспач, невядомасць
У насмешак блытаніне,—
Вось уся твая маёмасць...
Хай і памяць аб ёй згіне!

Затані навекі, годзе,
Як слёз рэкі у народзе,
Без надзеі аб свабодзе,
Без ідэй для асяроддзя.

Вось ідзе ўжо прамяністы,
Ясны, свежы, як маёвы,
Дзень пагодны і ўрачысты,
Год бясконцы, Год наш Новы.

Нам прарочылі ўжо зоры,
Што надходзіць год шчаслівы!
Дык хадзі, хто бедны, хворы,
Дасць усё ён, каб жылі вы.

Якар — вось яго эмблема,
І Любоў у ім палае,
Крыж пакрыў забрала шлема
Ў знак, што веру ў сэрцы мае.
Ён любоўю ўсіх нас злучыць
І Свабоду нам уручыць.
Дасць надзею і здзяйсненне,
Крыжам збавіць ад сумненняў!..

“Крыж?.. Ці веры знак, ці муکі?”
“Веры крыж адлюстраванне!..”
“А навошта чара ў рукі?
Ці ж ілюзія падмане?..
Гэта ж той, што год за годам
Зноў пачне нас мімаходам
Выпрабоўваць!”

ПРЫВІД НАДЗЕІ

Штосьці заўжды мне стаіць перад зрокам
Нібы сапраўды, нібыта ў яўленні:
То быццам казачны прывід далёкі,
То як цень нейкі ці свет паміж ценяў.

Дзіўны той прывід або рассыпае
Кветкі цудоўныя перада мною,
То па прасторы гулліва лунае
І то ўцячэ, то стаіць за спіною.

То свет напоўніць істотаю ўласнай,
То драбязою, як атамам стане,
Падае ў бездань ды зоркаю яснай
Вырасце й свет забярэ ва ўладанне.

То ён без руху стаіць, як статуя,

Моўчкі, паважна ў задуме глыбокай,
Нібы ў палёт сябе нейкі рыхтуе
Ці адлятае ў туманныя змрокі.

То ў сумаванне захоча змяніцца,
Слёзкаю выльеца кшталтам тапаза,
То запалае, ды не бліскавіцай,
А як свяцільнік якісь невыразны...

Часам вясёлую форму прыміае,
Дух ахіне пачуццём асалоды,
Змрокам майм скроль усё пранікае
І засланяе ад кожнай нягody.

О, я ўжо бачу далёкі час гэты,
Як адраджаецца род чалавечы,
Як люд яднаецца з цэлага свету,
Праўда — ягонаю ўладаю вечнай,

Дык не жадаю тады я ўжо неба,—
Цеснае неба для духа жывога,
Бо і на небе ліслівым быць трэба,
З неслухам там абыходзяцца строга.

Але, як прывід адступіць, бывала,
Роспаччу сэрца тады разварушу,
Моцна пакутую, кшталтам Тантала,
І ненавідзець свет мушу.

Дарма зажмурыць стараюся вочы,
Дарма глядзець не хачу ў наваколле,
Фальш і нахабства мне зренкі марочыць,
Праўда знікае й не свеціцца болей.

Бачу выразна, як шырыцца здрада,
Чэснай паказвацца мае ахвоту,

Бачу злачынства, як тоіца задам,
З мэтай праціснуцца ў хорамы цноты.

Сукню ўдавы апранае мамона,
Дробненькі шэляг яна ахвяруе,
А як збярэцца манеты даронай,
Схопіць усё, да граша абраебу.

А як хачу скараціць свае муکі
І запыніць дум благіх існаванне,
Прывід-Надзея бярэ мяне ў рукі,
Зноў марай добраю стане.

ХТО ГЭТА?

Цмокнуў піва, б’е ў далоні,
Планаў шмат, як віхрам, гоніць
І ў мазгах ядраных вяжа.
А што думае — не скажа,
А што скажа — мысль заслоніць...

Скурчыць чуб свой трохвалосы,
Зухавата “drang” ускрыкне,
Задам стане да Каносы,
Праз усе вузлы пранікне,
Здасць назад і быццам знікне...

Раптам грымне шматгалоса:
“Ecce homo”, ў змане людзі,
Паміж намі мір і згода!”
Верне ўсё, дадасць штось з ходу,
Абяцае... і загладзіць,
У Каносе пешкі будзе...

Тут ён верны, а там зрадзіць,

Там руку падаць ахвочы,
Сябра ў гразь па вушы ўкіне,
Абдзярэ яго без меры,
Потым неяк на паперы
Так замыліць спрытна вочы,
Што й души ў ім не пакіне.

Бачыць, слабых нехта цісне,—
Без увагі іх не кіне.
Як пажар вялікі блісне,
Ён падзъмухае наўмысна
І пустой пакажа... скрыню!
А над бедным страх павісне.

Ён, як той, што малп стварае
І любы зямны твор Божы
Замяніць у малпу можа.
І ён скроль, бы ў сваім краі.

То на троне штось пасадзіць,
Чэсць даваць яму прыкажа,
Супрацівіца парадзіць,
Валаводжанне развяжа.

То ў палі каго занадзіць,
Біода скажа... а сам збоку,
А як рэзне без карпечы,
Дык не менш як праз год зноўку
Пойме сэнс той разум нечы...

Не падаць яму далоні,
Дык ён гэта растлумачыць,
Што не змог зрабіць іначай,
Што ён так б'е ў абароне
Ад знішчэння, заняпаду...
Трэба верыць, няма рады!

Паклянецца ў дружбе палка
Аж да першай нейкай косткі
Ці да першага кавалка,
Да чужой зямлі палоскі.
І так шырыць непамерна
Свой захоп той трохвалосы
І праз моц сваіх жаўнераў,
І праз шпацыр да Каносы.

* * *

Штодзень слабнуць сілы,
Блізка смертны час.
Скрыўвіца ён міла,
І... не стане нас.

А Іона цэлым
Вылез з бруха рыбы.
Мы з яе, брат, цела
Выйшлі б кашай хіба.

ЯСНАВЯЛЬМОЖНАЙ ПАНІ АРЭШЧЫСЕ

Гдзе ж нам парывацца —
З мудрымі раўняцца:
Чэсць аддаць Аўторцы
У простай гаворцы!

Не, не чэсць, то мала —
Славу сваім трудам
Сама ты з'яднала!..
Ты з пальмай прад людам.
Шмат ксёнжак пісалі

Не аб нашым браце: Лепш чужых пазналі,
Як у сваёй хаце;
А нас, подлых кмеці,
Міналі здалёка
І хавалі дзецы
Ад нашага вока.
А Ты, пані, смела
Заглянула ў хату,
Усё зразумела
І нашаму брату
Працягнула руку
І сэрцам балела,
Глядзеўши на муку,
І пяром умела
Выліць смутак гэты,—
Што аж душа рвецца,
Што плачуць кабеты,
Не знаюць, ідзе дзецца!
Чым жа мы аддзячым?
Што ж мы напрыносім? —
Хіба што заплачым
Ды Бога папросім:
Прымі ж нашу дзяжу
У малітве, ў слёзцы,
Прымі як азнаку
Тваёй славы ў вёсцы.

* * *

“Лютня” айчыны! У старонцы любімай
Уваскрашай нашу родную песню!
І, можа, песняй, напевам радзімым
Вызваліш дух наш ад сну і ад плесні?
О чарапніца! Гучанне шырокіх
Песенъ тваіх, што мы любім без меры,
Хай разлятаецца з рэхам далёка

І поўніць души надзеяй і верай!
”Лютня”, спявай нам! Бо спеў твой — прарочы:
Той люд жыве, што свае песні мae,
Бо мёртвы пець больш нічога не хоча,
Песню ж жывую і смерць не спужае.
Ты аблягчай песняй муکі няшчасных,
Будзь для іх ласкай, любоўю, душою;
Стань ты надзеяй для тых, хто заўчастна
Горка аплаквае шчасце былое.
Гукі злівай у гармоніі весній,
Сівалам еднасці стань для краіны,
Вечна жыві і спявай нам, бо песня
Можа і мёртвых падняць з дамавіны.

ЗАПАВЕТ

Пад рукой — папера і чарніла,
Запавет злажыць яшчэ я ў сіле.
Снежань 93-га году,
12-я, пасля заходу.

Здаўна вядома, лёс чалавека —
Гэта смерць-дабрадзейка спрадвеку.
Аб сабе хачу пакінуць памяць,
Перш чым расстацца з вамі,
Выяўляю волю я прытомна,
Кожны з вас няхай яе запомніць.

Як памру, зрабіце ўчынкі,
Добрая спраўце памінкі.
Прынясе Міхал бутлю “венгжыну”,
Віктар жа з ядлоўцу майго “джыну”,
Генрых вядзёрца мёду “заглобы”,
Старшыня — той старкі для жалобы...
А ты, мой каханы Сумароча,

Ты са мной заўсёды разам крочыў,
Дык зрабі сваёй дружбы доказ:
Няхай усе купаюца ў крушоне,
Помняць хай яны аб маім згоне.
Піва прывязе Адась наразе,
Чэлядзь першай хай мае на ўвазе.
Хай яна таксама скарыстае
І піўком мяне хоць памінае!..
Закусь есці розную пры трупе —
Вельмі нездарова і нат глупа.
Ядуць, праўда, рысавую кашу,
Толькі звычай гэты не з нашых;
А вось “спрытус”, што жыве вечна,
“Спрытус” — патрэбны тут бяспрэчна...
Трэба думаць і аб гарнітуры...
Не магу ж ляжаць ва ўласнай скуры,
Як татарын голы ў лазні...
Дык вось, на доказ прыязні,
Няхай дасць Міхал мне камізэльку,
Тую, што насіў сам у нядзельку.
Туфлі прынясе Адольф мой мілы,
Нагавіцы ж падораць Струмілы.
Рэзбылют... галёшы дасць на ногі,
Грошы Генрых сыпне на дарогу,
Афяруе фрак Адась брацішку,
А з паперы пашыйце манішку.

Яе чэлядзь можа зробіць дома,
Сама носіць такія ж, вядома.
Ты, “арыстакрат”, — вянок уbraneы,
Як забытай каханцы каханы,
Мне падорыш як доказ, што помніш.
Згода? Арнамент любіш скромны?”
Архідэі”, — з гэтае часіны
Вы схавайце ўсё для лепшай дамавіны!
Мой вянок зусім мае быць простым,

Сплёў яго я з шыпаў, церняў вострых.
Аб труне... не трэба думаць наразе,
Яе ўжо сабе я прызапасіў.
Ведаў, смерць прыйдзе позна ці рана,
Футарал купіў ад фартэпіяна.
Я набыў яго на аўкцыёне,
Месца хопіць мне ляжаць па згоне...
Каб былі памінкі, як па другу,
Няхай Белы мне зробіць паслугу,
І бачулачку піва, брат мілы,
Хай паставіць на свежай магіле...
Потым скажа хай кожны прамову,
За маё няхай вып'е здароўе.
І вяртайцеся з песняй дахаты,
Et nichil не трэба больш мяне крататць.

ДА 100-ГОДДЗЯ

Ты прымі ад нас пашану
О, Тадэвушавы ценю,
Абудзі у сэрцах раны,
Павяртай іх з амярцвення.
Хай з былога ўстануць воі,
Хай на бой натхняць нашчадкаў;
Праз любоў да вольнай волі
Мы палюбім нашу Матку!
Хай цяпер, перад нягодай,
Кроў з-пад Krakava абудзіць
Сілу нацыі й народа.
Колькі сілы ў простым людзе!
Хай пачуе подых смерці,
Хто кляпаць на праўду рады,
Хто ў народнай паняверцы
Бачыць культ сваёй улады!

ШУМЯЦЬ СОСНЫ

На вяршынях сумна сосны
Зашумелі ціха,
Невясёлыя іх вёсны,
Бо наўкола ліха.
Бо наўкола пні, магілы,
Гора і няволя,
Вечер нішчыць рэшту сілы,
Рвуцца буры з поля...
І шумяць, нібы сіроты,
Нібы рэкі ў горах,
Бо не ведаюць, хто потым
Попел іх прыгорне?..
Што расціме на вяршынях,
Калі іх не будзе?..
Зашумелі сіраціны,
Слёзы ў сумным гудзе...
Як калісьці падрасталі,
Вольным было поле,
А каменне не сціскала
Каранёў няволяй:
Іх дубы абаранялі,
Кожны — нібы волат,
Грабы вежамі стаялі,
Людна было ўкола!..
Ўсё злягло, зіма гарцуе
На спусцелым полі,
Шуму іх ніхто не чуе,
Плачуць сосны з болю!..
Хай жа сосны з болю млеюць,
Сэрцы ўзрушаць людзям,
Бо хто плач іх зразумее,
Мёртвых той абудзіць!..
Плачце, родныя, няўцешна,
Плачце на ўсе грудзі!

Мо абудзіце памершых
І радасней будзе...

* * *

”Ці ты знаеш, маладзенькі...”
Я стары, таму й не знаю;
Я знаёмы з іншым краем:
З тым, дзе Лена і Пячора,
З тым, дзе багна і вазёры,
З тым, дзе горы, з тым, дзе стэпы,
З тым, дзе прах дзядоў у склепах,
Што палеглі на чужыне,
Волі прагнучы Айчыне.
Сёння ж кат стаіць над ёю...
А ці знаеш ты пра тое?...

.....

* * *

Сабраўшыся на тры чоўна,
Веславалі мы да Коўна.
Праз тры дні і праз тры ночы
Дождж мачыў, а вецер ў вочы!
Усе нашы панічыкі
Зрабіліся як бічыкі:
На далоньках мазолікі
Чырванелі, як волікі,
Забалеліся жывоцікі,
Прамачыліся іх боцікі,
Ржа пабіла шкарпэтакі...
Ох! бедныя ж вы дзетачкі!

Ноч зімная, дзень жаркі:
Папаліла чыста тваркі!
Пачарнелі, змаркатнелі:
Праз тры дні мясца не елі!..
Песні гудзець перасталі.
Усе чыста ўжо прысталі!
Але ў Коўне памаленъку,
Як хто глянуў на паненку,—
Ачуняў і боль забыўся,
Кожны б з кожнай ажаніўся:
Кожна міла і васола!
Пратаў смутак весь укола!
Як хто хоча быць ў гасціне,
То едзь ў Коўна на віціне,
Ці на плыще, ці на чоўне;
Дапытайся толькі ў Коўне,
Гдзе Пятровічава хата:
Там сям'я уся багата
У гасціннасць, у шчыроту,
Людску міласць і даброту.
Там накормяць, развеселяць
І твой смутак тут раздзеляць.

*Коўна (р, 1897,
д, 20, літца)*

* * *

Жыщё — вандроўка на чоўне па моры,
Смерць — гэта прыстань пасля працы рупнай.
Многім даецца раскоша без гора,
Вось яны й лічаць, што ўсё ім даступна.
Лічаць сягоння, а заўтра ўжо свята
Вераць, што будуць Пятром так прыняты,

Як і ў Пятровічаў — без выключэння!..
О, каб так стала! Даўно ўсе цячэнні
Мора людскога чарнелі б чаўнамі,
Першы да іх паймчайся б я з вамі,
Бо тут я прынятты быў гэтак сардэчна,
Што лепшага месца не трэба мне вечна.

*P. 1897, дня 20 ліпеня,
Коўна, дом П. п. Пятровічаў*

* * *

Хто над жалезнай струной запануе,
Аж яна плача, то грыміць громам, то стогне,
То так смяеца, рагоча, танцуе,
Што душа цвёрдая здрогне,—
Той і над сэрцам панаваць можа,
Бо дар музыкі, то Твой дар, Божа!
Іграй жа свету, а хто ўчуе тоны,
Той не прапашчы, той будзе збавёны.

18.20.VII.97

* * *

Кamu дудка паслушна
Ды іграе спеўне,
Той душа дабрадушна
І шчырая пэўне.

20.VII.1897

* * *

Каб я мог напісаць тое, што ў думцы,—
Запісаў бы ўсё на гэтай альбумцы; Але ж мыслі, як мак,
абселі галоўку,
Не дадуць аніяк выйсці ані слоўку.
Толькі... слоўца адно для паненкі тут ёсць,
Што “хароша ж яна”, вот і ўсё, дык і досць!..

P. 1897, д. 20 ліпеня

* * *

Прэч бутэлькі, люлькі, карты!
Марна траціць час не варта.
Хай жывыя рушаць з кіем
У святы паход!

Нас не край далёкі кліча
Вывучаць чужы нам звычай,
Нас чакае ў нашым краі
Родны наш народ.

Трэба ведаць наша поле,
Блізкіх нам братоў нядолю,
Што работай, кроўю, потам
Кормяць усіх нас.

Панясём жа пад іх стрэхі
Промень і святла, і ўцехі,
І настане час світання —
Абуджэння час!

Знаць Чачота ўсе павінны
І пра Зана дабрачыннасць,

Пра Касцюшку і Манюшку
І пра песняроў.

Рукі ім падаўшы, знаю,
Зробім болей мы для краю,
Чымся ў бойках разам стойка
Пralіваўшы кроў.

Хай жа ўсе, усе, хто можа,
Возьмуць свой кіёк дарожны,
У край айчынны час ісці нам
Вывучаць свой люд.

Сонцу нашаму свяціцца,
Піць нам са сваіх крыніцаў,—
Вымятаем дружна з краю
Мы замежны бруд!

20.VII.97

ВЕРАБЕЙ І КАША

Змяніўся час... Калі жыццё прасочым,
Убачым, што да горшага ўсё крочым.
Вось птушкі... вераб'і, напрыклад...
Спрадвеку верабей, як звыкла,
Кляваў адну толькі пшаніцу!
А сёння вось, як бачаць вочы нашы,
Жывіцца ён адной граchanай кашай.
Ох, дрэнны час! Ён гэта чуе,
Аднак за морам ежы не шукае,
Затое пад сваёй страхой начуе,—
Жыццёвы сэнс на гэтым палягае!
Пшаніца змерзла сёння наша,

Адна грачаная ў нас каша,
Але з жалеза, нат стальная,
Яна, як сталъ, нас загартуе.
Нас гэта каша захавае,
Не змогуць з'есці нас...
Мы гэта знаем,
Яна ад іх нас уратуе.

* * *

Малімончык наш Тадэўка
Гад, на пацеры місцюк:
Як пачуе, дзе ёсць дзеўка,
Дык улезе, як пацук.
А махлюе, а прыкіда!
Мыслі яго — не паняць!
Жыдоў гане, а за жыда
Такіх дзесяць можна б даць.
Як ён моліцца, то грэша;
Як смяецца — плачуць людзі.
Як пабожыцца, то брэша;
Як салодкі — кепска будзе!..

ПРАЎДЗІВАЯ ГІСТОРЫЯ АБ ЗАМУЧАНЫМ ДУКАЦЕ

Жыў-быў шляхціц шчасліва,
Звалі быццам Ляліва,
Родам быў ён з багатых
І валодаў дукатам.
На дуката абліччы
Стаяў штэмпель фабрычны:

Зверху — маці святая,
Ніз — нядоля людская.
Калі скарб набыты
Шляхам добрым — няскрытым,
Ён патрэбны, вядома,
Нам заўсёды для дому,
Барані ж, Божа, кары,
Дык змяніць на таляры,—
Ад бяды — уратуе
У гадзіну ліхую.
Жыў дукат наш у касе
І не думаў аб часе,
Думаў, з поўнай кішэні
Пан яго не размене.
Ён не ведаў заганы
У характары пана.
Не меў шляхціц пагарды
Да карыснай прынады;
Вось сказаў ён дукату:
— Дай даход мне багаты,
Сум у сэрцы дуката,
Дзе знайсці яму раду:
— Хочаш мець з мяне рэнту,
Лажы ў банк для працэнтаў.
Пан разгневаўся дужа:
— Што мяне банкам дурыш!
І дурную манету
Шле да млына за гэта.
Там у будні, нядзелі
Млын дукат гэты меле.
Пот дукат залівае,—
Пан карысці ж не мае.
Крыкнуў пан ашалела:
— Каб чума цябе з’ела!
Павялічыўши кару,
Шле дукат да пякарні.

І дукат наш у печцы
Трэці год вось пячэцца.
Перадышкі ўсё просіць,
А добра не прыносіць.
Шляхціц гневам успеніў,
Сыпнуў гроши з кішэні,
На дукат глянуў зверам
І пазваў інжынера.
Кузню зробілі з горнам,—
Б'юць дукат непакорны.
Ён скуголіць сабакай,
А карысці ніякай.
Больш пакуты дадалі —
І варштат збудавалі.
Зноў дукат ад мук плача,—
Пан карысці ж не бача.
Інжынер жа быў дзейны
Завод ставіць ліцейны.
Адліваючы краты,—
Няма толку з дуката.
Шляхціц быў надта ўпарты,
Бачыць рэч не на жарты.
Ён задумаў куражыць,—
І дукат з цукрам смажыць.
Яго ў печцы вось мораць,
А добра ён не дорыць.
Інжынер вусы круціць,
Штосьці выдумаў, мусіць.
Шле дукат змардаваны
Да цынкоўні бляшанай.
Калі бляхай абілі,
Усіх нават здзвілі:
Бо нябачна дуката
І ніякай заплаты...
Ой, дукат мой убогі,
Не канец мукі строгай,

Новы здзек пан рыхтуе —
Лесапілку будуе.
Пойдзеш заўтра, мой мілы,
Лесапілцы пад пілы.
Але ж Бог не дазволіў
Болып над бедным сваволіць.
Дукат кончыў там век свой,—
Шалясціц над ім вексель...
Пан шалее ад траўмы,
Неспакойна і мама.
І, як звыкла вядзеца,
Яшчэ люд тут смяеца.
Паўбяды, што кпяць людзі,
Ды гандляр тут кпіць будзе.
Вось была такой страта
Небаракі дуката.

* * *

Ото ж, браце, давядзеца
Нам з табой вачмі сваімі
Бачыць, як свет западзеца
Са ўсім чыста і са ўсімі.
Казаў Шмуйла: “Не паможа
Жадна сіла — ўсё прапала!
Астануцца,— кажа,— можа,
Жыдкоў колькі — і то мала —
Каб было каму астаткі
Грошы, водку, розна збожжа,
Пазбіраць усе манаткі,
Ці не купіць іх хто, можа?
А што рэшта ўсё загіне:
І кабылы, і каровы,
І авечкі, і ўсе свінне.
А там калісь, можа, новы

Свет паўстане,— кажа Шмуйла,
Што жыдоўскі свет то будзе”.
Згінець пан, прапаў хамула,
А з жыдоў настануць людзе.

* * *

Вечер дзъме і вые,
Што аж мыслі рвуцца,
Змоўклі песні тые,
Што іграў на дудцы.
Раз яшчэ зайграю
У астатняй хвілі
Для тых, што жаль маю,
Што мяне забылі...

* * *

Дагарае рэшта веция
У пячурцы ў хаце.
І гаворыць нешта ў сэрцы:
Так і з табой, браце.
Тут другія палымнелі,
Вогнішчы свяцілі.
Людзі ўсе на іх глядзелі,
Свой агонь палілі.
Гасне ўжо святло у змроку,
Прысак датлявае.
Ноч сцюдзёная навокал,
Попел астывае.
Не зazzяе агонь болей
Весела і бурна,
Як і твой юнацкі голас
Ліры аднаструннай.

СВІННІ І БАРАНЫ

Байка Артура Бяртэльса

Слаўны хранікёр Чын-Чына-Па-Чытай,
Што з прад тысячы гадоў апісываў Кітай,
Сам бачыў і апісаў здарэнне,
Што цяпер трудна даць веры,
Але пісаў праўду, паводле сумлення,
Ды на ўсё гэта пакінуў паперы.
І вось што ён піша: “У даунія часы
Панавалі над краем два свінапасы,
І, падзяліўшы на двое ўсе ланы,
Адзін пасвіў свінні, а другі бараны.
І як усюды на свеце вядзеца,
Сварыліся часта пры кожнай прычыне:
Той кажа, што баран бадзеца,
А той, што бульбу чыста зрылі свінні.

Жылі яны гэтак гадоў многа, многа,
Пакуль свінар здрадна не забіў другога.
І, збрывгнаны кроўю забітага бязвінна,
Сагнаў у адно стада да бараноў свінні.
Не канец на гэтым: абодва народы
Ніяк не зжыліся, не прыйшлі да згоды;
Пад адным быў хоць самаўладным панам,
Усё ж свіння — свіннёй, а баран — баранам.

Свіння лычам рые і уся у кале,
А баран рагаты лоб трасе зухвале
І не прынімае свінара за пана,
А свіней мінае, як таго шатана.

Свінар зазлаваўся і паслаў падпаскаў,
Каб кожны біў авечак, колькі будзе ласкаў,

Аж пакуль авечка станецца свінёю,
Ляжаць будзе ў балоце і рыцца ў гною.

Сам свінар, зайшоўши на выган забраны,
Убачыў, што свіней мала, а усё бараны...
Аж здрыгнуў са злосці і са страху разам
І свіней пацешыў вось такім указам:

“Перавярнуць увесь народ: бараноў у свінні,
А хто не паддаецца, няхай марна згіне”.
І казаў свіням наймудрэйшым
Сабраць паперы самы найдаўнейшы,
На каторых бы прадзед падпісаўся,
Што свет калісь быў свінскі — ад свінні пачаўся:
І авечкі былі свінні, як і усе свіне,
Авечкамі сталі праз тое ядыне,
Што пастыр быў лагодны, жылі ў раскошы,
Зарасла ім воўна, не зазналі вошы,
Шарсціна ablazeла, а выраслі рожкі,
І голас змяніўся і фігура трошкі...
А мудрыя свінні так пастанавілі:
“Свет калісь толькі для свіней стварылі,
А свінар ёсць пан на свеце ядыны;
Хто ж не верыць ці не рады,— няхай згіне”.
Затым выйшаў указ на бараноў новы:
“Хто з рагамі убачыць барані галовы
Ці пачуе голас бараняга народу
І данясе падпаскам,— возьме нагароду,
А рагаты галовы кат ім разразае,
Хіба што баран сам тое прызнае,
Што свінёй быў з роду і свінёй застане...”

За гэтym указам даў другі на авечкі:
Каб, хто воўну мае, не смеў бы ніколі
Піць воду з крыніцы, ні з рэчкі
І не пасвіўся ні ў лесе, ні ў полі,

Хіба свіней дзесятак прысягне,
Што такі-та, хоць ходзіць у аўчыне,
Авец ненавідзіць, за свінямі цягне
І ў душы свінёю і жыве, як свіне.

Пасля ўказ трэці: “Хто толькі адзавецца
Голасам баранім, хоць і хто з ягнятак,
Падпаскі павінны гэтакай авечцы
Рваць скuru на целе з галавы да пятак.
А калі і потым свіннёй не заквікне
І яшчэ раз бэкне, то рваць таму цела,
За трэцім — ламаць косці, пакуль не прывыкне
Рохкаць па-свінячы!”

Так то было дзела,
Судны дзень настаў авечай дружыне.
Шыбяніцы гнувода, поле чырванее
Ад крыві бязвінны,— тысячы іх гіне
З голаду, з прагнення, а другіх зладзеі
Разганялі ў пушчы для вечнай заглады.
А што засталіся без усякай рады:
Пазбіваны рогі, аблолена воўна;
Бродзяць, як дурныя, па роднаму полю,
Дзе няма травінкі, бо ўсё свіней поўна;
Яны толькі стогнуць з голаду і з болю
У зямліцы роднай, з гноем перарытай”.

Вось гэтак-то піша
Чын-Чына-Па-Чытай.

АПАВЯДАННІ

ТРАЛЯЛЁНАЧКА

Вёска нашая, невялікая вёсачка, меж прыгоркамі, пры балотцы; на выган пясочак з прыгоркаў спёрла, тут і лес блізюсенька, лес хоць і чужы, але выгода ёсць... На канцы вёскі Бартак Сасок жыў. Цяжкі быў чалавек Сасок: за сваю шкоду, хоць з прыпадку зробленую, нікому не даруе, хоць залатоўку возьме, а сам, бывала, уночы конна сядзе і пайшоў чужыя межы спасываць; каменне з свайго поля дык усё, бывала, цягае на чужое... Эй, нядобры быў чалавек: як пазыча суседу рубель, то яму трэба дзень араць, дзень касіць, дзень жаць, кожны дзень па грошу працэнту аддаць, а рубель рублём. Пазыча табе бульбы на насенне — то ўжо сей напалавіну і насенне насеннем аддай — і ўсё гэтак! Купе, бывала, у скарбовым лесе крадзеную калоду, такую, што прай коні як зрушыць, а сам па яе не паедзе — суседаў пашле: удасца — добра, а зловяць — яны прапалі! От які быў Бартак! Бывала, шапкі здымаем прад ім, як прад панам, бо ў яго і пісар і старшина — прыяцелі, з акцызнікам у мястечку, як з кумам, вітаецца, дык як жа тут шапкі ні зняць? А можа, думалі, і ён старшынёй будзе?.. Суддзёй ужо ж і тагды быў. Даўно, праўда, усё гэта было, але было!

Гадоў таму з пятнасце наш Бартак апрануў ужо чорны сурдут, стаў часта ўлегцы ў Вільню ездзіць, казалі, у банку інтарэсы мае, а і да Замораўкі чагось, бывала, навараочуе. Ад нас да Замораўкі недалёка, але туды ніхто не ўчашчае: там пан надта дзікі якісь быў, Прыбалдоў зваўся; сам казаў, што ён ганарап, але мундзеру таго, каб які там быў у яго ганаральскі, бліскучы — таго ніхто не відзеў, хоць крычаў па-ганаральску і біўся.

Прысылаў ён з двойчы ў нашую вёску то яек, то курэй або

парасяят купіць, як у яго там госці збярущца, але, бывала, ні пасланец не аддасць, ні ў двары ніхто не заплаце; вот затым у нас і перасталі яму гэтак прадаваць без грошы, а ён перастаў пасылаць надарэмне. Гаспадарка ў яго там ішла кепска: мы сеем ужо на зіму, а ён сабе касіць зачынае; мы на зіму аром, а ў яго зажынкі, і ўсё гэтак, а ўсё-тыкі ганарадам зваўся!..

Казаў і наш Юдка-каваль, што і яму 100 р. вінен, а плаціць не хоча; а вот жа Бартак адважыўся-тыкі яму ўсе свае грошы — семсот руб.— пазычыць, узяўши обліг на пайтары тысячи. Тагды ўжо з ганарадам часта і гарбату піў! Бывала, пехатой пойдзе да яго, а вернецца ў вялікай панской каламажцы, а спаткаўшыся з нашым братам на дарозе, здалёку крычыць: “Эй, з дарогі!”

Раз увесень на сельскім сходзе хацелі мы Бартку выбраць у сотнікі і кажым: ён багаты, сын падрос і парабка можа на-няць, дык яму латвей і службу адбываць; а то вот Янук Сакол, як пабыў сотнікам, дык і гаспадарку звёў, а зямлю таму ж Бартку ў арэнду пусціў! Няхай, кажым, цяпер і Бартак закаштую чэсці!.. Аж ён нам на гэта: “Ах вы, галадранцы, сякія ды такія, вы гэта мяне ў сотнікі?.. Да я вас і так усіх у халодную пасаджу, як захачу, і па мордзе біць буду; я вам, жабракам (а ён тыкі і парабіў нас жабракамі),— кажа,— не раўня: я сам цяпер пан — ганарадальскі маёнтак купіў,— а на вас мне плюнуць, і не маецце права, хамуці, мяне сюды і туды памыкаць! Я вам пакажу!..” Ажно страшна нам зрабілася, і паразяўляліся мы, як дурні: іншы шапку зняў, іншы так кланяўся, а ўсе замаўчалі. Так мы ято і не выбралі, а больш сталі баяцца.

Гэта ж было ўвесень каля ўсіх Святых, а дачакаўшы Каляд, Бартак і сваю зямлю і Янукову Сакалову аддаў напалавіну. Мы ўжо ўвідзелі, што тыкі і праўда — ён купіў маёнтак. На першага Юр'я перагнаў быдла да Замораўкі, а Прыбалдоў выехаў як стаіць з сям'ёй таго ж дня. Юдка-каваль горка плакаў, бо сто рублёў пррапалі...

Бартак Сасок купіў ад Прыбалдова маёнтак за ўсім дабыткам, з вазамі і карэтамі, а навет з вялікім, як конь, сабакай; але

павінен быў заплаціць даўгі і свае семсот рублёў залічыць; а даўгоў тых было ці мала: у банку тысяч трывцаць, то толькі працэнтаў дзве тысячи шторок трэба было заплаціць, а так людзям ружным тысяч з дваццаць набралася.

У май прыехаў судовы ўходчыны рабіць, і нас, суседаў, паклікалі. Глядзім мы, калі ўжо Бартак і Бартчыха з тым судавым разам абедаюць, і навет кухар на стол падаець, Бартчыха ў чорнай панскай сукні! На нашую пахвалёнку ніхто і не адказаў... Судовы, пратрымаўшы нас да вечара, прачытаў якісь папер аб тым, што Бартак з Бартчыхай купілі Замораўку, і мы пайшлі па хатах, а яны панаваць засталіся. Бартак стаў стражэйшым панам ад ганарада: дзярэ за шкоды — жыць не можна — а крычыць, а лае, а па полі конна, як праўдзівы ганарад, гарцуе... аж страх! Да касцёла, бывала, калі прыляціць чацвёркай, а яна ў капялюху бліскучым з жоўтай істужкай і брыжыкамі, а наверсе, пане, сядзіць птушка, як жывая, чыста ж жывая сілаваронка, толькі што не закаўкае. Ідуць па касцёле, аж увесь народ азіраецца! А кожную нядзелю ў дварэ госці: то станавы, то пісар, то хвельшар, часам пасрэднік, то сакратар з'ездавы, то судавы, а іншы раз і ўсе разам збяруцца ды днёў трыв карты гуляюць і п'юць,— лепш, як у таго праўдзівага ганарада.

А жаць як прыйшлося, дык на полі невасола ў Барткі: жыта мала, а жней яшчэ меней; і не ўрадзіла, і жнеі дарагія,— плацілі і па трыв злоты!..

Бартак злуеца, а Бартчыха спанцыруе сабе па садзе з парасончыкам. Не сцярпеў Бартак і кажа да жонкі:

— Вот не шкодзіла б, каб Ваша, пані Каська, сярпок ўзяўшы, ды па загончыку прайшлася, замейце таго, што дарма па садзе дрыптаеш — а то жыта сыпецца і грошы няма гэтак жнеям плаціць.

— Вазьмі ж, васпан, касу ды па сянажатцы прайдзіся, тагды я ўжо апрану сукню ядвабную і капялюш з птушкай дый пайду жаць...

— От жа пойдзеш і ў спадніцы рабой і без капелюха! — скіпейся Бартак.

— Не дажджэш ты,— адказуе Бартчыха,— каб я, гэтакага маёнтку пані, ды пайшла...

Слова за слова, ды давай вадзіцца!

Бартчыха ды калісъ у двары служыла і камісару спадабалася, а злыя языкі па календару варожаць, што і старшы сын Бартчыхі надта паспяшыў радзіцца па шлюбе; камісар і пасагу даў ёй за штосьці 300 рублёў, але, можа, то і брэшушуць? Бартчыха была гумарыстая і не надта каб мужа дбала, а ўсё больш сваім розумам жыла. Бадай, ці не яна і пілавала Бартку, каб маётак купіў? А купіў ён яго і на сябе і на жонку разам.

Доўга яны гэтак вадзіліся: і тыя нарадзіны першага сына ён спамінаў, і свой пасаг яна спамінала, спамінала і тое, як на васэлі камісар казаў мужу, што Каська пакаёўкай была, дык раздалікацілася, і ён не павінен змушаць яе да цяжкой работы, а няхай за тыя 300 руб[лёў] дзеўку навек найме...

Разабрала Бартку аж па макаўку! Ажрыкнуў на жонку:

— Вон, сякая-такая! Вон з кодлам сваім: я тут пан, не ты пані!

— Даўно,— кажа Каська,— я чакала ад цябе гэтага і так хацела кінуць, а цяпер і кідаю!

— Але, кідай, ды ізноў у вёску,— адказаў Бартак.

— І кіну і ў вёску не пайду,— кажа Каська,— а хоць зараз Прыбалдоў за ахміstryнню, як за паню, возьме, да места...

Пазлаваліся, распляваліся, так як хто зімным перакінүў, і разышліся; а назаўтра Каську пёрлі два чорныя агяры да вакзала, каб ехаць да Прыбалдова. Бартак з той немарасці кінуўся ў гарэлачку, а далей стаў зіркаць на кабетак. Бывала, як хто аб жонцы спомнে, што кінула, дык аж счырванее.

— Не вялікая,— кажа,— наўда, што кінула, да і не так-то кінула, як я сам яе прагнаў.

Так, бывала, хваліцца ўсё, што прагнаў ды прагнаў, а людзям гэта і трэба.

Пачакаўшы гадок-другі, мы відзім, што Бартак чыста перамяніўся, раздалікаціўся: на полі не бывае, зімой у месце гуляе... А раз вярнуўся ўжо і з паненачкай такой харашай, цянклявінькай, шталтам за губарнанку, а называў яе якосьці кузынкай і цалаваў пры людзях. А яна, тая кузынка, такая смяхотная ды васолая была, як бы вот паненачка праўдзівая: нічагусінка, бывала, не робе, толькі сабе бегае, выспевуе: “тра-ля-ля, тра-ля-ля!” Або як калі асядлаюць ей каня ў якосьці рагатае сядло, фурман сядзе на другога каня, у самы рабочы час, вот яна і гарцуе па дарогах, іншы раз вярстоў за 10 заб’ецца, коні ў пене, фурман падаб’ецца, а яна ўсё “тра-ля-ля, тра-ля-ля...”. Так мы яе і празвалі Траляля...

Але добрая была, вечны ей пакой: бывала, хто ў вёсцы захварае, то яна і па доктара пашле, і на лякарства дасць, і дзецям то па грушачцы, то па яблычку. Любілі-тыкі мы яе, гэту Тралялю.

Раз за малым не ўсей вёсцы прыпёрлі павесткі з акружнога аб тым, што жонка Барткава падала скаргу, што муж выгнаў яе з двора, што з другой жывець, што палавіну яе маёнтка забраў, па пяць тысяч на рок даходу цягне, а ей ні гроша не даець... І давай нас цягаць па сведках: то ў кансістор, то на следства, то проста ў суд акружны, гадоў зо тры. Тым часам нашая Траляля захварэла і ў тры дні навек заснула, пакінуўшы дзіцятка драбнусенькае. Бартак зажурыўся, як за сцяну заваліўся: палавіну маёнтка Бартчыха адабрала, а другую прадалі з ліцытацыі за даўгі, і пайшоў Бартак зноў у вёску, але суддзёй ужо ніколі не быў і ўсім кланяўся. Нядоўга, бедны, пабыў і тут, бо за штосьць у турму пасадзлі... Там ён і ўмёр!

Бартчыха з рок на сваей палавіне панавала, увосені пажар змёў усе будынкі, а тут прад Новым рокам банк прадаў і рэшту маёнтка. Так-то скончылася панаванне Сасковое.

Тралялянчуку ж тую бедную мы, злажыўшыся з душы па дзесяць грошы, аддалі, як сваё дзіця, да Марцісікі кры-

вой на мамкі на рок, а далей не ведалі, што і рабіць з беднай сіротачкай, дык ксёндз зыскаўся літасців — узяў малую кузянятчку да старой арганісціх і там ужо штось плаце, а яна гадуе і пацеры вучা, і расце паненачка, так гадкоў ужо, мусі, з дзесятак мае; а такая васолая ды смяхотная, якраз жэ Тралялёначка!

СВЕДКА

У нядзелю ранюсенъка заходзіць да мяне Панаюк. Тое ды сёе, а потым кажа: “У тую суботу каб быў ты ў воласці ў сведкі на суд”. — “Як у сведкі, дык у сведкі. Хоць я нічым нічога, казаў той, нікому ніколі”.

Прыходжу — сядзяць. Я зірк — і ён тут, наш Бартак храмы.

Пытаюць суддзі: “А ты пгго знаеш аб гэтым дзеле?”

“Чаму,— кажу я,— не знаю? Ведама, усё, казаў той, знаю”.

“Ну, дык кажы!”

“Як казаць,— кажу,— дык і скажу ўсё. Так і так,— кажу,— у мяне,— кажу,— Каруська (гэта жонка мая) надта, гадзіна, рана ўстае. Так якасьць пасля Пятра, якраз пасля нядзелі, чуць зорачка занялася, яшчэ нават і дзяркач на ба-лоце ні разу не дзёрнуў, калі яна прыходзе да мяне і будзіць: “Юзук, Юзук!” — “Ці ты,— кажу,— здурэла, ці што якое? Гэта ж,— кажу,— нядзеля”.

“Гэта,— яна кажа,— учора была нядзеля”.

Я скамяніўся: праўда, учора! Як так, дык так. “Ідзі ж ты,— кажа,— касіць на Лабок”.

А той Лабок, каб ваша ведалі,— дык чысты лабок. Як пойдзеш касіць, дык сцімбіркі толькі дзылінкаюць ля касы ды казельчыкі скачуць, а сена толькі, сколькі валасоў вунь на галаве ў пана суддзі (адзін лысы быў)...”

“Ну, ну,— той кажа,— да дзела гавары! Ці відзеў?”

“Відзеў,— кажу,— чаму не відзеець? Святлюсенъка стала,

покі расчухаўся. Вот расчухаўся, пайшоў пад свірон — узяць бы касу, а касы нямаш: сюды — нямаш, туды — нямаш! Ніяк не спомню, гдзе дзеў. Аж я гэта, як рэзаў барана яшчэ з восені ды ўткнуў у сцяну, дык яе там ці ржа пабіла, ці мышы вышчарбілі. Давай я ўе кляпаць, а яна — давай крышицца. Кляпаў-кляпаў, кляпаў-кляпаў...

Віджу — нічога не будзе, пара палуднаваць. Папалуднаваў, праўда — Каруська кіслага малака дала крышку, а ў нас перадойка гэта год была, казалі, палявала, а цяліцца — не цялілася. Пад'ёшы трошкі, думаю: падбягу да Барткі храмога,— вот і ён тут, не дасць салгаць,— пазычу касу. Пакуль тое ды сеё, туды ды сюды, калі і сонечка стала хавацца. Прыляцеў да Барткі храмога (а ён сусед), калі яго няма. Косіць, кажуць, тыкі ж на Лабку (і ў яго такія ж сцімбіркі); калі я слова сказаць, і Бартак тыщ у хату,— і зараз пацямнела. Мы сабе абтым ды аб сім, а пасля таго я пайшоў дахаты вячэраць. Як дзісь помню, еў зацірку з малаком. Дык чаму ж я не знаю? Усё знаю”.

“А відзеў ты (пытаюць суддзі), як Пятрук Сушка Бартку біў?”

“Калі?” — пытаю.

“Да тагды, як тое было?”

“Не ведаю”, — кажу.

“Які ж ты сведка?”

“Але, — кажу, — які ж я сведка?”

І пайшоў дахаты.

А, праўда, па дарозе зайшоў да Бэрчыхі. А больш, дальбо, нічога не ведаю.

ПАЛЯСОЎШЧЫК

(*Апавяданне старога лесніка*)

Трэці год ужо быў лесніком на графскай пушчы, хадзіў цягам па лесе, па оступах, і ведаю, што мядзведзь ёсць-то ёсць, але Бог барапіў спаткацца аж да гэтага года: ды і цяпер не ведаю, ці відзеў я мядзведзя, ці не відзеў.

А вот як было: якраз у задушны дзень. Той дзень на ля-порт мы ўсе сабраліся. Прыйшлі рана, меўся лоўчы паляваць, ды штосьці з жонкай пабіліся, ці што, от так, яму было не да палявання, і пратрымаў нас да вечара, без нічым нічога, а пад вечар загадаў дроў нарубаць, так да ночы звялося.

Ноч цёмная, мне дахаты трэба ісці праз маю пушчу, праз оступ; дарогі ніякай няма, ідзеш логам, пасля градой, а пасля ізноў оступ; праз ручаёк доўгая старая ёлка, можа, ужо гадоў сто ляжыць вываратня, і па ёй пераходзім, бывала.

Якраз, даходзячы да той вываратні, думаю сабе: “Вот, Божа барані, цяпер мядзведзь на спатканне...”

Аж шапка паднялася, аж сэрца ёкае, улез на вываратню, пугач недзе стогне ў старым дубе,— яшчэ страшней стала...

Калі чую: вываратня аж калышацца, хтосьці ідзе з другога канца на спатканне... Так і ёсць, ён, мядзведзь, сапець, аж страх. А дожджык як з рэшата сыпе. А ведаю я, што мядзведзь палахлівы, але ж і я не надта каб ад яго смялейшы. Дай, думаю, спалохаю я яго. Як зараву я па-мядзведжаму — уга! А ён — шабалдыхць у балота, а крыкнуў, як чалавек: “Ax!”

Лячу бардзей дахаты, ці не задраў ён маёй каровы? Не, шэла, дзякаваць Богу, ходзе па гародчыку. Я ў хату шусць. “Жонка,— кажу,— мядзведзь за малым не задраў твойто Юзука!” Калі жонкі і ў хаце няма, дзеці спяць, сучка ляжыць пад столом, смалякі гараць на прыпечку, і бульба прэе. Што за прычына? Я туды, я сюды — няма жонкі; ці не павесілася, думаю, са злосці, што мяне няма, а яна тыкі злая. Калі пачакаўшы трохі, і яна ідзець у хату — уся мокрая, а дры-

жыць, як лісток.

“Жонка,— кажу,— мядзведзь за малым не задраў твойго Юзука”.

“А Божа ж мой, Божа, гэта,— кажа,— пэўне, той самы і мяне, спаткаўшы, хацеў задраць; як зароў, дык аж я ў балота па шыю ўляцела”.

“Гдзе ж ты,— кажу,— яго спаткала?”

“На чортавай пералазцы (так звецца тая вываратня); ішла цябе спатыкаць ці з двара дахаты клікаць”.

“А я,— кажу,— ішоў дахаты і на той пералазцы спаткаў мядзведзя і спалохаў яго, дык ён у ручай зваліўся”.

“А можа, то я была?”

“Вот,— кажу,— я бы цябе не пазнаў? То мядзведзь быў, пэўне. Вот ты дык, можа, мяне спаткала, а не мядзведзя”.

“Але? Нябось,— кажа,— я добра прыгледзелася: і морда яго, і хвост кароценькі, і зароў як трэба, аж засмярдзела”.

“А бадай цябе пярун спаліў! Давай, баба, бялізну змяніць!”

Ну, так і будзе — нячыстая сіла, думаю, нас або ў мядзвядзёў перакінула, а мы самі і не ведалі, бо і чаго ж мне па-мядзведжаму раўці і ўсё рабіць, як мядзведзь са страху?..

Дык і хто яго ведае, ці відзеў я мядзведзя, ці не відзеў.

ДЗЯДЗІНА

Народнае апавяданне

Ну, і дзядзіна ў мяне была, а багатая, дык багатая! Было ў яе сем маргоў зямлі, адна каза, сем хлявоў, тры гумны, а ўсе поўныя: у адным мак, у другім — так, а ў трэцім цапы віселі. А як пойдзе, бывала, дзядзіна казу даіць, дык покуль казу найдзе, аж у мозгі зайдзе, а як зачне яе даіць, так нясуць малако цабрамі, вядрамі, кадушкамі... А масла дык білі на гумнішчы цапамі і маслянку ў застрэнкі змяталі; бедныя людзі дык ішлі

з мяшкамі і з гаршчкамі і з разгінямі: хто з чым прыйшоў, той з тым пайшоў. А парсюкі кормныя ў дзядзіны дык такія былі, што праз парог не маглі пралезці; але пад парогам дзірачка была, дык туды лазілі! А грачыха ў маёй дзядзіны калі зарадзіла! Вот дару Божага было! Калі налажылі стог на слупе калі прыпечку, дык вот быў стог! Але зрабілася няшчасце: дзядзіна хусты прала, хтосьці дзвярмі стукнуў, стог перавярнуўся ў начоўкі — і ратуначку не было!

Вот тут мая дзядзіна і збяднела. А тут дзяцей з асьміна, а карміць няма чым.

Увідзеўши гэта, панскі аліндар як прыстаў да дзядзіны: “Прадай казу — ды прадай!” Ведаў, каб яго немач, што добрая каза. Дзядзіна думала, думала — глядзіць, што няма чым карміць, і прадала казу. Аліндар казу браць, а каза ў лес наўцёкі, а воўк ды з лесу, ды яе за горла! Покуль мы даляцелі, яна толькі крыкнула: “Мааа-гда!”, і зарэзаў яе воўк. Не так дзядзіне шкода было той казы, як жаль было таго, што каза і імя яе ведала...

ПУБЛІЦЫСТЫКА

1885 год

Вільня

Зніжэнне цэн на збожжа выклікае адпаведнае зніжэнне кошту на ўсе сельскагаспадарчыя прадукты і мясцовыя вырабы. Напярэдадні і ў дзень заступніка Літвы — святога Казіміра, 3 і 4 сакавіка, у Вільні, на Катэдральным пляцы, збіраецца кірмаш, дзе прадаюць пераважнае рознае начынне і драўляныя вырабы — вясковыя фабрыкаты з рэштак нашых пушчаў: куфры, мэблі, вазы, такарныя вырабы, дзічачыя цацкі і розныя “кірмашовыя” прысмакі: бутрыманьскія пернікі, смаргонскія абаранкі і г. д. Сёлета гэтых вырабаў было досыць багата, таму і цэны на іх незвычайна ніzkія, напрыклад: драўлянае вядро — 20 грошай, начоўкі — 1 1/2 р. с [рэбрам] і танней, балея — 1 р. с. Даводзіца засумнявацца, ці даюць вытворцам гэтыхя добрасумленна зробленыя рэчы больш-менш адпаведны заробак. Найперш на кірмашы заўважаеш адсутнасць п'яных і спакойных паводзіны гандляроў пры такім вялікім натоўпе; не было нават ніводнай бойкі, якія звычайна здараюцца на такіх кірмашах у іншых мясцінах.

Гэтымі днямі адбудзецца гадавы сход акцыянероў мясцовага зямельнага банка, будуць выбары праўлення і разгляд розных банкаўскіх спраў. Сход абыцае быць бурным, таму што ў склад праўлення ўвойдуць часткова новыя людзі, ахвотнікаў жа на пасады заўсёды хапае.

Асобы, якія прыязджаюць да нас са сталіцы і якіх лёс вымушае звяртацца да тутэйшых міравых суддзяў, выказываюць здзіўленне як да памяшканняў, так і да звычаяў, там усталяваных; сведкі, напрыклад, туляцца на брудных схонах

дах або ў амаль разваленых сенцах, дзе няма як прысесці, кантора міравога суддзі часам месціцца над шынком, а сама судовая зала ўдоўжкі і ўшыркі некалькі сажняў, не змяшчае ўсіх выкліканых (штодзённа бывае ад 15 да 25 спраў). Але забываюцца тыя панове, што суддзі ў нас не выбарныя, што не заўсёды маюць адпаведны цэнз, што сродкі іх найчасцей сціплыя і г. д.

Вільня

Санітарны стан нашага горада вельмі нездавальняючы: улетку дызентэрый і адзёр, разам з запаленнямі, што бываюць пасля яго, забралі шмат дзяцей, цяпер жа ў найгоршай форме прагрэсіруе дыфтэрый. І хоць гэтая хвароба, як вядома, вельмі заразная, пра ахоўныя сродкі нікто дагэтуль не думае. Каб усцерагчыся ад халеры, тут стварылі гарадскую санітарную камісію з шасці асобаў. Кожная з іх атрымлівае штогод 500 р. с. Сябрамі яе сталі гарадскія жыхары, не медыкі. Пакуль што дзейнасць сваю камісія ні ў чым не выявіла, і, думаючы аб сродках, якія павінны будуць затрымаць халеру, яна зусім не зважае на тое, што дыфтэрый у вялікай колькасці знішчае дзяцей. Добра зразумела, што толькі гігіенічны і дэзінфекцыйныя сродкі могуць затрымаць далейшае пашырэнне заразы, страшнейшай, можа, за халеру. З гэтаю мэтай не зашкодзіла б, відаць, нашай санітарнай камісіі інфармаваць пра ўсе выпадкі дыфтэрому і прыпыніць продаж і дарэнне вопраткі памерлых дзяцей. Пры выкананні сваіх абавязкаў нязвыклыя цяжкасці напаткае камісія ў Вільні, дзе ўлетку вуліцы ўпрыгожаныя рышткамі са смярдзючаю жыжкай з рознага бруду і адкідаў, што безупынку плыве з перанаселеных вуліц, з лазняў і іншых прадпрыемстваў. У Вільні на дзядзінцах няма ям, куды б злівалі бруд і дзе б яго можна было дэзінфіцираваць і вывозіць за горад: усё тут выліваецца ў рыштокі на дзядзінцах, якія выходзяць на вуліцу, дзе дэзінфекцыя робіцца ўжо немажлівай, затое пашырэнне ўсялякай заразы — вельмі лёгкім. Тут ёсьць колькі дамоў, з выгляду не брудных, але якія з-за ўнутранай архітэктуры і

рышткоў ужо здалёк так смярдзяць, што прахожыя абыходзяць іх па другім баку вуліцы.

Вільня

Пасяджэнні крымінальнага суда ў Вільні адбываліся ў красавіку і з 3 да 18 мая. Апошнім часам разгледжана каля 30 спраў, з не менш як падвоенай колькасцю падсудных, пе-раважна жыдоў, якія за розныя крадзяжы селі на лаву пад-судных. Пры эканамічным застоі ў гандлі і прамысловасці, пры няўхільным скарачэнні ў розных класах мясцовага насельніцтва заробкаў і пры сталым росце жыщёвых патрэб, нагадвае пра сябе дзіўная абыякавасць да чужой уласнасці, крадзяжы растуць пра парцыянальна да колькасці ўсіх тых акалічнасцяў, і, як відаць, даліся яны ў знакі мясцовому насельніцтву, калі прысяжныя суддзі выносяць амаль усім, каго абвінавачвалі ў крадзяжы або нават толькі падазравалі ў ім, абвінаваўчы прысуд. У ліку іншых 14 мая была раз-гледжана справа пра акраданне гадзіннікавага майстра п.Малахоўскага. Здарылася яно 24 жніўня летась а пало-ве восьмай увечары і набыло розгалас ужо на той падставе, што абрабаваны стары Малахоўскі, найлепшы ў нас тут май-стар сваёй справы, паважаны ўсімі чалавек праз незвычай-ную смеласць і дзёрзкасць злачынцаў, якія дасягнулі сваёй мэты, пазбавіўся амаль усёй сваёй маё масці. Трох злодзеяў засудзілі ў Сібір як рабаўнікоў. Не пазбегнуў кары таксама і гадзіннікавы майстар Трахтэнберг, які, як высветлілася, браў чынны ўдзел у гэтай справе і, мусіць, найбольш за астатніх пакарыстаўся з гэтага крадзяжу...

Ад імя абрабаванага выступаў прысяжны адвакат п. Багушэвіч...

Не бракуе нам і іншых няшчасцяў; маглі б налічыць іх больш, чым было егіпецкіх. Між іншым, на скаціну навалілася чума, занесеная сюды хутчэй за ўсё з Маларасіі, адкуль нам па스타ўляюць валоў (пераважна з Роўна, Канатопа, Барзны).

Вільня

11 чэрвяна за 3—4 мілі ад Вільні ў ваколіцах радуньска-
га тракту з'явіўся шалёны воўк. У вёсцы Багумілішках ён
пакусаў пастушка, у Рудніках, што на 2 мілі далей, смяротна
пакалечыў двух хлопцаў, яшчэ за 2 мілі, у вёсцы Мацэлі, так-
сама пакалечыў двух чалавек. 14 чэрвяна яго ўжо бачылі ў
вёсцы Тэрашышках, дзе ахвяраю шаленства стаў пастушок.
Адначасова, 11 чэрвяна па абедзе, за 3 мілі ад Руднікоў другі
шалёны воўк, а як сцвярджаюць відавочцы, дацкі сабака з су-
седняга маёнтка, пакусаў у полі сабак і скалечыў пастушка,
выгрызши яму вока і частку твару, а парабку пакусаў руку.
Як бы там ні было, ахвярамі шаленства жывёл сталі восем
чалавек. Можа, асобам, якія маюць вялікіх і дужых вартавых
сабак, што лёгка паддаюцца шаленству, супраць якога дагэ-
туль не знайдзена належных сродкаў, гэта будзе напамінкам
пра асцярожнасць. У ваколіцах м. Яшун дагэтуль жыве
селянін Мушынскі, якога яшчэ ў час існавання Віленскай
акадэміі пакусаў шалёны воўк; вылечыў яго с[вятой] п[амяці]
Снядэцкі. Не ведаю, ці ўдалося б такое сёння.

Вільня

Дзеля выканання ў Заходнім краі новых палажэнняў аб
пераходзе зямельнай уласнасці мясцовыя паліцэйскія ўлады
запатрабавалі ад усіх арандатараў дакументы, на падставе
якіх тыя валодаюць зямлём. Зрэшты, ва ўсім канікулярны
застой: рух на вуліцах зменшыўся значна. Затое пекныя
ваколіцы Вільні перапоўненыя эмігрантамі, якія шукаюць
свежае паветра.

Вільня

У адным з папярэдніх №№ “Краю” мы згадвалі пра без-
надзейнае санітарнае становішча ў Вільні. Пад уражаннем

вынікаў такога стану немагчыма замоўчваць тое, што робіцца ў ёй цяпер. Ужо колькі дзён трывае спякота, сёння маем 29⁰ паводле R. I вось калі з чыгуначнага вакзала ісці найлепшымі вуліцамі — Вastrабрамскай, Вялікай і Замкавай, станеш сведкам абуральнага відовішча: уздоўж тых вуліц рышткі заплываюць нечым такім, што ўжо не мае назвы, ствараючы невыносна цяжкую, атрутную атмасферу. Паколькі цяпер загадана паліваць вуліцы водой, некаторыя ахоўнікі закона эксплуатуюць гэтыя рышткі! Хіба ўжо няма рады на такую ўзрастающую паняверку санітарнага стану грамадства?

Вільня

Як вядома з паданняў і аповаядоў старых людзей, адвечныя літоўскія пушчы на значных абліахах у 1817—1825 гадах знішчалі пераважна з той мэтаю, каб мець паболей ворнай зямлі; тоўстыя калоды¹ ішлі на сплаў у Нёман, а адтуль далей у свет. Пясчаная зямля, усеянная каменнем, паволі траціла тыя пажыўныя сокі, што збіраліся вякамі; землі гэтыя час ад часу пашыраліся за кошт новага знішчэння лесу, а на спустошаных палях садзілі лес.

Калісьці “Пане Каханку”, прыехаўшы на паляванне ў сваю Жупранскую (напэўна, яна называлася Зубранской) пушчу, якая належыць цяпер гр. Чапскім, быў так прыемна здзіўлены глухімі і непраходнымі лясамі і багаццем дзічыны, што нібыта ўсклікнуў: “Не ведаў я, іпто значыць Жупранская пушча!”

Дарэмна цяпер захацеў бы хто-небудзь знайсці тую пушчу! Можна ўбачыць толькі ўбогае мястэчка Жупраны ў Ашмянскім павеце і пустыя жупранскія пагоркі, а пра дзічыну і гаворкі няма; зямлі пад лес ніхто не пакідае, і ніхто яго не сеє.

¹ Павінны гэта былі быць велізарныя калоды, калі пад адну, паводле расказаў старых, запрагалі восем коней (заўвага Ф. Багушэвіча).

Нядайна адзін стары, нябожчык, паказваў мне месца, дзе ён у маладосці аднойчы бачыў на ўскрайку лесу сем мядзведзяў, якія збіралі яблыкі-дзічкі. Непадалеку ад Жупран, у колішніх уладаннях гр. Пшэздэцкіх, была славутая, вядомая цяпер толькі іранічнаю назваю, “Смаргонская акадэмія”, якую праз недахоп выхаванцаў даўно ўжо зачынілі. Старая прымаўка “*Nie było nas — był las i nie będzie nas, a będzie las*” страціла сваю вартасць: мы яшчэ жывём, а лесу няма; таму і прымаўку сёння ніхто не згадвае, і яна застанецца хіба як паданне. Няма чорных пушчаў, а збожжа штораз марнейшае, павысихалі гразкія балоты, а саха “свішча” ў выпусташанай зямлі.

Мінулае 20-годдзе асабліва дрэнна адбілася на сельскай гаспадарцы нашага краю; жахлівы стан яго нават цяжка апісаць. Пасля агляду шмат якіх дробных шляхецкіх гаспадарак гэтай і іншых мясцовасцей Віленскай губ. кідающа ў очы няўмельства і нядбаласць у абыходжанні з зямлёю і маёmacцю, адсутнасць поступу ў гаспадаранні і нават адыхад назад: недагледжаныя адвеку сухія лясы пааслі мохам, кармавыя травы выйшли з ужытку і амаль тут невядомыя. Таму і ўраджай — пажалься Божа: калі пуд дае тры, лічыцца “сярэднім”, калі пяць, то “добрым”.

На такі стан земляробства значны, а можа, і важнейшы ўплыў зрабілі наступныя акалічнасці: адсутнасць прамысловасці і промыслай, павелічэнне колькасці насельніцтва, якое ведае (і то па-свойму) толькі земляробства, дала шмат арандатаў; збяднелыя па розных прычинах гаспадары ахвотна цураюцца зямлі (з якой цяпер у мясцовых варунках сапраўды нялёгка здабыць нейкую карысць), таму і сядзібаў у арэнду здаюць шмат. Рэдка каторая гаспадарка за апошнія 20 гадоў не была ў арэндзе, найчастей у кароткатэрміновай. Чым меншшая сядзіба, tym карацей-шы тэрмін арэнды, а таму атрымоўваецца, што арандатар не бачыць ніякай патрэбы паляпшаць гаспадарку, а проста выціскае з яе што можа. Такі спосаб гаспадарання тут агульны для ўсіх, і кожны арандатар нібы наўмысна пакідае

пасля сябе пустку, каб прыйсці на гэткую ж пустку ў іншым месцы. На ўсякія парады і пажаданні наконт таго, як палепшыць за кароткі тэрмін гаспадарку, такі арандатар, нават доўгатэрміновы, наўнона адказвае: “Дык яно, вядома, была б і мне несумненная карысць, але мая праца і гаспадару засташніца...” Гэтая апошняя думка так непакоіць цёмнага арандатара, што перашкаджае яму дбаць і пра ўласныя патрэбы. Дапамагчы гэтай бядзе могуць толькі сельскагаспадарчыя школы для народа і невялічкія ўзорныя фермы. І адно і другое, на вялікі жаль, не залежыць ад людзей добрай волі.

Вільня

Газетная аб'ява аб прынцыпова новых умовах аселасці жыдоў у Расіі, нягледзячы на сталыя дагэтуль пагалоскі, хоць не стала для іх навіною, аднак выклікала сярод іудзеяў цяжкае ўражанне; пільна ўчытаўшыся ў параграфы абмежавання, яны знаходзяць новыя ўмовы двухсэнсавымі і асцерагаюцца, што найстражэй гэтыя параграфы будуць дзейнічаць у месцах іх цяперашняга жыхарства. Знаходзяцца і такія, што, тлумачачы на сваю карысць і ўцеху адзін з пунктаў абмежавання, які тычицца паставак (“подрядов”), сцвярджаюць, быццам размова тут ідзе выключна пра пастаўкі “казённые”.

Ходзяць таксама чуткі, што хутка ў Вільню прыбудзе намеснік біскупа; гэта вельмі пажадана, бо кансісторыя абцяжарана касцельнымі справамі вышэй сваёй улады і кампетэнцыі.

Пасля вялікай спякоты, на якую так усе наракалі, сапраўдную бяду прынеслі нам дажджы, якія, з невялікімі перапынкамі, цягнуцца ўжо 4 тыдні. У сувязі з гэтым тут, як пра факт, апавядаюць пра наступнае здарэнне. У м. Смаргонь адна напалоханая дажджамі кабета прысніла, што дождж, які ішоў там 27 дзён, тады толькі перастане, калі на гэтулькі ж дзён утапіць у воду Хрыста. Пасля нарады з шасцю іншымі кумкамі, якія тлумачылі сон, зрабілі выснову, што яго трэба

разумець літаральна і выканцаць параду без валаводжання. Дык замест таго, каб звярнуцца да мясцовых уладаў і памаліцца ў царкве, кабеты знялі з крыжа распятага Збавіцеля і ўтапілі ў вадзе, што нібыта было выкрыта адпаведнымі ўладамі. Напэўна, гэты факт мае сувязь з даунімі паганскімі звычаямі і тым часам, калі багоў за розныя “злачынствы” каралі.

Каб выклікаць даждж, мы, забабонныя ліцьвіны, маем іншы, менш заганны, сродак: кабета павінна ўсыпаць у студню мак; гэта выклікае шолах, падобны на пошум дажджу; пасля павінен пайсці сапраўдны даждж. Дык вось, мы перакананыя, што цяпер хтосьці з кабет зашмат усыпаў маку ў студню!

Нягледзячы на залеву, у горадзе паволі пачынае ажыўляцца рух, тут і там, а найбольш каля школьніх будынкаў можна ўбачыць, не сказаць каб дужа бадзёрыя і вясёлыя, вясковыя твары гаспадароў з перапалочанымі і ўжо зусім небадзёрымі сынкамі. На жаль, вяртанне з горада часам бывае больш смутным, чым прыезд. Бачылі мы асоб, якія выходзілі са школьніх муроў са слязамі на вачах. Як нежывыя, хлопцы пляліся за бацькамі: напэўна, дрэнна здалі іспыты, што не такое ўжо дзіва; там, дзе вакансіі маюць судносіну — 2 месцы на 10 асоб, там няма чаго думаць пра поспех.

Павінны згадаць мы яшчэ адну мясцовую бяду: адразу пасля спякоты ў ваколіцах Вільні і ў самім месце надзвычай пашырыўся кохлік.

1886 год

Вільня, 1 сакавіка

Карнавал, які нядаўна адбыўся, падарыў нам вечарынку, але, здаецца, забаўкі нашыя сведчаць толькі пра сілу завядзёнкі. Адвеку ў час карнавалу прынята весяліцца, таму і мы робім тое самае, хоць галоўная асаблівасць гульняй — весялосць, як заморскі птах, адляцела кудысьці далёка...

Пераходзім да спраў сур'ёзных. Большасць зямельных угоддзяў здаюць у нас у арэнду, аднак у сувязі з леташнімі стратамі арандатары не могуць разлічыцца з пазыкамі наогул досыць вялікімі. Вельмі не пашанцавала на сена і салому, адно і другое папсавала дажджліве лета; таму ў дробных гаспадарках ужо гіне жывёла. У многіх вёсках Віленскага, Лідскага, Ашмянскага паветаў на авечак напала матыліца. Чулі мы, што некаторыя паны — кн. Радзівіл, гр. Бен. Тышкевіч, кн. Вітгенштэйн, улічваючы цяжкі мінулы год, знізілі арэндную плату, але ў агульнай масе гэта мала што дасць. Сярод арандатараў мітусня: адны збываюць гаспадаркі і шукаюць, злітуюся Божа, скарбовых пасад, іншыя шукаюць новых фальваркаў на больш выгадных арэндных умовах, бо ўжо і св. Юр'я не за гарамі.

1887 год

Вільня

Незалежна ад розных тэарэтычных спрэчак пра нашыя эканамічныя магчымасці і недахопы і задачы ў гэтай галіне ў цяперашні час застаецца фактам, што абставіны прымушаюць нас займацца працай, дагэтуль нам незнёмай, такой працай, дзе гаспадараць канкурэнты з дастатковымі ведамі і вопытам. Захопленыя знянацку, узнімаемся мы на эканамічную барацьбу — найцяжэйшую з усіх змаганняў — без належнай падрыхтоўкі, перадусім — без ведання справы. У час занядобу сельскай гаспадаркі, поўнай адсутнасці для нашай гарадской інтэлігэнцыі заробкаў ва ўрадавых установах сустрэлі мы ў нашым горадзе некалькі дзесяткаў прадпрымальнікаў, якія кінуліся ў новы занятак — пераважна да адкрыцця крамак, а меншасць, на жаль, у ліхварства. Але і тут лёс не спрыяў сумленным людзям, таму што крызіснае становішча грамадства паставіле сталую колькасць люд-

зей, якім патрэбны крэдыт, хоць бы на самых цяжкіх умовах, і яны падтрымліваюць ліхвярскі занятак. Таму нашым піянерам у галіне сумленнага гандлю прыйшлося змагацца з непераадольнымі цяжкасцямі. Нават ад вечных тутэйшых купцы-яўрэі, якія займаюцца дробным гандлем, галеюць у сувязі з эканамічным застоеем; што ж застаецца рабіць нашым купцам, якія не маюць між сабою яўрэйскай салідарнасці, адпаведнай практикі і — найчасцей — абаротных сродкаў? Вялікая колькасць іх ужо пакінула гандаль, перадаючы свае крамкі іншым прадпрымальнym натурам; астатнія коцяцца ўніз. Нягледзячы на дрэннае становішча, у нашым літоўскім грамадстве існуе відавочнае імкненне да новых эканамічных дарог развіцця. Чулі мы, напрыклад, пра асобу добраі волі, якая, будучы высокаадукаванай і дастаткова заможнай, заснавала ў мястэчку крамку з рознай дробяззю. Не мелі мы толькі часу спраўдзіць, якія сярод гэтых новых дарог — адны менш, а другія болып, абяцаюць даць карысці. У Вільні, напрыклад, спрадвеку існуе цэх юхтавікоў, што вырабляюць матэрыял і на рукавіцы, якія ў значнай колькасці, хоць і не вельмі добрага гатунку, выходзяць выключна з яўрэйскіх майстэрняў. На гэта звярнуў увагу адзін чалавек — прадстаўнік старой фірмы — і задумаў арганізаваць фабрыку па вырабе рукавіц. Але пасля доўгіх пошукаў у Вільні не знайшлося ні аднаго чалавека, які дастаткова ведаў бы гэтае рамяство і мог кіраваць прадпрыемствам... Такія факты здараюцца часта.

Новая крымінальная сесія акружнога суда будзе разглядаць у асноўным справы пра зладзейства, у сувязі з чым нашыя гумарысты жартуюць: “Гэта добрая прыкмета, калі яшчэ ёсьць што красці...” Значыцца, агульны дабрабыт не сышоў яшчэ да нуля.

У нашым горадзе і ў іншых мясцінах увесь час назіраюцца выпадкі раптоўнай смерці ў сувязі з хваробамі сэрца. Разрываяюцца ў людзей сэрцы, трашчаць дзе-нідзе і банкі: адны — з выпадку перапаўнення, другія — ад таго, што парожнія.

Не так хутка, як іншыя гандлёвыя гарады, будуеца Вільня, а марудна, “як Кракаў”. Хоць наплыў у горад вясковых жыхароў павінен быцца садзейнічаць будаўніцтву, але гэтаму замінае недахоп капіталу і адсутнасць будаўнічых матэрыялаў. Адносна першай прычыны — дык яна адчуваеца ўсюды, але ў Вільні ёсьць і другая.

Непадалёк ад Вільні размешчана 19 малых цагельняў, дзе цэглу робяць першабытным спосабам, і цагельні даюць адносна невялікую колькасць матэрыялу. Таму цана на цэглу даволі значная: 15 р. с. за 1000 штук. У іншым выпадку цагельні не могуць існаваць, бо, відаць, гэта тыя самыя, што рабілі яшчэ цэглу на замак Гедымяна. Для многіх такіх цагельняў гліну прывозяць за мілю і далей.

Толькі цяпер кіраунік маёнткаў гр. Патоцкага п. Ян Данішэўскі пачынае будаваць цагельню ля самага горада, ва ўладаннях Рыбішкі. На заводзе будуць выкарыстоўваць новыя спосабы вырабу цэглы. Завод будзе мець да 100 рабочых; будуць тут вырабляць звычайную цэглу і такія яе гатункі, якіх не ведала дагэтуль Вільня — т. зв. “дутую цэглу”, а таксама дахоўку, паркетныя пліты, плітку для сцен, кафлю і іншыя вырабы.

Чакаем 3 лютага Мярвіньскага; нашыя аматары расхапалі ўжо самыя дарагія білеты.

Напэўна, ужо даўно не было такога зменлівага надвор’я, як сёлета; апошнія часы, за выняткам некалькіх марозных дзён, неба хмурнае і часта ідуць дажджы. На працягу аднаго дня здараюцца пераходы ад 5°цяпла да 3°марозу, ад слаты да снегу. Калі б не каляндар, мы забыліся б, што хутка зімовы карнавал; усё выглядае як напярэдадні Вялікадня. Ілюзія тым

большая, што пра забавы нідзе не чуваць, і сапраўды, як у пост.

У нумарах 4, 5, 6 і 7 “Вил[енских] Губ[ернских] Вед[омостей]” змешчаны спіс 184 маёнткаў, якія падлягаюць продажу за даўнія нясплочаныя падаткі: дзяржаўныя, зямельныя, на духавенства ці за заклад. Відаць, у дрэнным матэрыяльным становішчы іх уласнікі, калі не могуць выплаціць доўгатэрміновыя плацяжы.

Чыноўнікам канцылярыі з’ездаў міравых суддзяў у дзевяці заходніх губернях павышаны аклад (усім у агульнай колькасці 3200 р. с.). Пры цяперашніх выдатках і патрэбах жыцця заработнай платы судовых службоўцаў не хапае на пільныя і неабходныя патрэбы; судовыя чыноўнікі, якія займаюць нават самыя высокія пасады, ахвотна пакідаюць сваю прафесію. Пасаду тутэйшага паліцмайстра да гэтага часу займаў былы памочнік пракурора, які нядаўна развітаўся з Вільняй; яго месца заняў міравы суддзя.

Памяць найвыдатнейшага расейскага паэта будзе ўшанаваная ў дзень яго смерці жалобным набажэнствам у царкве св. Духа, а можа, нават і ў Пятніцкай царкве, дзе Пётр Вялікі хрысціў яго дзеда па кудзелі — Ганібала.

Вільня

Летась здарылася ў нас досыць нашумелая катастрофа. Член гарадской рады (“управы”), адказны за падатак з яўрэйскіх бойняў, г. зв. koszykowum, Эльяшаў, чалавек бездакорнай рэпутацыі і заможны, застрэліўся. Як высветлілася, прычынай самагубства была досыць вялікая растрата згаданага падатку. Ніхто не мог падазраваць Эльяшава ў сумысным злоўживанні, і сапраўды, не ён быў вінен у злачынстве; аднак гэтак глыбока перажываў саму магчымасць падазрэння яго ў ганебным учынку, што вырашыў пазбавіцца жыцця. Створанае следства выкрыла, што б[ылы] сакратар гарадской рады

М., адпраўляючы сумы падатку, упісваў іх у рэестры толькі лічбамі і даваў на подпіс Эльяшаву. Пасля падпісання лічбы адпаведна правіліся. На апошнім пасяджэнні гарадской рады справа *koszykowych* злoўжыванняў была вынесена на парадак дня. Згодна з прапановаю пракурора, пастанавілі М. аддаць пад суд.

Пытанне адкрыцця ў Вільні трамвайнай камунікацыі значна пасунулася. Камісія, створаная гарадской радай дзеля разгляду адпаведных праектаў, пададзеных прадпрыемцамі, выказалася станоўча за адкрыццё конкі; са свайго боку, рада зацвердзіла рашэнне. Так што праз нейкі год-два горад наш зайдзе трамвай.

Да апошняга часу ў Вільні бралі г. зв. брамны, або копытковы (капытны), падатак, які спаганялі на карысць горада з прыезджых вясковых фурманак з прадуктамі. Падатак той, што прыносіў больш чым 20 тыс. [рублёў] штогод, арандавалі яўрэі. З тae прычыны, што гэтыя падаткі цяпер усюды скасавалі, прыйшла чарга і на Вільню. Рада абмеркавала спосаб хоць частковай кампенсацыі страчанага даходу праз устанаўленне аплаты з вясковых фурманак, з якіх гандлююць прадуктамі на кірмашах і пляцах: з аднаконной па 10 кап., з параконных па 20, з прыведзенага на продаж каня па 30 кап. і г. д. Новы падатак здадзены ў арэнду хрысціянам за 14 тыс. р.с. штогод.

Санітарная камісія магістрата мае шмат клопату. Спрадвеку ўладальнікі дамоў не звыклі дбаць пра чысціню як уласных, гэтак і арэндных памяшканняў. У нас можна спаткаць уладальнікаў вялікіх камяніц, якія туляцца ў сваіх дамах акурат над сметнікам. Гэткай неахайнасцю належыць тлумачыць, чаму вырабы заснаванай у Чырвовым двары фабрыкі Гядройця і Сп. па вырабу асенізацыйнага торфу (*Sphagnum*) не здабылі яшчэ ў Вільні адпаведнага попыту. Зрэшты, пра адсутнасць пачуцця неабходнай чысціні сведчыць колькасць пакараных міравымі суддзямі ўладальнікаў дамоў і гандлё-

вых прадпрыемстваў. Злачынцаў такога гатунку, прызнаных віноўнымі, летась было 140...

Bільня

Колькі месяцаў таму, дакладней, у каstryчніку м[інулага] г[ода] у Вільні закрылі касцёл св. Міхала і скасавалі кляштар бернардынак, які знаходзіўся пры ім. Дагэтуль было невядома, як будзе выкарыстаны вызвалены кляшторны гмах. Але вось нядаўна вывешаныя на рагах вуліц плакаты паведамілі, што віленскае Таварыства дабрачыннасці па даручэнні ўладаў адчыніла ў былым будынку кляштара “дом бедных”. Жабракі і ўбогія за 5 кап. будуць атрымліваць тут абед — з адной стравы і хлеба, а за 6 кап. начлег і гарбату з хлебам. Карыстаща новай дабрачыннай установай могуць толькі хрысціяне, не-залежна ад веравызнання. Куратары “дому бедных” звяртаюцца да сэрцаў міласэрных людзей з просьбай дапамагчы гэтаму пачыну. У самой установе прадаюць маркі па капейцы, якія будуць даваць жабракам замест грошай.

Д[ня] 12 лютага ў клубе ў час маскарада разыгрывалася дабрачынная латарэя. На жаль, у парайнанні з мінулымі гадамі збор быў вельмі малы. Цяжкія часы...

Пэўныя змены адбыліся ў іншай галіне, у судовай. Адзін сябар акруговага суда і адзін — судовай палаты былі прызначаныя на новыя пасады за межамі нашага краю. Персанал віленскай адвакатуры на сёння досыць шматлікі. Прысяжных абаронцаў у Вільні 24 (з іх 2 яўрэі), памочнікаў 9 (з іх 4 яўрэі). Апрача таго, удвая болып т. зв. “прыватных адвакатаў”. Мясцовыя прысяжныя адвакаты не ўтвараюць адвакацкае рады і ніякай іншай арганізацыяй не аб’яднаныя. І таму, натуральна, ім вельмі часта не хапае карпарацыйнай салідарнасці.

Па загаду ўладаў яўрэйскія рамесніцкія цехі аб’яднаныя з хрысціянскімі, што выклікала значныя непараразуменні паміж абедзвюма групамі.

Летась Віленскі земскі банк выдзеліў вялікую суму на пазыкі. Сёння з даўгоў ён мае калі 40 міл[ъёнаў] р. с. Акцыі, калі сыходзіць з цяперашняга курсу, прыносяць 10%.

Вільня

20 лютага адбылося пасяджэнне рады Таварыства дапамогі моладзі віленскіх школ, на якім было разгледжана 139 заяў навучэнцаў аб дапамозе, г. зн. аб выплаце школе паўгадавой складкі за права навучання. Са справаздачы вынікае, што Таварыства дапамагло 95 просьбітам абодвух палоў на суму 1043 р.с., што складае 10 р. с. 97 кап. на асобу; астатнім 46 просьбітам з розных прычын адмоўлена.

У сярэдніх навучальных установах Вільні налічваецца 2500 юнакоў і дзяўчат, і, як вядома, ахвяраванні на дапамогу бедным навучэнцам у нашай Вільні, дзе калісьці так шчодра абдорвалі навучальныя ўстановы, цяпер вельмі маленькая. І не адно дзіця, з тых, што навучаюцца сёння, заўтра павінна будзе пакінуць школу праз брак некалькіх рублёў.

22 лютага на карысць касы гэтага Таварыства адбыўся музычны вечар, які прынёс 829 р. с. 78 кап.

Вільня

У тутэйшым акруговым судзе разглядалася крымінальная справа гр. Ігнацыя Корвін-Мілеўскага аб перавозе з Кракава брашуры “Ліст да пп. акцыяnerаў Віленскага банка”, без прад’яўлення яе цэнзуры. П[ан]а Мілеўскага прысудзілі да 260 р. с. штрафу або, у выпадку нявыплаты, да адпаведнага арышту.

Нядаўна памёр уладальнік маёнтка Чырвоны двор Браніслаў Сянкевіч, дужа паважаны ў сваёй ваколіцы.

Кірмаш драўлянага начыння і іншай маёmasці, які здавен-даўна адбываецца 4 сакавіка на Катэдральным пляцы, мейся быць перанесены ад капліцы св. Казіміра на пляц св. Якуба. Аднак змены тыя неяк спыніліся, і шкоды вялікай з таго не паўстала. Кірмаш жа быў гэткім “завозным” і людным, якіх ужо даўно не памятаюць.

1 красавіка памёр вядомы прэлат Пётр Жылінскі, былы намеснік віленскай дэцызіі, “граф рымскі і польскі”, як жартоўна тытулаваў сябе, сын пачцівага і слыннага ў наваколлі муляра. Колісъ ён, у добрыя часы, нажыў багатую маёmasць, але яшчэ пры жыцці, пад націскам акалічнасцяў, раздаў яе сваякам, прычым значную частку страціў, набываючы ад розных асоб уяўныя помнікі старасветчыны, як сцвярджаў, ледзьве не дапатопныя. Праз пэўны час усе гэтыя зборы таксама сталі чужой уласнасцю. Апошняя дні старога былі сапраўды сумныя: хвароба, адзінота, людзкая непрыхільнасць і нястача.

21 сакавіка адбыўся агульны сход акцыянераў Віленскага замельнага банка адносна выбараў адміністратараў і іншых кіраунікоў. Гэта было бурлівае пасяджэнне, хоць скончылася яно нязначнымі персанальными зменамі ў кірауніцтве банка, які не зменіць сваёй былой палітыкі. Некалькі галасоў на карысць паліпшэнняў прагучалі без глыбокага ўражання, і сход стаў арэнай галасу і вострых асабістых намёкаў і пагроз.

У мінулым месяцы сакавіку быў у нас канцэрт славутай піяністкі п. Тэрмінскай і прафесара кансерваторыі скрыпача Аўэра. Публікі было вельмі мала. Выканаўцы паказвалі сваё майстэрства лепшым чынам.

Вільня

Мелі мы ўжо шэсць ці сем паказаў у цырку нейкага п. Шумана; на кожны паказ каса прадала па тысячы білетаў. Білеты былі адносна дарагія, бо месца ў партэры каштавала 1 р. с. 25 к. Спытаце — чаму так? Ці гэты цырк мае нейкія нябачаныя асаблівасці, што так прыцягвае наведнікаў, калі ў адначассе канцэртныя залы амаль пустыя? Ані. Чароўна ўбраныя жанчыны танцуоць там на арэне, засцеленай палатном, нейкі дзіўны балет, а рэшта — самыя звычайнія нумары.

Шмат хто з землеўласнікаў скардзяцца, што дагэтуль не аддалі сваіх фальваркаў і мäйткаў у арэнду на бягучы год; здарылася гэта таму, што арандатарам, якія не разлічыліся, адмаўлялі, а такіх неплацежаздольных нябогаў мноства. Яны дасюль шукаюць месцаў або аселі ў чужым куце і чакаюць занятку, працы. Такім чынам, працоўных рук шмат, толькі зусім няма працы. Бадай, ці не зааструць ізноў лесам нашыя пусгыя палеткі, калі такое становішча будзе працягвацца?

Не далей як сёння (3 мая) адзін гаспадар прывёў у горад на продаж за адзінаццаць міль укормленага вала і дойную карову, за гэтую пару яму давалі 30 р. с.! Кожны вязе збожжа, але ніхто не хоча яго купляць. Відаць, толькі цяпер таго заробку на свеце, як у цырку з балетам!

Вільня

Колькі дзён таму раптоўна памерла 19-гадовая панна Астроўская, асобы надзвычай мілай, адукаваная, з бездакорнаю рэпутацыяй... Была яна гандляркаю ў адной заняпалай кнігарні, дзе атрымлівала ў месяц 15 р. с. Аднак дрэнныя варункі ўвогуле, а ў той кнігарні — асабліва кепскія, вымусілі ўладальніка адмовіць ёй. Сёння шмат хто спачувае і балюча перажывае заўчастную смерць гэтай прыгожай дзяўчыны,

кожны цяпер гаворыць, што многім ахвяраваў бы, абы яна толькі жыла; аднак іначай было пры яе жыцці. Так ужо вядзеца на гэтым свеце.

Слынны Бжазоўскі, несумненна, з судовых хронік адразу пяройдзе ў легенды, так часта яго судзяць. 16 мая ён зноў будзе фігураваць у мясцовым судзе як падсудны.

Вільня

Здавалася б, што надвор’е, пара года і вольны ад палявых клопатаў час — усё павінна заахвоціць пілігрымаў, якія штогод кіруюцца ў віленскую Кальварыю ў часе зялёных свят; між тым колькасць набожных падарожнікаў значна меншая, чым летась, і тут адчуваецца застой.

Цэны на збожжа і сена падаюць праста ўвачавідкі.

Сярод сялян, якія сабраліся ў Кальварыі, часта можна бачыць твары, спярэшчаныя свежым рабацінем нядаўняй воспры; у Вільні яна таксама вельмі пашыралася, а па вёсках лютуе страшэнна, асабліва на мяжы Віленскага і Лідскага паветаў; шмат сем’яў павымірала. Прышчэпка зусім не ратуе ад заразы.

Як вядома чытачам хоць бы з аб’яў у “Краю”, у Вільні адкрыта сталае аддзяленне Пецярбургска-Тульскага зямельнага банка, які прапануе шмат выгаднейшыя ўмовы пазыкі, чым Віленскі банк. Агентура яго пры ўдзеле п. Юзэфа Снядэцкага, чалавека вельмі жлавага, ужо нібыта мае заказы на значную суму. Усе гэта вельмі добра, паўстае толькі адно сумнае пытанне: як будзем аплочваць тыя вялікія раты, калі з такой цяжкасцю выплачваєм меншыя ў Віленскі банк? Хіба ж Тульскі банк (так яго ў нас называюць) не ведае нашага становішча? Хіба ж наш банк не мог зрабіць тое самае, калі б гэта не было рызыкоўна? Можа, хтось адкажа на пытанне перш, чым яго высветліць час і практика.

Выстава скамплектавана. Пройдземся па ей. Пры ўваходзе (за гэта трэба заплаціць 50 кап.) з боку Замкавай вуліцы бачым перад сабою павільён віленскага купца Губараўа з “пецярбургскім” і “ўсходнімі” цукровымі вырабамі; далей павільён з “ліпскім” півам мясцовага вырабу, а побач буфецік; яшчэ далей — колькі галоў свіней, колькі іспанскіх авечак, рагатая жывёла, прадстаўленая з 47 экспанатаў пераважна галандскай пароды... Гэтае левае крыло сканчваецца ладным каменным помнікам работы п. Лабаноўскага. Пры самай агароджы проста налева размешчаны механічны рыштунак, сельскагаспадарчыя прылады металічнай фабрыкі інжынера В. Гядройца, а таксама асенізацыйны мох (sphagnum) у розных формах да рознага ўжытку фабрыкі “Гядройц і Ска”. Побач направа шмаравідла да восей і скур п. Шапіры і Ска. Пярэдніе месца перад сцяною займаюць клеткі п. Сцяпанава з голубамі розных парод, дарагія куры (па 30 р. с. пара і вышэй), хоць досыць звычайнага, паляўнічыя сабакі і г. д.

Направа ад таго ж адзінага ўвахода мы бачым:

1) кафлю, гзымы да печаў, трубы і іншыя гліняныя вырабы з фабрыкі П. Буднікава з Мінскай губ.; 2) пчаларства Трасцянкі; 3) алейныя фарбы, пакост з фабрыкі п. Асавецкага з Масквы; 4) у павільёне п. Паўла Пузыны з Панявежскага павета ёсьць добрыя вырабы з мясцовай гліны: кафля, гзымы, вазы, тумбы, падстаўкі, статуэткі; 5) 39 коней розных парод прадстаўляюць мясцовую конегадоўлю. 23 чэрвеня прывезуць цэглу з фабрыкі гр. Патоцкага ў Рыбішках, Наогул, жывяя экспанаты на выставе ўкомленыя, і цэны невысокія,

Якая праграма, мэта і якія будуць вынікі выставы? Калі трэба выстаўляць тое, што ў нас надзвычай рэдкае, часта адзінкаве і дарагое, што нельга распаўсюдзіць праз яго дарагоўлю, бо не аплочвае затрат на ўтырыманне,— у такім разе жывёлагадоўчая выставка адпавядае дадзенай умове: вось, маўляў, унікальныя экспанаты з усяго краю. Не могуць яны, аднак, даць поўнага ўяўлення пра стан развіцця

рагатай жывёлы ці конегадоўлі ў нашым краю, не могуць і ўплываць на іх паляпшэнне пры цяперашніх асабліва цяжкіх варунках. Усё, што давялося бачыць у галіне жывёлагадоўлі і што найбольш адпавядае ўмовам і мэце выставы, зводзіцца да некалькіх экспанатаў жывелы п. Э. Буткевіча мяшанай галандской пароды, а да гэтай пароды належыць, па сутнасці, уся жывёла; коні кн. Агінскіх жмудской пароды, дбайна дагледжаныя — сапраўдныя прадстаўнікі той трывалай пароды, якая найбольш распаўсюджаная і выгадная для гаспадаркі. Нарэшце, верхавыя коні кн. Друцка-Любэцкага не пакінулі жадаць нічога лепшага.

Вільня

Нарэшце, мясцовыя ўлады канчаткова зацвердзілі ўмову з падрадчыкам на правядзенне трамвайнай лініі ў Вільні, Як кожнае паляпшэнне камунікацыйных шляхоў наогул, гэтая з'ява дадатная, а таму жаданая, аднак выклікае сумненне, ці прынясе трамвай карысць у Вільні: тыпова, як у старым горадзе, вуліцы тут крывыя і вузкія, таму не на ўсіх іх трамваі змогуць курсіраваць, Вільня — горад невялікі: ад адной ускраіны (напрыклад, ад жалезнага моста) да другой (да Віліі) можна прайсці пешшу за 16 хвілін! Далей нібыта месціца раён горада Зарэчча, але яна злучана толькі адным мостам з цэнтрам, таму не можа наблізіць яе і трамвайная каляя. У такіх варунках трамвай мала прынясе нам выгоды ці карысці, адсутнасць жа гэтага віду камунікацыі не вельмі адчувальная. Затое трамвай пазбавіць шмат якіх раміznікаў (хоць хто там вельмі дбае пра лес нейкіх раміznікаў!) кавалка хлеба; затое гараджане, якія дагэтуль ахвотна рабілі невялікі шпацир, панясуць свае дзесяткі ў кішаню падрадчыка; затое на цесных, крывых і ўзгорыстых вуліцах шмат будзе няшчасных выпадкаў!.. Неяк будзе! Да гэтага часу праезд сялянам, якія прывозілі прадукты, быў забаронены толькі па дзвюх вуліцах; калі ж правядуць трамвай, колькасць забароненых

для праезду вуліц узрасце; праехаць сялянам у горад будзе вельмі цяжка, а гэта значыць і гарадскім жыхарам цяжэй будзе купіць прадукты з першых рук.

Не так даўно прыехаў у Вільню эмігрант 1863 года скульптар-дэкаратар Віктар Васілійскі, вучыўся ён спачатку ў Вільні ў вядомага скульптара Андрэяёлі (бацькі мастака), потым у Парыжы. У край вярнуў яго сум па радзіме, але ў нас пра дэкаратыўную скульптуру мала хто дбае, кожны думae толькі пра сённяшні дзень. Таму прайшло амаль паўгода, пакуль бедны бадзяга знайшоў сабе якую працу; да гэтага часу не можа прывезці з чужыны жонку і сына, якіх пакінуў у Парыжы.

Супраць рэдактара “Віл[енского] вест[ника]” п. Поля, уласніка маёнтка ў Ковенскай губ., узбуджана с п р а в а ў сувязі з парушэннем правілаў 27 снежня 1885 г.

Вільня

Д а ж д ж ы, якія пачалі наведваць наш закутак, зрабілі для нашага горада больш, чым цэлы санітарны аддзел: змылі, хоць на кароткі час, смярдзючую гразь у рыштках.

Задаволеныя дажджкамі і сяляне, бо бульба, як спадзяюцца, яшчэ падрасце; што датычыць пажоўклай без пары ярыны, ужо няма ніякага ратунку, і арандатары ў наступным годзе стануць яшчэ больш неплацежаздольнымі. Наогул, вясковая гаспадарка перажывае ў нас цяжкі заняпад, найчасцей праз няўменне, нежаданне працеваць, часта праз немагчымасць развіваць пэўныя галіны земляробства. Калі такая воля лёсу, што не можам мець у належнай колькасці сельскагаспадарчых школ, дык пашырэнне танных папулярных выданняў пра земляробства было б у тутэйшым краі вельмі карыснаю справай.

У часе нядаўняй засухі ў многіх месцах згарэлі лясы, менавіта 21 ліпеня ва ўладанні К. Баліньскага Яшуны (чаты-

ры мілі ад Вільні) згарэў бор на плошчы каля 20 валок.

У гэтым годзе значна больш, чым у папярэдняі гады, гарадскіх жыхароў пакінула на лета Вільню: рух на вуліцах малы, крамнікі дрэмлюць у крамах, у судовых і ўрадавых установах цішыня, толькі ва ўпраўленні Палескіх дарог і ў замельным банку паболела працы: у адным адкрываюць новыя лініі для павелічэння колькасці чыноўнікаў; у другім адбываюцца імклівыя аперацыі, у выніку якіх даўжнікі атрымліваюць крыху грошай, якімі можна выплаціць пратэрмінаваную рату.

У ваколіцах Вільні, асабліва ў далінах і нізінах, паабапал чыгуначнага палатна, каля Роса і за Паплавамі, у апошнія гады вырасла многа лецішчаў, якія арандуюць амаль выключна яўрэі; жывуць яны вялікім сем'ямі і гэтак неахайна, што паветра там хоць і іншае, але не лепшае, чым у горадзе. Затое дарогі там шмат дзе лепшия, чым у самой Вільні. Уласніца вялікага маёнтка ў Паплавах і яго ваколіцах, напр., выбруковавала досыць доўгі гасцінец, а ў горадзе яшчэ ёсьць шмат незабрукаваных вуліц: Бакшта, Роса, завулак Духа, вуліца ад Місіянераў у Паплавы і шмат іншых, нават густа населеных, якія чакаюць матэрыялу, якога шмат на Літве — камення.

Вільня

8 (20) б[ягучага] м[есяца] жніўня ў Брэтоніі непадалёк ад горада Брэста ў маёнтку “Соeur-Leon” памёр ва ўзросце 57 гадоў кн. Пётр Вітгенштэйн, уладальнік Камёнкі, Вэрак і шматлікіх іншых маёнткаў, абліш якіх складае больш 33 000 валок. Дагэтуль невядома, каму дастанецца гэткая агромністая спадчына. Ва ўсякім разе, смерць, забіраючы грамадзяніна кн. Вітгенштэйна, учыніла нам нязмерную шкоду: больш 150 сямей вышэйшай адміністрацыі мела ў яго працу і хлеб, не кажучы ўжо пра безліч слуг менш значных (700 у лясніцтве), 40 пенсіянераў і іх удоў мелі з князевай касы пажыццёвую пенсію, за кошт князя 9 маладых асобаў

вучацца ва універсітэтах, 14 — у гімназіях, апрача іх яшчэ некалькі чалавек вучацца ў іншых вышэйших навучальных установах.

Расказваючы пра гэта, хачу згадаць адметную размову князя з асобаю, што належала да адміністрацыі Вэрак. У 1882 г. князь загадаў пералічыць у касу матэрыяльнай дапамогі 20 000 рублёў на стыпендыі. Адміністратар спытаўся: “Як выдаваць стыпендыі? З капіталу ці пакласці капітал пад працэнты і выдаваць толькі працэнты?” “Няма такога банка,— адказаў князь,— дзе б капітал гэты прынёс такія працэнты, якія прыніясе ён, калі мы выкарыстаем яго на інтэлектуальнае ўзбагачэнне моладзі. Выдзяляйце стыпендыі з капіталу, а калі ён вычарпаецца, мы зноў папоўнім яго”.

Вітгенштэйнаўскі рахунак на службу быў заснаваны ў 1861 годзе з капиталам 25 тыс. як “пенсійны”. Памнажаўся ён шляхам 6% складак, што вылічвалі з заробку, а таксама з працэнтаў, якія ўносіла служба. У 1878 г. касу рэарганізавалі ў “ашчадна-дапаможную”, і сёння яна мае капитал 130 000 р.с. З ініцыятыву кн. Пятра і пераважна ягонымі намаганнямі быў заснаваны Віленскі земскі банк. Апрача гэтых станоўчых і агульнавядомых учынкаў нябожчыка, колькі ж яшчэ іншых спачывае на дне людскога сумлення! Ніколі не мінаў ён зручнага выпадку, каб дапамагчы пры любой нагодзе і без найменшага розгаласу, якога не любіў. З домам і ўладаннямі Вітгенштэйна зрасліся цэлыя пакаленні арандатарав. Ніколі іх не зганялі, ніколі не падвышалі аплаты, ніколі не дапушчалася пабочная канкурэнцыя з мэтай павышэння прыбылткі. Пра паблажлівасць, пра цярпімасць князя да службы ведаюць і з жалем распавядаюць сёння ўсе ваколіцы Вільні.

Вільня

З бюджету нашага горада на 1887 год даведваемся, што Вільня атрымлівае 309 159 р. с. гадавога прыбылткі, выдаткоўвае ж 282 744 р.с., значыць, застаецца 26 415 р. с.

з капейкамі свабоднага капиталу. Найбольшую лічбу даходу прыносяць разнастайныя падаткі (127 520 р. с.), а найвялікшыя выдаткі (106 324 р. с.) ідуць на гэтак званае забеспячэнне “дабрабыту гараджан”. Да гэтай катэгорыі адносяцца: 1) Упаратаванне і ўтрыманне Басачкоўскага рынку, рамонт будынкаў для шаляў і мер на збожжавым рынке (700 р. с.); 2) Зарплата сябрам гандлёвой паліцыі, а таксама гандлёвым вартайнікам, аплата за кватэры, набыццё шаляў (5 286 р. с.) і яшчэ закуп бляхаў (300 р. с.) для раміznікаў раздзел гэты называецца: “Садзейнічанне развіццю гандлю і прамысловасці”; 3) Утрыманне штату паліцыі 39 870 (цяпер, з 1 ліпеня, гэта лічба па загаду ўладаў значна павялічылася і будзе, напэўна, складаць 74 000 р. с.). Гэты раздзел разбіваецца на асобныя падразделы: кватэры паліцэйскім са святлом і ацяпленнем — 8840 р. с., утрыманне коннай жандармерыі — 1305 р. с., утрыманне турмаў — 2443 р. с.; 4) Утрыманне пажарнай аховы — 23 124 р. с.; 5) Санітарныя мэты — 5057 р. с.; 6) Школы і выхаваўчыя мэты — 6103 р. с. (каля 2% даходу); 7) Тэатр — 9150 р. с.; 8) Утрыманне інфармац. бюро — 2702 р. с.; 9) Дабрачынныя мэты — 1442 р. с.

З той самай крыніцы даведваемся, што Вільня мае 1713 дзесяцін 255 квадратных сажняў зямлі пад фермамі і надзеламі за горадам (86 валокаў), якія ледзьве прыносяць 6982 р. с. арэнды, 119 дзесяцін 785 сажняў (6 валокаў), цалкам заарандаваных у горадзе і прыгарадах, якія прыносяць 2375 р. с., і, акрамя таго, чыншавыя надзелы, памер якіх невядомы, даюць 4262 р. с. Значыць, увесь даход ад зямлі складае 13 620 р. с., ад гарадскіх забудоў — 81 324 р. с. і працэнты з чыстага капиталу — 11 488 р. с. Параўнанне гэтых лічбаў яскрава выяўляе той стан, у якім знаходзіцца горад, і адметнае развіццё некаторых галін гаспадаркі, а таксама апеку над гандлем і прамысловасцю.

На распарааджэнні найсвяцейшага сінода ў Паўночна-Заходні край накіраваныя старшыя чыноўнікі Шамякін і Зінчанка з мэтай пашырэння ў народзе асветы ў праваслаўным духу.

Гэты год быў у нас нязвыкла багаты на садавіну, таму груши і яблыкі каштуюць гэтак танна, як ніколі.

4 верасня крымінальны аддзел суда распачаў пасяджэнне без удзелу прысяжных. Сярод шасці спраў, што разглядаліся ў той дзень, дзве вызначаліся асаблівым характарам.

1) У адной вёсцы на маленькім, але глыбокім возеры чатыры непаўнагоддзя яўрэі забаўляліся, плаваючы на плыце. Двое ж з маладых людзей, хрысціян, сказаўшы (натуральна, жартам): “Пойдзем тапіць іх”, падплылі да плыта і перавярнулі яго. Два яўрэі зніклі пад вадой. Аднаго з іх выратаваў селянін, які працаваў непадалёку, другі ж знайшоў смерць на дне возера. Віноўнікаў няшчасця прыцягнулі да адказнасці на падставе 1468 арт. (незабаронены законам учынак са шкодным вынікам праз неасцярожнасць). Вінаватых прысудзілі да кароткатэрміновага арышту. Дамаганні ж бацькі нябожчыка аб кампенсацыі — адхілены.

2) Пабожная літоўка Чывіліс, кіруючыся сваімі рэлігійнымі пачуццямі, пашыранымі ў мясцовасці, дзе захавалася літоўская мова, паблізу дома прыбліла на дуб распяцце і зрабіла над ім блішаную стрэшку. Маладыя ж людзі Л. і З., яе суседзі, якія не дужа любілі Ч., а разам з імі яшчэ 5 асоб, вырашылі, што такое месца для распяцця — неадпаведнае. І таму перанеслі распяцце ў іншае месца, а на дубе замест яго прыблілі фігуру, зробленую імі, на ўзор д'ябла. Абраханая Ч. занесла скаргу, у выніку якой на падставе 182 арт. судовага кодэкса Л. засудзілі на 2 месяцы, а З. на два тыдні турмы.

Вільня

Месяц таму месца старшыні тутэйшага з’езда міравых суддзяў заняў п. Емяльянаў. Сваёй справядлівасцю, веданнем законаў і працавітасцю здабыў ён у хуткім часе прызнанне. Не хапіла толькі п. Емяльянаву цярплівасці, як кажуць, у змаганні з мясцовымі звычаяймі, так што мусіў падаць у адстаўку.

8 верасня ў Троках адбываецца традыцыйны, славуты ў тутэйшых ваколіцах фэст і кірмаш; і хоць надвор'е сёлета вельмі не спрыяла, усё ж, нягледзячы на непагадзь, сабралася шмат народу як з самой Вільні, так і з іншых мясцін — хто дабіраўся чыгункай, хто на возе, а шмат хто ішоў пеша. Пасля ўрачыстага набажэнства ўсе пакіраваліся ў горад і акружылі ларкі, што стаялі на рыначным пляцы і на вуліцах, у якіх прадавалі... Чаго там толькі не прадавалі!.. Яблыкі, груши, слівы, сыры, цыбулю, сушаныя грыбы, адрезы палатна, сала і г. д. У часе найболышага руху корчмы таксама былі поўныя і тлумныя, але хаваліся ў іх перш за ўсё ад дажджу. Вельмі б памыліўся той, хто з гэтага шуму рабіў бы выснову, што ў карчмах толькі заўзята п'юць. Наадварот, на ўвесь шматтысячны натоўп было ўсяго некалькі п'яных. З'ява гэта ў парадунанні з ранейшымі тут кірмашамі, а таксама з тымі, што адбываюцца ў іншых мясцінах, пераконвае, што наш вясковы люд значна вырас у маральных адносінах.

Ва ўладанні Вэркі, якія належаць да спадчыны памёрлага кн. Вітгенштэйна, адпачывае цяпер князь Гогэнлогэ з жонкаю і сынам, якія прыехалі ў Расею, каб пазбегнуць сакавіцкага ўказа. Нямецкае пасольства ў Пецярбургу, мабыць, ужо распачало перапіску з расейскім Міністэрствам замежных спраў. У выпадку адмоўнага выніку намаганняў малады князь, відаць, мае намер прыняць расейскае падданства.

Вільня

19 верасня ў мясцовых гімназіях адбыўся штогодні збор. Паводле зачытанай справа здачи, з 1033 чалавек моладзі, якая навучаецца ў дзвюх гімназіях, было: дзяцей шляхты і чыноўнікаў — 669, мяшчан і сялян — 293, рэшта прыпадае на іншыя станы; па веравызнанню: праваслаўных было 325, католікаў — 413, ізраіліцянаў — 203.

За забойства акалодачнага бондар Смашынські вышэйшым загадам быў адданы пад вайсковы суд з указаннем артыкула вайсковага крымінальнага закона.

Днямі адбылося ў нас аналагічнае здарэнне: некалькі п'яных шаўцоў супраціўляліся казацкаму патрулю; пры гэтым казацкай шабляй быў паранены ў руку адзін з казакоў. Дужа прыкры гэта інцыдэнт пасля нядайняга здарэння з п'яными бондарамі.

Збору рэшткаў ураджаю з поля... зусім не спрыяла надвор'е: у многіх гаспадарках авёс і грэчка пагнілі ў снапах, а бульбе ў вялікіх гаспадарках, пры броварах, для якіх садзіцца, раннія прымараўкі даліся моцна ў знакі.

Праект пабудовы трамвая адхілены, здаецца, у выніку таго, што мясцовыя ўлады прыйшлі да думкі: вузкія і крывявыя вуліцы Вільні не дазваляюць карыстацца гэтым відам камунікацыі.

29 верасня было ў нас традыцыйнае перадзімовае пе-расяленне. У выніку дрэных часоў кожны хocha знайсці як найтаннейшую кватэру, а ўладальнікі дамоў адпаведна хо-чуць палепшыць свае фінансавыя справы, якія сапраўды пахіснуліся, бессардэчна павышаючы кватэрную плату. Такім чынам, кватарант, перабіраючыся, нічога не выйграе ў цане і часам трапляе ў горшое памяшканне, так што нічога нельга дадаць да старой французскай прымоўкі, якая сцвярджае: тры добрыя пярэбары раўназначны аднаму грунтоўнаму пажару. Сярэдняя цана за лепшыя памяшканні (з усімі невыгодамі) 100 р. с. у год за адзін пакой; лепшыя каштуюць да 150 р. с. за пакой.

ЗАБОЙСТВА АКАЛОДАЧНАГА

Як ужо чытачам “Краю” вядома, у Вільні д[ня] 10 [22] кастрычніка б. г. палявы суд разглядаў справу бондара Смашыньскага. Справа гэтая была вылучана з-пад кампетэнцыі звычайных судоў на падставе артыкула 31 закона пра сродкі аховы дзяржаўнага парадку і грамадскага спакою, які дазваляе міністру ўнутраных спраў, пасля паразумення з міністрам юстыцыі, у мясцовасцях, суседніх з правінцыямі, якія знаходзяцца на асобным становішчы, цывільных асоб, абвінавачаных ва ўзброеным супраціўленні ўладам, якія суправаджаліся забойствам, аддаваць пад вайсковы суд.

Палявы суд быў зацверджаны ў складзе старшыні вайсковага генерала Гарына, вайсковага суддзі палкоўніка Голуба і прадстаўнікоў арміі, раскватараўанай у Вільні. Абвінавачанне ўнёс вайсковы прокурор палк[оўнік] бар[он] Остэн-Сакен. Зала вайсковага суда была перапоўненая публікай.

Абвінаваўчы акт, падцверджаны прызнаннямі сведкаў на судовым следстве, наступным чынам падаў факт забойства:

8(20) жніўня б[ягучага] г[ода] бондар, адстаўны салдат з Варшаўскай губ., Пётр Смашыньскі, чалавек заможны, які меў працу з прыватных заказаў, вяртаўся дахаты па вуліцы Вялікай у Вільні а 11-ай гадзіне вечара разам з двумя сваімі чалянднікамі. Па дарозе заходзілі ў некалькі піўніцаў, выпілі шмат гарэлкі і піва, пасля чаго Смашыньскі ўсchaў авантuru з першым выпадковым сустрэчным. Пакрыўданы стаў клікаць гарадавога, які ўсіх чатырох пасадзіў на раміznіка і даставіў у паліцэйскі ўчастак. Тут Смашыньскі пачаў прасіць дзяжурнага акалодачнага Іванова адпусціць яго дахаты, але той на гэта не пагадзіўся і далажыў пра здарэнне камісару. Тады Смашыньскі з просьбай аб зваленненні зварнуўся да акружнога ад'ютанта, дакляруючы яму за гэта тры рублі. Праз хвіліну ад камісара зварнуўся Іваноў і прынёс пісьмовы загад на арышт Смашыньскага. Той зноў пачаў прасіць Іванова і абяцаць яму гроши. Іваноў выйшаў у суседні пакой, а ўслед за ім, трymаючы ў руцэ гроши, пайшоў Смашыньскі.

Што здарылася ў тым пакоі, невядома, але мінуў значны час, калі пачуўся голас Смашыньскага: “А вось маеш!”, а потым ускрык Іванова, які з лямантам выбег з пакоя, кліучы доктара і тримаючыся за жывот, праз падворак пабег да будынка камісара. Камікар вылецеў у сенцы, а Іваноў са словамі “Я паранены” зваліўся каля ягоных ног на зямлю. Перанесены на кватэру камісара, нягледзячы на лекарскую дапамогу, праз некалькі гадзін памёр.

Зайшоўшы ў канцылярыю, камікар заспей Смашыньскага, які стаяў, прыпёршыся да печы; на зробленыя яму закіды адказаў: “Што ж, усе яны вартыя гэтага!” Па загаду камісара аддаў яму сцізорык, на якім засталіся сляды крыві. У суседнім пакоі на стале знайшлі скрываўленую трохрублёўку.

На пачатковым следстве абвінавачаны прызнаў сваю віну, тлумачачы, што ўсунуў трохрублёўку Іванову ў руку, а калі той і пасля гэтага не схацеў адпусціць, ахоплены гневам, выцягнуў з кішэні складны нож і торкнуў ім Іванову ў жывот. Акрамя таго, дадаў, што рабіў гэта пад уздзеяннем абурэння і не задумваўся над тым, будзе рана смяротнай або не.

На пасяджэнні ж суда Смашыньскі сказаў, што не памятае акалічнасця ў здарэння, бо ў той час быў п’яны. Камікар Снітка дадаў яшчэ, што нябожчык Іваноў звяртаў ягоную ўвагу на залішнюю суровасць прысуду, які прадпісваў арышт Смашыньскага.

Выкліканыя абаронаю сведкі падпалкоўнік Капылоў і капітан Мейштовіч, былые начальства Смашыньскага, далі яму найвыдатнейшую харектарыстыку, дадаючы толькі, што ў падсуднага час ад часу здараліся выбухі запальчывасці і раздражнёнасці, асабліва пры ўчыненай каму-небудзь несправядлівасці.

Абарону падсуднага прадстаўляў прыватны адвакат Эвэртс, які з’явіўся на пасяджэнне толькі пасля таго, як жонка падсуднага, хуценька сабраўшы ў судовай зале грошы ад знаёмых, даплаціла да папярэдне дамоўленага ганараву яшчэ 50 р. с. Абарона была небліскучая. Станоўчыя рысы харектару падсуднага не былі належным чынам выкарыстаныя.

Абаронца рабіў дапушчэнні, што магло здарыцца ў суседнім пакоі паміж Смашынськім і Івановым. “Магчыма,— казаў адвакат,— Іваноў ударыў Смашынскага, а можа, нягледзячы, што ўзяў грошы, якія потым паклаў на стол, усё роўна не хацеў адпусціць Смашынскага”. Скончыў жа сваю абарону просьбай аб спагадлівасці да няшчаснай ахвяры выпадку, пачцівага грамадзяніна, бацькі восьмірых малых дзетак. “Тыя дзіцячыя ручкі,— сказаў ён,— няраз уздымуцца ўгару да Бога з гарачай малітвой за вас, паны суддзі, і за ваших дзяцей, калі змякчыце пакаранне няшчаснаму”.

У сваім апошнім слове абвінавачаны, плачуны наўзрыд, маліў суддзяў аб літасці. Суддзірайліся больш дзвюх гадзін, пасля чаго а 7-ай гадзіне абвясцілі вырак: згодна з прапаноўваю пракурора, пазбаўленне ўсіх маёмасных праў і смяротная кара праз павешанне. На публіку гэты прысуд зрабіў надзвычай моцнае ўражанне. Шмат асоб плакала.

З тae прычыны, што вышэйзгаданы вырак быў вынесены палявым судом, ён уступаў у сілу праз 24 гадзіны; таму яго адразу прадставілі на канфірмацыю п. генерал-губернатара Каханава. Генерал-губернатар змякчыў вырак і прыгаварыў Смашынскага да 15 гадоў катаргі ў капальнях.

Вільня

Сябар Віленскай судовай палаты цывільнага дэпартамента п. Клопаў пераходзіць на пасаду старшыні суда ў Любліне; tym самым палата губляе выдатнага працаўніка.

У апошнія гады колькасць цывільных спраў як у судзе, так і ў палаце значна зменішылася; такім чынам, і ў гэтай сферы застой даецца ў знакі.

Вясковыя харчы і жывы інвентар з першых рук казачна танны; аднак для спажыўцу у горадзе цэны ў гэткай ступені не зніжаюцца. Асабліва дорага даюць за малако; што датычыцца мяса, адзін фунт яго каштует 10 кап.

Жылля для кватарантаў у Вільні зусім няма, і цэны завышаныя.

Аперацыі земскага банка штораз растуць; ніzkія цэны на збожжа прымусілі шматлікіх гаспадароў звяртатца па пазыкі. Аддзел Тульскага банка значна знізіў расцэнкі на тыя маёнткі, якія бярэ ў заклад.

Вільня

Па ініцыятыве старшыні акруговага суда 20 лістапада ў клубе адзначалася гадавіна ўвядзення новых судоў. Аднак ушанаванне было падобнае на памінкі: сабралася на ўрачыстасць чалавекі 4 з прокуратуры, 13 з адвакатуры і каля 20 асоб з судовага магістрата. Адпаведных прамоў, звязаных з нагодай, зусім не было, толькі п. старшыня суда адзначыў, што ён быў бы задаволены, каб так збіраліся 20-га кожнага месяца; пасля аб'явілі тост у гонар ініцыятара п. Іўкова, а таксама ў гонар прадстаўніка суда п. Стадольскага, і толькі таго. Но, апрача выканання некалькімі маладымі людзьмі песні “Сени, мои сени”, нічога выключнага не адбылося. Ніхто ніводным словам не згадаў пра дзень 20 лістапада 1864 г. і пра яго значнасць. Такім чынам, памяць пра той дзень неяк паволі сціраецца.

Вільня

Колькі дзён таму ў мястэчку Варнянах Віленскага павета на дом доктара Глэмбоцкага напалі ўначы бандыты і забралі каштоўнасцей больш чым на 2 тысячи [рублёў], зламалі доктару руку і скабы, паразбівалі ўсе камоды і куфры, замкнулі слугаў у іх пакоі, так што д-р Глэмбоцкі і яго жонка былі цалкам безабаронныя і мусілі самі паказваць, дзе іх каштоўнасці; разбойнікі жахліва здзекаваліся з гаспадароў. Напэўна, дзеля

маскіроўкі грабежнікі размаўлялі больш па-расейску, былі ўзброеныя рэвалверамі і жалезнымі дронгамі. Як паказалі сляды, пад хату пад'яджалі на фурманцы.

У Вільні аб'явіўся “празорца”, які вывесіў аб'яву, што ягоныя здольнасці найбольш праяўляюцца ў гандлёвых інтэрэсах, а за свае прароцтвы просіць ад 1 да 3 р. с. Маса лёгкаверных цягнецца да яго як на кірмаш, сыпячы рублёўкі, якія ледзьве паспявае пакаваць у дарожныя саквы жонка вялікага прарока.

Апавядаюць, што адна са знаёмых абрабаваных Глэмбоцкіх з мэтаю выкрыцця злачынцаў пакіравалася да прарока, не спадзеючыся на дужа хуткі вынік расследавання іншым шляхам, аднак і сам прарок, нягледзячы на акуратна забраны рубель, не адкрыў ліхадзеяў.

Вільня

Ад нядаўняга часу ў карпарацыі прысяжных абаронцаў існуе г. зв. камісія адвакатаў. Нягледзячы на тое, стварэння кансультацыйнага цэнтра дачакацца немагчыма. Абыяка-
васць да гэтага надзвычайная і вартая здзіўлення.

У апошнія дні тутэйшы земскі банк з самай раніцы аблепліваюць кліенты. Пераважная большасць з іх — бедакі-даўжнікі, маёнткі якіх абвешчаныя да распродажы: неяк узбіліся на частку ўзносу ці на ўсю рату і вось хочуць рата-
ваць свою бацькаўшчыну. Праўда, у бягучым годзе адносна няшмат уладанняў выстаўлена на продаж. Чаму так, няхай растлумачаць фінансісты: магчыма, у выніку застою ў гандлі і прамысловасці зменшыўся прыватны крэдыт; грошы ж мо-
гутць хадзіць і нізам.

Не можам не адзначыць наступную з'яву: як толькі стала чутно пра хуткае з'яўленне закона дзяржаўнай апекі над прыватнымі лясамі, у розных натарыусаў былі заключа-

ны тысячи ўмоў оптавага продажу лясоў; такім чынам, усе лясныя грывы, якія яшчэ бачым у краі, ужо асуджаныя на знішчэнне, і ўсе з мэтаю пазбегнуць апекі, да якой ніяк не можам прызычайца.

Нядайна адзін гаспадар быў прыгавораны да грашовага штрафу (мінскім акруговым судом) за тое, што, паводле свайго плана і пад наглядам архітэктара, згодна з усімі патрабаваннямі акцызнага контролю, збудаваў у вёсцы бровар, але на пабудову яго не атрымаў згоды ад губернскага архітэктара.

У апошніх днях лістапада раптоўна памёр дужа шанаваны ў нас Ігнацы Яблоньскі, былы настаўнік матэматыкі віленскіх школ. Шмат меў шаноўны ветэран вучняў, якія, раскіданыя сёння па вялікім свеце, працуюць у розных галінах.

1888 год

Вільня

Людзям, у якіх пажар знішчыў даробак, страхавыя кампаніі — несумненна, вялікая дабрачыннасць. Аднак стварылі яны і новыя стымулы для падпал'вання або звычайнай неасцярожннасці з агнём. Калі б іх не было, ніхто, пэўна, не знішчай бы сваю маё масць, маючы на мэце лёгка забагацець. На жаль, цяпер здараюцца такія выпадкі, калі, да прыкладу, арандатар, што плоціць 1500 рублёў арэнды ў год, ацэньвае ўраджай на 9000 рублЁў, і ў лістападзе ўраджай той згарае! Страхавыя кампаніі трапляюць у досыць нязручную сітуацыю і, як вядома, унікаюць судовых спраў.

У Вільні пачынае рэалізоўвацца статут “Таварыства ўзаемнага страхавання ад пажару”. Бадай зусім не бяруць у ім удзелу яўрэі. З’ява гэтая тлумачыцца не на іх карысць: кажуць, нібыта яўрэі ўнікаюць новага таварыства таму, што

баяцца праўдзівага высвятыння прычыны пажараў.

20 снежня павінен быў адбыцца агульны сход сяброў віленскага клуба. Са справаздачы яго рады бачна, што летась было ў ім 318 сяброў, з іх 100 палякаў. Клуб мае нядрэнную бібліятэку. У гэтым годзе на яе павелічэнне выдаткавана 706 рублёў. Ёсць там і перыядычныя выданні на розных мовах. Гадавы баланс складае досьць значную суму — 39 184 р. с., у наяўнасці ж ёсць 7056 р. с. Зімою клубная заля месціца ў палацы князя Агінскага, летам — на прыгожай віле пад Замкавай гарой, у надзвычай маляўнічых мясцінах. Важнейшыя крыніцы чыстага даходу выглядаюць так: гадавыя складкі членаў — 5778 рублёў, чисты прыбытак ад віна — 1020 р. с., такі ж прыбытак ад картаў — 4895 р. с., грашовы штраф ад карцёжнікаў, якія запазніліся, — 3029 р. с., усяго — 14 722 р. с.

18 снежня ў Віленскім вайсковым судзе разглядалася справа юнкера Паўлаградскага палка Фраціні, які ў каstryчніку ў Сувалках забіў на двубоі свайго калегу — Разнатоўскага. Прычынаю здарэння была поўха, якую Фраціні даў Разнатоўскуму ў клубе. Першы стрэл належалі Разнатоўскуму, але ягоная зброя не стрэліла. Секунданты ж, нягледзячы на гэта, дапусцілі Фраціні да стрэлу. Скошаны куляй, ягоны супраціўнік зваліўся на месцы. Фраціні засудзілі на 2 гады і 8 месяцаў арышту ў կрэпасці, без пазбаўлення правоў стану.

Вільня

У праявах грамадскага жыцця, як і ўсюды, здараюцца анамаліі: каму невядомы наш матэрыяльны заняпад? У амаль выключна аграрным краі сельская гаспадарка не дае прыбытку. Пра гандаль нават гаварыць не трэба, даволі сказаць, ішто цэны на прадукты ледзь-ледзь пакрываюць іх сабекошт. Нягледзячы на гэта, тут адбылося ўжо некалькі вельмі шыкоўных пагулянак, танцавалі на іх ахвоча, гулялі весела, уборы былі прыгожыя і багатыя. Было такіх вечароў

некалькі, а будзе яшчэ некалькі дзесяткаў. Чаму гэта так? Рэч ясная, ад нэндзы!..

Адзёр, шкарлятына і нават дыфтэрыйт наваліліся на дзяцей: у кожным доме, дзе ёсьць дзеци, гасцюе адна з гэтых хвароб. У сувязі з пашырэннем заразных хвароб сярод дзяцей у навучальных установах пачатак заняткаў пасля вакацый адкладзены да 20 студзеня ст. ст.

Студзеньская сесія крымінальнага аддзела суда набліжаецца да канца; спраў, якія заслугоўвалі б асаблівай увагі, не было. Увогуле ў народзе заўважаецца занядпад па-чуцця справядлівасці, абвінавачанні часцяком бываюць несумленныя, надуманыя пацярпелымі, доказы абвінавачання штучна падабраныя, а судовыя ўстановы, уведзеныя ў зман, выкарыстоўваюцца як сродак асабістай помсты. Следчым трэба было б добра ведаць усе абставіны побыту, звычаі і народную мову (чаго заўсёды бракуе), каб не трапіць на фальшивыя сцежкі ў пошуках праўды.

Прывядзём два прыклады з толькі што разгледжаных спраў. У селяніне Mix. Відуты ўкралі з куфра гроши і рэчі; праз два-тры месяцы Ад. Станкевіч признаўся ў крадзяжы і абылгаў некалькі сваіх непрыяцеляў; потым, улешчаны пацярпелым, абгаварыў і трох непрыяцеляў апошняга. Такім чынам, на лаве падсудных акрамя Станкевіча стала 8 асоб, перад Богам нявінных. Толькі на судзе выкрылася, што не яны былі хаўруснікамі Станкевіча, і толькі пабочныя ўлікі адкрылі сапраўдных віноўных. З падсудных пакаралі аднаго Станкевіча.

У другой, зноўку пра крадзеж, справе абвінавачаным у крадзяжы быў Мікодым Шарэйка; галоўным і адзіным сведкам абвінавачання — Канстанты Шарэйка, ягоны пляменнік. На судзе выкрылася староннасць сведкі як ускосна зацікаўленага, і — што найверагодней — ён сам учыніў крадзеж, у якім як сведка абвінавачваў дзядзьку перад прысягай!

Наступнае пасяджэнне адбудзецца 4—13 лютага; буд-

зе разглядацца 36 спраў, падсудных 58; з агульнага ліку 13 спраў пра зладзейства (22 падсудных), 3 — пра супраціўленне ўладам (8 падсудных). Падобныя справы разглядаюцца тут у параўнанні з іншымі мясцінамі краіны, магчыма, надта часта, аднак з'яўляюцца яны не ў выніку асаблівага характару тутэйшага насельніцтва, але, відаць, у выніку несумленных паводзін некаторых мясцовых чыноўнікаў. З шматгадовай судовай практикі ўдалося мне заўважыць, што набор прысяжных у нас адбываецца пераважна з чыноўнікаў; з іх найменш скільныя да разгляду ўсякіх акаличнасцяў, якія змяячаюць віну... настаўнікі; гэта так добра вядома адвакатам, што яны імкнуцца, каб педагогі былі як мага далей ад служэння Фемідзе, і пры любой мажлівасці выкрэсліваюць іх са спісаў.

10 студзеня з вялікай урачыстасцю тут адчынілі аддзел сёстраў “Чырвонага Крыжа”. Старшынёю аддзела стала жонка п. Сергіеўскага (куратара навучальнай акругі).

Вільня

Напэўна, пад уплывам сямейнага гараскопа, мы можам адзначыць незвычайнную скільнасць да жаніцьбы сярод моладзі, якая прымусоваці добраахвотна пакідае навучальныя ўстановы, бо не мае ніякіх надзеяў і нават якіх-небудзь планаў на будучынню. Неабгрунтаваному аптымізму спадарожнічае тут погляд на касцельны шлюб як на фармальнасць без ніякага важнага значэння: малады ў будзённым жакецыку, а паненка ў сукенцы, бадай, яшчэ ці не са школьніх часоў, проста з прагулянкі ідуць у касцёл св. Яна, становяцца перад алтаром і прысягаюць у вернасці да скону. Ад такіх шлюбаў у недалёкім часе трэба чакаць толькі раздзелаў і разводаў. Мы верым у добрыя вынікі поступу, аднак лічым згубным адрачэнне ад шмат якіх традыцый, атрыманых у спадчыну ад продкаў.

Земляробчая Літва згортвае сваю гаспадарку! З вуснаў колькіх ужо гаспадароў даводзілася чуць, што маюць намер на наступны год прадаць інвентар, сабраць толькі засеянае восенню жыта, а таксама сена, пасеяць сёе-тое на свой хатні абыходак, а зямля, кажуць, няхай ляжыць аблогай, бо ні ў гэтым, ні ў наступным годзе выдаткі на гаспадарку не аплацяцца. “Няма,— кажуць,— ратунку!..”

У некаторых мясцовасцях з арандатарап знялі арэнду плату, аднак і яны згортваюць гаспадарку. Адчуваецца восстрай патрэба ў дакладнай сельскагаспадарчай статыстыцы краю; без яе ўсе намаганні пад’ёму сельскай гаспадаркі не дадуць ніякіх вынікаў.

Тульскі банк дасюль марудзіць з выдаткамі па дакляраваных нашым сялянам пазык.

Ходзяць тут чуткі, што ў Інфлянтах у гэтым годзе будуць уведзеныя акруговыя суды і што Мітава з Рыгай будуць далучаны да судовай палаты Віленскай акругі.

Касінер 107 траецкага палка пяхоты, раскватараўванага ў Вільні, паручнік Мейсенкампф даклаў надаўна свайму начальнству, пгто пасля атрымання з тутэйшай губернскай касы 15573 р.с. скарбовых грошай стаў на вуліцы ахвярай нападу невядомага злачынца і быў акрадзены на вышэйзгаданую суму. У сувязі з падазрэннем, якое падае на самога Мейсенкампфа, яго арыштавалі.

Вільня

Хто не ведае, што выхаванне будучага пакалення з'яўляецца адной з галоўных задач. У нас гэтая задача ўскладнілася яшчэ рознымі пабочнымі праблемамі і таму патрабуе больш, чым дзе-небудзь, апекі. У сярэднезаможных сем'ях маткі не заўсёды аддаюць дастаткова часу, каб пільна і належным чынам сачыць за развіццём дзяцей, але яшчэ горш — праяўляюць асаблівы клопат, каб убраць іх, як ляльку!

Нядаўна на прыватным дзіцячым вечары сабралася шмат

дзяўчатац школьнага ўзросту (з незаможных сем'яў), але ўсе яны былі апранутыя ў дарагі сукенкі з карункамі, гафтамі і кветкамі. Такім чынам, дзецы прывыкаюць да раскошы, да непавагі рэчаў, здабытых цяжкай працай іх бацькоў і матак. Наша хатняе выхаванне дагэтуль вызначалася стараннасцю ў справе выхавання пачуцця таварыскасці; гэта добра, але недастаткова. Цяпер больш чым калі трэба дбаць пра выхаванне і гарставанне харктуру дзіцяці, трэба навучыць яго жыць ашчадна.

Усюды ў вёсках чуваць нараканне, што толькі адным ліхвярам цяперашняя сітуацыя добра спрыяе; мабыць, таму колькасць гэтых эксплуататараў павялічваецца не толькі за лік іерусалімскай шляхты, але і за лік мясцовага насельніцтва...

Нядайна ў адным вялікім паравым бровары, які належыць заможнаму гаспадару, выбухнуў кацёл, у выніку загінулі два рабочыя. Прычынаю гэтага няшчасця была залішняя ашчаднасць. Перад гэтым здарэннем разбіўся шкляны манометр, новага — за пару золотых — не купілі, адсутнасць вады ў катле нельга было заўважыць... і вось прычына смерці дзвюх невінаватых асоб.

Вільня

Як амаль усюды сёлета, так і ў нас цяпер усе думкі занятыя пагрозаю мажлівай паводкі, якая хутка набліжаецца. Некалькі дзён ідзе дождж (пачаўся 6 сакавіка) і дапамагае снегу раставаць. Зроблены ўсе неабходныя заходы: на Віліі пачалі разбіваць лёд, надбярэжным жыхарам загадана пакінуць сядзібы.

У палацы генерал-губернатара адбываецца цяпер выставка карцін рускіх мастакоў; на ёй дэманструецца 53 карціны 20 мастакоў; палотны І. Я. Рэпіна і М. П. Клодта карыстаюцца вялікім поспехам у наведвальнікаў.

13 сакавіка адбыўся канцэрт піяніста Альфрэда Рэйзенаўэра. Знаўцы музыкі, якіх у Вільні шмат, лічаць п.

Рэйзенаўэра першакласным майстрам і ставяць яго побач з Рубінштэйнам, Лістам і Шуманам, кампазіцыі якіх ён удала выконваў.

Віленскі пав.

Паводка! Паводка! Хуткая Ашмянка не пакінула цэлым на сабе ніводнага моста, ніводнага млына. Не ў аднаго забрала яна ўвесь набытак і нават жыщё. У мястэчку Солы ў ту тэйшага ксяндза заліло ўсю сядзібу і ўтапілася троє парабкаў. Па дарозе ў Вільню бачыў я запрэжаных коней, якія плавалі. Бедны народ на ўсім узбярэжжы галосіць з роспачы.

Вільня

Тутэйшае “Таварыства дабрачыннасці”, заснаванае ў 1807 г. і зацверджанае царом Аляксандрам I у 1808 годзе, між іншым, пашырае апеку над старымі, калекамі — мужчынамі і жанчынамі хрысціянскага веравызнання,— якія не маюць сродкаў на жыщё. Застаючыся пад кіраўніцтвам “Таварыства дабрачыннасці”, прытулак размясціўся ў доме св. п. кн[язя] Дамініка Радзівіла, ахвяраваным ім у 1808 г. выключна на дабрачынныя мэты, а само таварыства знаходзіцца пры вул. Віленской. Кіраўніцтва таварыства складаюць: старшыня гр. Адам Плятар, дырэктары: Пётр Лега, д-р Тыціус і д-р Жылевіч, сябры таварыства ў колькасці адзінаццаці асоб і пяць куратараў аддзела. Усіх у прытулку 383 мужчыны і жанчыны, пабітыя жыщём, хваробамі і іншай нядоляю.

На сёння фундуш таварыства складае ўсяго 102 201 р.с. Сродкі таварыства гэткія сціплыя, таму што ў самім таварыстве — 73 сябра, пераважна з мясцовых грамадзян. Сама ўстанова заслугоўвае спачування і ўсебаковай падтрымкі, бо колькасць людзей, якім у старасці патрэбны прытулак, увесь час павялічваецца.

Віленская грамадскасць дачакалася нарэшце новага і вельмі добрага гарадскога саду: размешчаны ля падножжа Бекешавай гары бернардынскі сад пачалі добраўпарадкаваць на гарадскія сродкі. Бульвар каля ратушы, які дагэтуль быў закрыты для шпацираў, таксама адчынілі. Перанаселеная і брудная частка горада атрымала, прынамсі, кавалак зямлі, на якой жыхары змогуць падыхаць крыху здраўейшым паветрам.

Украінская трупа пад кірауніцтвам п. Старыцкага, якая прыехала нядайна да нас, як быццам будзе гасціваць доўгі час. Спектаклі гэтай трупы маюць поспех.

Заканчэнне выбараў у гарадскую раду, пад час якіх найбольшую агітацыю разгарнулі яўрэі, ад'езд цырка Шумана, які, відаць, выклікаў не надта вялікую цікавасць у Вільні, за канчэнне школьнага навучальнага года, канчатковая стагнцыя, банкроцтва вядомай тут фірмы п. Шмідта — вось бягучыя здарэнні.

У земскім банку вялікі рух: адначасова з тэрмінам аплаты падаткаў, кантрыбуцыі і найбольшых выдаткаў у сельскай гаспадарцы, а таксама разам з затрымкаю продажу лясоў — набліжаецца апошні тэрмін выплаты складак за першае паўгоддзе. Тым часам лік зямельных уладанняў, якія банк пагражае прымусова прадаць, значны. Напэўна, шмат уладальнікаў уратуюцца ў апошнія хвіліны коштам дарагой прыватнай пазыкі, абы толькі адсунуць катастрофу крыху далей, бо іншых кропніц няма. І ўсё ж, несумненна, ахвяры будуць. Пералік тых маёнткаў выглядае наступным чынам:

Не ўлічваем тут гарадскіх сядзіб, якія цяпер пад пагрозаю,

а таксама зямельных уладанняў у Магілёўскай, Віцебскай і Пскоўскай губернях. Гэты рахунак амаль падвоіў бы лічбы доўгу.

Вільня, 18 верасня

Вось ужо колькі гадоў праводзяцца ў Вільні сельскагаспадарчыя выставы, на якіх пэўнае месца займаюць і промыслы. Да апошняга часу ўсё гэта было вельмі бедна прадстаўлена, так бедна, як і само земляробства ў нашым краі. Аднак узна-гароды, якія вельмі шчодра раздавалі ўдзельнікам выставы, зрабілі сваё: яны прывабілі значную колькасць розных вытворцаў, якія выстаўляюць усю лепшую і ўзорную прадукцыю. Таксама і сёлетняя “Прамысловы-сельскагаспадарчая выставка” знаёміць з 270 экспанатамі, з іх 145 прыпадае на жывёлу (коней 50, кароў 78, свіней 55, авечак 17, сабак 22), розных курэй 14, галубоў 2; малочных прадуктаў 8 (пераважна сыр, так званы літоўскі, які 29 гадоў таму пачала вырабляць у Гарадзеі В. Брахоцкая); экспанатаў рознага збожжа (зернем) — 10; агародніцтва. Ягаднае віно (мясцовыя віны), броварства мае 16 прадстаўнікоў, вытворчасць піва, муکі, алею — 8. Выставіў свой торф В. Гядройць. Рукадзелле і розныя іншыя промыслы прадстаўляюць 57 экспанатаў. Замежных фабрыкантаў і прамыслоўцаў 10.

ВЕЛІЗАРНАЯ ХЛУСНЯ

Вільня, 20 лістапада

7 (19) лістапада ўбачылі мы на лаве падсудных двух старых грамадзян: Цэзарыя Адамковіча і Адольфа Раўлюшкевіча. Абвіавачанне вельмі сур’ёзнае. Вялікі кармеліцкі маёнтак у Ковенской губ[ерні] Хвалойні коштам 550 тысяч р. с., ахвяраваны ў 1762 г. пісарам княства Жмудскага Янам Адамковічам манастыру, перайшоў, як вядома, у дзяржаўную ўласнасць.

У 1874 г. Цэзары Адамковіч, лічачы сябе спадчыннікам таго Яна, распачаў працэс з казною за маёнтак Хвалойні, нібыта ахвяраваны ордэну кармелітаў умоўна, аб чым прадставіў належныя доказы ў дакументальных і судовых актах і выйграў працэс; маёнтак тады перайшоў намінальна ва ўладанне Адамковіча. Нейкі п. Баляслаў Стоцкі ўжо ў 1881 г. у пісьме прокурору сцвярджаў, што дакументы, прадстаўленыя Адамковічам, з'яўляюцца фальшивымі; у 1883 г. у часе расследавання гэтай справы сам Адамковіч пацвердзіў сведчанне Стоцкага і прызнаўся, што ўсю справу ўладзіл і правялі за вялікі барыш Раўлюшкевіч і нейкі Антон Манкевіч. Улады пераканаліся ў паказаннях Адамковіча і знайшли шмат падробак у старажытных актах і новых дакументах: ад павятовага суда да ўрадавага сената.

Дзеля ўстанаўлення і выкрыція ашуканства Адамковіча прызначнuta 19 экспертаў і 20 сведак. Адамковіча мае абаранца прысяжны абаронца Радзевіч з Масквы; Раўлюшкевічу выдзелены абаронца ў асобе Саламона Меяровіча. У падсудных, нягледзячы на ўзрост, не відаць прыгнечанага настрою. Сіаваты Раўлюшкевіч, вельмі рослы і прыгожы, моцна скроены смуглатвары мужчына, выглядае вельмі маладжава; Адамковіч выглядае горш; Манкевіч скончыў жыццё самагубствам на пачатку працэсу. Абвінаваўчы акт складаецца з больш чым дзесяці аркушаў пратаколаў агляду і экспертызы, падшытых у некалькіх тоўстых тамах. Справа, прызначаная на 5-е гэтага месяца, была адкладзеная па прапанове п. прокурора Нячаева.

1889 год

Вільня, 29 снежня (1888 г.)

Пярэдадзень кожнага новага года ў Вільні адметны перыядам “раптоўных смерцяў”: шмат смяротных выпадкаў маглі бы налічыць мы ў гэты час штогод. Сярод сёлетніх некралогаў згадаем тут пра вядомага і агульна любімага доктара Канстантага Буйка, які памёр, маючы 60 гадоў, пад час шпацыру, у брычцы, а таксама пра натарыуса Міхала Левенталя, які меў вялікую сімпатыю грамадства...

Здаецца, што праз два гады горад наш аздобіць новы будынак, дзе размесціцца ўсе судовыя ўстановы, раскіданыя дагэтуль па ўсёй Вільні: палата на Катэдральным пляцы, акруговы сход у халодным і непрыстасаваным памяшканні на Трокскай вуліцы, а канторы міравых суддзяў — на ўсіх канцах горада. На пабудову гмаху Феміды горад прызначаў славутую плошчу Лукішкі і 80 000 рублёў...

Пачынае таксама пускаць паразткі намер заснаваць калонію непаўналетніх злачынцаў, але толькі пачынае!.. Праблема гэтая ў Вільні дужа важная. Вельмі часта на лаве падсудных можна бачыць 12—14-гадовых злодзеяў, а праваахоўчыя органы, падпрацоўваючыся неабвержным доказам віны, змушаныя адсылаць падлёткаў у астрог, уплыви якога на іх вядомыя.

Пасіўнасць, адсталасць у вырашэнні агульнажыццёвых праблем — бадай, самыя адметныя рысы Вільні; гэта, аднак, можна часткова растлумачыць: кожная асобная істота адчувае сябе так моцна закранутаю якой-небудзь бядою, што гэта засланяе ёй вочы на праблемы агульнанарадныя.

Хто даў бы веры, што ў горадзе, які налічвае звыш 100 тысяч жыхароў, дагэтуль няма рамесніцкай школы? Каго не агорне здзіўленне, што ў дабрачынных прытулках дажываюць на нішчымным кісялю асобы, якія шмат гадоў усе свае

сілы аддавалі выхаванню моладзі? Адно здзіўляцца можна і са шмат якіх іншых рэчаў. Гэта, вядома, не азначае, што тут няма міласэрных людзей, якія гатовыя ахвяраваць са сваіх набыткаў на алтар шматпакутнага чалавецтва. Мы маглі быт паменна прыгадаць пэўную колькасць асоб, якія хочуць перадаць свае ахвяраванні на філантрапічныя мэты, але што з таго, калі яшчэ няхутка знайдзеца ўстанова, якая можа запэўніць іх, што ахвяраванні пойдуць на запланаваныя мэты. Кінем, аднак, дарэмныя нараканні!..

Адзначым тут, што ў мінулым снежні ў Віленскім банку прададзена 8 маёntкаў з зямлёю. Ці не праўда, гэта лепей, чым было б 18 або 180?.. Заняпадаюць гаспадаркі, зацце растуць камяніцы. За апошня гады ў Вільні пабудавана некалькі “амаль палацаў” з досыць вялікімі, а значыць, яшчэ больш дарагімі кватэрамі; колькасць жа пакояў для менш заможных кватарантаў, якія плодзяцца ледзь не паводле законаў Мальтуса, амаль зусім не расце. Больщ таго, памяшканні гэтых заўсёды ў дрэнным стане: закуродымленыя, халодныя, цесныя і брудныя. Нікому дагэтуль не прыйшла думка пабудаваць дом з адпаведнымі выгодамі для бедных жыхароў, на ўзор дамоў, якія ёсць, напрыклад, у Штутгарце і нават нібыта ў Львове. Дамы тыя, як мы чулі, даюць прадпрымальнікам добрую рэнту.

Вільня, 19 студзеня

Сёння скончылася сенсацыйная справа Адамковіча і Раўлюшкевіча, пра якую ўжо згадвалі ў № 49 “Kraju”. 11 студзеня распачаўся працэс; сёння выступілі абвінаваўца і абаронцы, а таксама як прадстаўнік дзяржаўнай маёmasci і цывільнага іска — Адамчэўскі. Экспертыза працягвалася некалькі дзён і мела шмат часу і іншыя магчымасці, каб быць дасканалай. Архіварыус галоўнага архіва старажытных актаў Спрогіс засведчыў, паміж іншым, што ў архіве ёсць тысячи сфальсіфікованых дакументаў! У працэсе разгляду справы

кожны бесстаронні слухач міжволі прыходзіў да думкі, што дакументы падрабілі, але паўставала пытанне — хто? Пытанне гэтае не было катэгарычна высветлена і да канца судовай справы; на гэты недахоп указаў абаронца Адамковіча — Радзевіч, прамова якога была кароткая, змястоўная і добра аргументаваная. Ён даказваў, пгго калі такія дакументы былі падроблены, дык гэта адбылося ў першай палове XIX ст., бо тады бацька Адамковіча стараўся адсудзіць скарбовы маёнтак Хвалойні. Абарона характарызавалася тым, што ані следства, ані экспертыза не высветлілі, калі ж у кнігах з'явіліся сфальсіфікаваныя дакументы замест аўтэнтычных і да якога часу можна адносіць, паводле экспертызы, выкананне падробак? Пррамова абвінаваўцы вылучалася моцнымі слоўцамі і выразнымі жэстамі. Раўлюшкевічу некалькі разоў дастала-ся мянушка “старый подъячий”. Малады абаронца інтэрэсаў скарбовага маёнтка сваю думку абургунтоўваў не дужа выразна. Абаронца Раўлюшкевіча, прыс[яжны] ад[акат] Мяяровіч, сумленна вывучыў справу і бараніў добра. Пасля трохгадзіннай нарады а 9 гадзіне вечара прысяжныя вынеслі абвінаваўчы вердыкт абодвум падсудным. Яны пазбаўленыя правоў і высланыя ў Іркуцкую губ. без права выезду на працягу 12 гадоў. Вядома, апошняя агаворка зроблена дзеля формы, бо старая людзі там, напэўна, зложаць свае косці.

Вільня, 9 лютага

Гандлёвы рух у Вільні значны; заснаваны ён на тым, што адны крамы ў выніку застою ў гандлі зачыняюцца, іншыя ж, у выніку заняпаду сельскай гаспадаркі, зноў адчыняюцца пасля продажу зямельнай маё масці.

Пляменнік Эдварда Адынца заснаваў тут на вул. Вялікай крамку, у якой прадае мясцовыя вырабы славутых фірмаў Гордлічкі і Фрагэта; даў бы Бог, каб у яго ўсё пайшло добра, бо ў гандлі ў нас вельмі моцная канкурэнцыя.

Да гандлёвага руху не належыць хіба пашыраны ў нас

у Вільні ад нядаўняга часу звычай прыходзіць і выходзіць з крамы, нічога не купіўши.

Вось ужо некалькі тыдняў снежная завея не дае нам супакую, але, нягледзячы на гэта, рынкі перапоўненыя вясковымі прадуктамі: збожжам, сенам і свінінай; цэны на свініну нечувана ніzkія, сёння, напр., 9 (21) лютага свініні прадаваліся па 3 р. пуд і купцоў не было. Перавытворчасць свініны — вынік ніzkіх цэн на збожжа, якое пускаюць ва ўжытак. Апнуліся мы ў варунках перавытворчасці ўсяго. Няхай жыве дастатак! Гандлю, сельскай гаспадаркі, промыслу маём дастаткова, не хапае толькі: па-першае, грошай, па-другое, грошай і, па-трэцяе,— грошай.

Вільня, 8 сакавіка

Нядаўна ў ваколіцах Вільні выкрылі фабрыку фальшывых разменных манет, а 18 лютага ў шынок Антакольскага, што на рагу Латочка ў доме Эльяшава, заскочыў нейкі малец, выпіў гарэлкі і паклаў нейкі хатулёк, просячы дазволу на хвілінку адлучыцца; неўзабаве пасля адходу мальца паліцэйскі, надзелены звышчалавечай празорлівасцю, заявіўся да Антакольскага з вобыскам і адразу схапіў хатулёк, знайшоў у ім некалькі банкнотаў і машынку да іх вытворчасці, у выніку чаго — абвінавачванне Антакольскага ў фабрыкацыі банкнотаў. Гэта загадковае, але бяспрэчнае адкрыццё!

Св.-Казімірскі кірмаш бандарных і іншых вырабаў з дрэва на Катэдральным пляцы быў як заўсёды шматлюдны, а па вулках Гедымянавага места сноўдаліся пачцівия вясковыя твары, якія ніжэйшая гарадская каста называе “казюкамі”. Наўздзіў хутка перайначваюцца гэтыя пачцівия “казюкі”, калі невясёлыя акалічнасці прымусяць іх шукаць у горадзе сталы заробак. Прыклады гэтага назіраем у праслоіцы хатній прыслугі, на якую звычайна нашае панства наракае, можа, і залішне. Зрэшты, у такім людным месце, як Вільня,

дасюль не было добраўпарадкаванай канторы службовага пасрэдніцтва; недахоп яе моцна адчуваеца. Цяпер, як мы чулі, адзін шляхціц робіць заходы, каб такую кантору адчыніць.

Вільня, 29 мая

Пазаўчора на 49-м годзе жыцця памёр ціхі працаўнік, адзін з нашых дзеячаў музычнага свету, віленскі жыхар, сляпы Уладзіслаў Шахно. Сляпы ад нараджэння, нябожчык не ведаў святла ў яго колерах, затое аддаваў свае пачуцці гукам; вучыўся ў Пецярбургской кансерваторыі, і як піяніста і кампазітара яго добра ведалі св. п. Манюшка і многія іншыя славутасці музычнага свету. Мізэрныя сродкі змушалі яго да мазольнай працы настаўніка музыки, і вільнянам вядомыя яго заслугі на гэтай ніве. Шкада, што, будучы сляпым, ён не мог запісваць нот, а кваліфікаванага памочніка ў Вільні знайсці нялёгка, таму шмат прыгожых яго кампазіцый гіне без следу.,

Вільня, 28 жніўня

Вось і зноў (як ужо колькі гадоў практикуеца) будзем мець выставу, зноў пабачым пародзістых вялікіх быкоў (некалькі) з жалезнымі кольцамі ў ноздрах і іншыя дзівы, якія нібыта сведчаць пра поспехі гаспадаркі на Літве! На жаль, не будзе вырабаў п. Пу....., вырабаў, якія дорага каштавалі... Няхай глядзіць і дзівеце сама Літва, што яе хопіць яшчэ на некалькі штук тлустых свіней, а таксама на замежную карову і бычка, якія даліся ў знакі іх уласнікам, бо не так лёгка іх выкарміць пры нашым гаспадаранні і сухмені, што даўно наведвае нашыя ваколіцы: нават “дрыгвяністыя багны” можна перайсці не толькі па “вузкіх грэблях” і выйсці з сухімі нагамі.

На будаўніцтва конкі ў Вільні ўжо дадзены дазвол п. міністра.

Сёння, пасля 11-ай гадзіны, у ясны і вельмі пагодлівы дзень, пры 23° ?япла, “арцельшчык” Палескай дарогі нёс у партфелі 32 тысячи р. с., каб здаць у губернскую касу. Раптам на ўскрайку Катэдральнага пляцу, вольнага ад выставачных павільёнаў, яму заступіў дарогу прыстойна апрануты ягамосць, сыпануў у вочы жменяй пяску з табакай і абедзвюма рукамі скапіўся за партфель; але выявілася, што партфель быў у дужай руцэ ўладальніка моцнага голасу і фартэль не атрымаўся. Схоплены ягамосць, як ён сябе называў, адстаўны паручнік ІІІ — н, на запытанне паліцыі, навошта адважыўся партфель, а пра яго змесціва ён не думаў. Аматар прыгожых партфеляў арыштаваны.

Наогул, злачынствы ў краі як па колькасці, так і па якасці растуць; так неўзабаве суд будзе мець справу з братазабойствам, якое здарылася ў сялянскай сям'і і мела на мэце пазбавіцца ад саўладальніка зямлі; там зноў пры сведках з загадзя прадуманым намерам зяць топіць у студні цешчу... а і доўга было б пералічваць гэткія і яшчэ горшыя злачынствы.

Колькі дзён таму раптоўна памёр памочнік куратара на вучальнай акругі п. Бажанаў, які зусім нядайна замяніў таксама раптоўна памершага Куна.

Зрэшты, усё ў Вільні ідзе сваім звычайнім парадкам, пратаптанай сцяжынаю: шмат якія жыхары вярнуліся з вёскі, іх можна пазнаць па загарэлых тварах і мінах, якія яны робяць, пачуўшы смурод, што так моцна адчуваецца ў нашым горадзе пасля свежага вясковага паветра. Праўду гаворыць старая прымаўка: “Бог стварыў вёску, а людзі горад”.

“Набліжаецца св. Міхал!”, а разам з гэтай весткаю на вуліцах нашага горада пачынаецца адвечны клопат пра змену кватэр; успаміны пра кватэры ў Вільні выклікаюць адразу шмат вельмі прыкрых думак пра становішча незаможных кватарантаў, пра санітарны стан памяшканняў, пра занядбаныя старыя дамы, пра адсутнасць адпаведнага транспарту на перавоз мэблі, пра дрэннае — не дай божа — надвор’е і інш., і г. д., і г. д. На вузкіх вуліцах шмат старасвецкіх дамоў, якія ніколі не рамантавалі і якія добра захаваліся разам са сваёй пачатковую структурой, дапатопнай нязручнасцю, лядашчасцю, сырасцю пры поўнай адсутнасці самай неабходнай зручнасці і доступу свежага паветра або слядоў якой-небудзь вентыляцыі. І за такія восьмі кватэры, злепленыя з маленьких каморак, трэба заплаціць у год не менш як 100 р. с. з кожнага пакойчыка. З пункту погляду санітары вельмі было б добра, каб змяніліся традыцыйныя тэрміны пераезду. Спадзяюся, што калі-небудзь дойдзе да гэтага, а таксама, можа, зменяцца крыху і кватэрныя ўмовы, таму што ў гэтым годзе, відаць, вельмі цяжкім толькі для сялян і кулакоў, будуецца шмат дамоў, і яны будуть, напэўна, абсталеваныя з улікам найноўшых дасягненняў санітарнай тэхнікі.

Раніцою паблізу гарадскіх рынкаў заўсёды можна пабачыць сцэны, незразумелыя людзям недасведчаным. Тыповы малюнак выглядае так: некалькі бамбізаў тузаюць селяніна, які ідзе за возам, забіраюць сілком воз і адводзяць убок, пасля гэтага селянін, зняўшы шапку, корпаецца за пазухай, выщыгвае адтуль каліту, кладзе нешта ў руку аднаму з бамбізаў, які ўзамен наклейвае на дугу чырвоную паперу. Іншы раз перад гэтаю маніпуляцыяй бамбіза дае селяніну некалькі гучных поўхаў...

Здзіўлены чытач запытае, што гэта азначае? Нічога асаблівага: гэта забіраюць “брамны” падатак з фурманаў, якія прывезлі на рынак прадукты.

З часу ўвядзення новых судоў склад адвакатуры тут значна змяніўся. За адносна кароткі тэрмін 16 асоб пакінулі спісы прысяжных павераных; з іх 3 — адначасова і спісы жыхароў гэтага свету, іншыя або паступілі на дзяржаўную службу, або захварэлі, або пераехалі на працу ў “шчаслівейшыя” акруговыя суды. Вось прозвішчы тых, што выбылі: пп. Андрэзен, Белы, Блінструб, Бургард, Князеўскі, Капеланскі, Казакоўскі, Крынцоў, Лакер, Магучы, Подзіё, Поляк, гр. Рэйшах-Рыт, Радзевіч, Самаквасаў і Зан. На іх месца прыбываюць новыя асобы, іншагароднія, пераважна жыдоўская моладзь, якая мела пасады памочнікаў.

ЗВАР'ЯЦЕЛЫ, АБО ШМАТАБЯЦАЛЬНЫ

Вільня, 10 кастрычніка

Учора ў крымінальным аддзеле працягваўся дужа цікавы працэс нейкага афіцэрскага сына Георгія Рэгішэўскага, абвінавачанага ў ашуканстве. Працэс цікавы з таго погляду, што гэты Рэгішэўскі псіхапат.

Сын адстаўнога паручніка і паліцэйскага асэсара Рэгішэўскі быў выдатнікам Віленскай гімназіі, якую кінуў у шостым класе з прычыны на судзе нявысветленай, але прыватна вядома — праз псіхічную хваробу, і жыў пры матцы, таму што бацька тым часам пакінуў сям'ю і выехаў на пасаду пры чыгуンцы. Малады хлопец даволі прывабнага ablічча, ведаючы з большага французскую мову, тут і там шукаў сабе занятку, трапіў да судовага следчага Нікалаевіча і застаўся гувернёрам пры ягоных дзецях. Потым за кароткі час Рэг[ішэўскі] шмат дзе пабываў, нават у вар'янтні, дзе на добры лад яму і цяпер трэба даць месца. У 1887 г. прыехала, а дакладней, была прывезеная ў Вільню аднекуль з поўдня звар'яцелая сястра Рэгішэўскага. Затым, калі ён за крадзеж

ці ашуканства, дзякуючы свайму абаронцу, вызваліўся з-пад суда, меў сякую-такую пасаду ва ўпраўленні Палескай дарогі, шыкоўна апранаўся, ездзіў брычкамі, падбіраўся да высокага сяброўства, нават падводзіў вочы і румяніўся!

Сёлета ў кастрычніку Рэг[ішэўскі] ідзе да Вайнбруна і бярэ ў арэнду піяніна, а праз колькі дзён прадае яго за 150 рублёў ліхвяру Каміну і, зноў узяўши ў арэнду, перапрадае п. Кэлеру. Пасля гэтага здарэння быў у Растве, Тыфлісе, Парыжы і г. д. Абвіавачаны быў на судзе трохі падрумянены, вусны падфарбаваныя, вейкі падведзеныя; мае 24 гады, а барады няма. Трагічна расказвае пра сваё *сигтікулум vitae*, перапыняе аповяд плачам, пачынае і не сканчвае, выхваляеца веданнем моў, музыкі, літаратарскімі здольнасцямі, поглядамі, набытымі праз знаёмства ў багатых салонах і г. д. Свае ўчынкі звальвае на няшчасце. Тав. пракурора Раздолльскі адрэкамендаваў падсуднага як фальсіфікатара, ашуканца і нават злодзея, які, маючы нядрэнную адкукацыю і схільнасць да падману, пагражае стаць знакамітасцю ў гісторыі “чырвоных валетаў”.

Абаронца Фрыдман намякнуў, што падсудны псіхапат. Сведка, прыс[яжны] абар[онца] Папоў, ахарактарызаваў падсуднага з найгоршага боку і паведаміў, што той здаўся яму вар'ятам.

Прысяжныя вынеслі абвіаваўчы вердыкт.

Вільня, 10 кастрычніка

З ліхаманкавай паспешлівасцю, як можна заўважыць, дзейнічаюць у нас усялякія страхавыя таварысты. Шмат агенстваў і процьма агентаў з'явілася ў апошнія гады. Як пчолы з кветкі на кветку, пералітаюць агенты з таварыства ў таварыства, тримаючы ў кішэнях вязанку гатовых вопісаў маёмасці і людзей на страхаванне іх ад агню і нават ад смерці. Такія агенты, калі ім у адным таварыстве не пашанцуе (альбо вельмі пашанцуе), адразу ж перакідваюцца ў другое. Нам

здаецца, што гэтую ліхаманку часткова падагравае і рост узаемнай перасцярогі. Нядаўна грамадзянін Я. В., чалавек з бездакорнай рэпутацыяй, які 10 гадоў страхаваў 2 будынкі і рухомы набытак маёнтка “Новы двор” у рускім таварыстве, а гарадскую рухомасць і гатэль “Нішкоўскага” — у “Якары”, па намове агента Ш. і галоўнага агента таварыства “Саламандра” пакінуў старога прыяцеля. 15 жніўня нейкі Пташак ці Паташкін у прысутнасці гаспадара абмерыў і ацаніў забудовы ў Новым двары. Аднак, не ўважаючы на просьбы В., не выдаў квітка, растлумачыўшы гэта tym, што не мае пры сабе бланкаў. А tym часам 25 жніўня скончыўся тэрмін страхоўкі ў першым рускім таварыстве, а 28-га — пажар знішчыў В. стадолу з усім гадавым ураджаем. Толькі 29-га Паташкін (Пташак) выдаў квіток на страхаванне і паведаміў у таварыства. У выніку В. меў вялікія страты і непрыемнасці, бо, акрамя ўсяго, агент у сваім паведамленні застрахаваў гумно не на 3100 р. с., як было на працягу многіх гадоў, а толькі на 900 р. с., астатнюю ж суму 2200 р. с., дзеля раўнавагі агульнай лічбы, распісаў на ацэнку іншых будынкаў, мяркуючы такім чынам зменшыць сваю адказнасць перад таварыствам “Саламандра” за нядбайнасць. Каб зняць з сябе адказнасць, не адмовіўся агент і ад іншых сродкаў: паклёнічае на сваю ахвяру ў розных газетах.

Ад нядаўняга часу беспакаранае падпалыванне гумнаў пасля збору ўраджаю сталася бядой края. Такім чынам вызываюць у нас незадаволенасць tym, што самавольства, учыненае ў лесе ці на полі, караецца.

Вільня, 14 снежня

(Інфлюэнца, Св. п. дактарова Дымшына.
Самазабойства праз кахранне. Зіма і хваробы).

“Інфлюэнца! Інфлюэнца!..” Такой скаргай пачынаюцца і заканчваюцца амаль усе тэлеграмы і карэспандэнцыі з роз-

ных акрайін свету. Віленчукі маюць поўнае права навіны пра сябе таксама пачынаць з гэтага, бо хоць сярод іх няма хворых на інфлюэнцу міністраў, затое простыя смертныя дужа на яе скардзяцца. Хвароба лютуе не толькі ў самім горадзе. Распайсюдзілася яна і па вёсках, дзе праз горшыя гігіенічныя ўмовы і адсутнасць усялякае лекарскае дапамогі яна так лёгка, як у месце, не мінае.

Колькі дзён таму раптоўна памерла малодзенькая жонка доктара Дымши. Мела яна парок сэрца, які давеў яе да смерці. Муж нябожчыцы, доктар Дымша, добра вядомы ў нас і паважаны. Праз колькі дзён пасля гэтага смутнага выпадку здарыўся другі, іншага гатунку: адзін афіцэр часова раскватараўванага ў Вільні палка, верагодна з матываў кахання, застрэліў пані Гарбунову, жонку чыноўніка па асобых даручэннях, даму сталага веку, і сам, паводле сведкаў, застрэліўся. Даказаў, аднак, што “кахаў яе больш за жыщё” — не толькі сваё, але і яе. Щаслівая пара! Інфлюэнца гэтага віду нас таксама штораз болей ахоплівае, а лекараў на яе вялікі недахоп.

Бракуе нам і снегу, а голыя сукі дрэў, здаецца, прагнуць спачування, нібыта ім гэтак холадна, як бедным жыхарам Вільні, якія засяляюць сутарэнні і напалову разваленыя халупы прадмесцяй.

Новы закон, які абмяжоўвае кампетэнцыі прысяжных судоў і ўзвальвае на плечы судовых палат разгляд шэрагу спраў, якія раней да іхнай кампетэнцыі не належалі, з вялікай хіба цяжкасцю ўдасца выкарыстаць, бо спраў такога роду ўзнікае безліч!

РОСШУКІ

Як падклікаюць жывёлу ў паўночна-захоўніх губернях

Коней і жарабят: кось-кось, альбо косю-косю, альбо свістам, які пераймае конскае ржанне.

Кароў і валоў: птрусь-птррусь (гук падобны да таго, якім стрымліваюць коней), а ў лесе: сёг-сёг, сёгого (гукаперайманне таго, як п'е жывёла); на Украіне: минь-минь.

Авечак: сік-сік-сік альбо бась-бась-бась; на Украіне бырбыр, бырка.

Козаў: цыбу-цыбу (можа, ад суге, яўрэйскай назвы коз).

Свіней: це-це альбо цё-цё (гук свіней пры ядзе), а таксама какоць-какоць; на Украіне: паць-паць-паць, пацю-у-у.

Сабак: нату, на-на-на, альбо цю-цию, ці цох-цих. Клічучы, каб ішлі на след зайца: аля таля; на след ліса: а фуль, а фуль; на след сарны: а флік, а флік.

Катоў: кыці-кыці, кіць-кіць альбо кысь-кысь.

Курэй: пыці-пыці альбо ціп-цип, пылі-пылі; на Украіне: цю-цию-цию.

Качак: уць-уць-уць; на Украіне: тась-тась-тась.

Гусей: це-це-це.

Галубоў: вуль-вуль-вуль.

Як адганяюць і паганяюць

Коней: но, ну.

Кароў і валоў: но, ну, аптру, куды, а таксама назвамі: Рабая, Лысы і т. п.

Авечак: ашкіра.

Козаў: цыбы, ацыба.

Свіней: аюсь.

Сабак: вон, вара, агарап.

Катоў: апсік; на Украіне: брысь.

Курэй: акыш, кш-кш.

Качак і гусей: агыля.

1890 год

ПРЫМАКІ

Вільня

Варта было б звярнуць увагу на прававыя адносіны пэўнай катэгорыі сялян, у якіх часта ўзнікаюць судовыя спраўы: гаворка ідзе пра так званых “прымакоў”. У бяздзетных сялян альбо ў тых, што маюць адну дачку, ёсць звычай прымакъ у хату пад старасць парабка, які павінен гаспадарыць і даглядаць іх, і за гэта пасля ён атрымлівае іхнюю гаспадарку. Часам такі прымак працуе “ў маентку” гадоў 20, будуеща, выплачвае даўгі і падаткі, жэніца, ды раптам пасля смерці гаспадароў праз 8—9 гадоў знаходзіцца іх стрыечны брат, які на падставе закону выганяе “прымака” з торбай, прычым яшчэ патрабуе з яго доўг за прыбыткі гэтых 8—9 гадоў. Гэткі лёс сустракае прымака і тады, калі памрэ, не пакінуўшы дзяцей, ягоная жонка. Часцей за ўсё такі стрыечны брат, маючы дзе-небудзь сваю сядзібу, аддае лёгка набытую спадчыну ў арэнду першаму-лепшаму ахвотніку, але толькі не цяперашняму яе гаспадару, чым крыўдзіць прымака.

Агульнае народнае права прымакоў трэба лічыць бытавым правам, якое санкцыянуе дзяржаўны закон. Але здараецца, што валасныя пісары лепш ведаюць літару закону, чым мясцовыя звычай і нават мову народа, з якім маюць дачыненне. Такіх прымакаў у кожнай судовай акрузе разглядаецца больш дзесяці і нават некалькі дзесяткаў штогод. Гэтае пытанне вартае, каб на яго звярнулі пільнную ўвагу ў юрыдычным свеце, бо артыкул 155 тома Х невядомы непісьменным сялянам, і выключчны ўзаемаадносіны яны звыклі рабіць на слова, даваць і браць папераў баяцца, кажучы: “Зямлі ў паперу ня ўложыш”. Праўда, цяпер іх вучаць розныя адвакаты, якія, аднак, адмоўна ўплываюць сваёй навукай на сялянскую мараль.

ВАДЫ, ВАДЫ! ШТО ВЫНІКАЕ З БЮДЖЭТНЫХ ЛІЧБАЎ. МЕЛАСЯ БЫЦЬ ШКОЛА

Вільня, люты

Нягледзячы на вялікую колькасць крыніц у ваколіцах Вільні і нават і ў самым горадзе (на Венграх), наш горад не мае водаправода, у некаторых прыгарадах не хапае вады; насіць яе з далёкай студні — цяжкі абавязак слуг, а таму і дорага каштуе; зрэшты, часта вады ў тых помпах зусім няма. Праўда, ёсьць праект па ліквідацыі гэтай нязручнасці, але вядома, аднак, што ўсялякія — і асабліва добрыя — праекты ў Вільні ўхваляюць не дужа хутка. Калі іншыя гарады ахвяруюць на водаправод штогод вялікія сумы, маюць дастаткова чыстай вады і гэтым ахоўваюць здароўе жыхароў і захоўваюць супрацьпажарную бяспеку, у Вільні, дзе налічваецца 120 000 жыхароў, на водаправод выдаткоўваецца штогод 2314 р. с., але ж падатак з гараджан на водаправод складае 1564 р. с., ды з жыхароў калія Віліі і Віленкі 205 р. с., таму водаправод гораду каштуе 545 р. с. штогод, г. зн. менш чым па капейцы з чалавека.

Калі ўжо зазірнулі ў гарадскія бюджетныя рахункі, чаму ж не спыніцца на іншых пунктах выдаткаў? Прывяду вам некалькі лічбаў і расскажу толькі пра тое, што з іх вынікае.

Дык вось перш за ўсё вынікае: асвятленне горада каштуе ў тро разы больш, чым асвета; калі б хто-небудзь, незнайёмы з нашай сітуацыяй, хацеў бы меркаваць толькі з самых лічбаў, дык ён прыйшоў бы да думкі, што адкуцацца і ахова здароўя ў нас такія танныя, як нідзе ў свеце. З тых лічбаў вынікае, нібы адзін paterfamilias, маючы, напр., 3447 р. с. штогадовага прыбытку, можа вучыць сваіх дзяцей за 62 р. с. у год. За такую ж суму штогод 1200 чалавек лечыцца і атрымлівае дапамогу па хваробе. Выдаткі на гатую мэту складаюць 1,8% агульнага бюджету, гэтулькі ж ідзе і на асвету. На дабрачынныя мэты

выдаткоўаем у сярэднім штосьці каля 3 капеек на чалавека. Як выразна ўсё, пане статыст! На навуку ідзе вельмі мала, а гігіена і лячэнне таму так нам танна абыходзяцца, што мы і без лекаў паміраем сабе не згорш. А дзеля бяспекі, каб часам без нагляду не апанавала нас якая непаслухмяннасць, трymаем даволі вялікую ахову, і гэта нас бароніць ад мноства іншых выдаткаў. Кошт утрымання паліцыі складае каля 25% усіх расходаў.

У 1880 г. віленскі муніцыпалітэт на ўшанаванне памяці 25-гадовага панавання св. п. цара Аляксандра II пастановіў адкрыць у Вільні вышэйшую рэальную школу з агранамічным і тэхнічна-будаўнічым аддзеламі; на гэту мэту ахвяраваныя былі нават штогод 4000 р. с., а таксама добры дом і ферма з валокаю зямлі каля горада, добра і падрабязна распрацаваны праект арганізацыі школы, але адпаведныя ўлады не ўхвалілі той праект.

СА СПРАВАЗДАЧЫ ДЗЕЙНАСЦІ ВІЛЕНСКАГА ЗЯМЕЛЬНАГА БАНКА

Вільня, 26 сакавіка

22 сакавіка адбыўся агульны сход акцыянероў Віленскага земскага банка. Склад кіраўніцтва банка застаўся амаль без змен, прычым пп. Плятар, Барткевіч і Фалевіч былі выбраныя адзінагалосна.

Згодна з папярэдне аб'яўленым спісам акцыянероў, якія дакляравалі свою прысутнасць на агульным сходзе, мелася іх быць 222 асобы з 505 галасамі, што складае 5,05 акцыі або 22,77 акцый на адну асобу. Сяброў, якія маюць толькі адзін свой голос, мелася быць 51, рэшта была надзеленая паўнамоцтвамі. Але не ўсе тыя, хто абяцаўся, з'явіліся, а сярод адсутных былі і такія, чый голос у складаных момантах меў бы вялікую вагу.

Становішча інтарэсаў банка як фінансавай установы найвыдатнейшае, і калі б, напр[ыклад], ашчадныя, выхаваўчыя,

страхавыя і т. п. касы гэтак жа квітнелі, мы былі б щаслівым! Тады б і ў нас магло здарыцца тое, што зусім нядаўна адбылося ў адным мястэчку грэцкага Архіпелага, дзе каралева Аўстрыі ахвяравала бедным 30 000 гульдэнай, а з тae прычыны, што ў мястэчку зусім не было бедных, мэр, заклапочаны тым, што яму рабіць з ахвяраванымі грашымі, прасіў яснаўльможую пані вызначыць іншую мэту ахвяравання.

У нас, аднак, зусім інакш. Згодна са справаздачою, Віленскі банк у шэрагу іншых земскіх банкаў займае трэцяе месца, а эканамічнае становішча края, у якім банк праводзіць аперацыі, знаходзіцца, бадай, на апошнім месцы! Зусім няўспешную спадчыну пакінем мы дзесяцям!

Аднак вернемся лепей да аналізу выдатнага становішча банка. Пра такое яго становішча сведчыць ужо тое, што летась было выдадзена 517 новых пазык (па дзве на дзень) на 8 205 700 р. с., што складае сярэдні капитал на кожную пазыку 15872 р. с.; ацэнка ж закладзенай маёмасці перавышае 16 985 070 р. с. Значыць, крэдыт развіваецца!

З гэтае пазыкі летась з сямі губерняў найбольш скарыста-ла Віленская, за ёй ідуць Магілёўская і Ковенская. Агульная лічба ўзятых у доўгатэрміновую пазыку капиталаў складае 54 373 800 р. с., у кароткатэрміновую пазыку — 1 084 600 р. с., агулам — 55 458 400 р. с. Лічба гэтая вартая ўвагі і паруёнання з якасцю і ростам прадукцыйных сіл края, якія зусім ужо не так і выраслі. Да нядаўняга часу акцыі курсіравалі па 540 р. с. і мелі 12 эмісій, акцыі першых 11 [пазыкаў] прынеслі дывідэнды па 39 р. с. (трохі менш, чым за папярэдні год).

Адным з самых важных пытанняў, разгледжаных на агульным сходзе, трэба назваць праект п. Бакшэвіча. Некалі ён прапанаваў, каб, ацэньваючы маёмасць пад заклад, даследаваць глебу верхніх слоёў і ўзоры іх збіраць у асобны музей. Дзеля такога вывучэння банку варта было б мець спецыяліста-геолага. Музей узорай грунту быў бы кшталтам кнігі азнямлення з зямлёю края, у якім банк вядзе аперацыі, вынікам, але не адзінай мэтаю такога даследавання, а сама ацэнка была б, здаецца, больш рацыональная. Лішне казаць,

што такая статыстыка края і такое дэталёвае веданне тутэйшай глебы вельмі б прыдалося тым, хто хацеў карыстацца ёю. Аднак меркаванне камісіі, створанай дзеля разгляду праекта, было адваротнае: яна прызнала яго і заўчасным, і лішнім, і чыста акадэмічна-тэарэтычна-праблематычным; гаварылася толькі пра музей як пра адзіную мэту! Не ўважаочы на тое, што беспадстаўнасць такога падыходу аргументавана давёў наш вучоны-практык п. А. Гядройць у сваім, можа, трохі расцягнутым рэфераце, праект адхілілі. Аднак не трацілі надзеі, паго ў недалёкай будучыні, пасля больш уважлівага разгляду праекта, ён знайдзе прызнанне не толькі як практичны, але і як неабходны.

Нельга абысці маўчаннем пазыка-ашчадную касу банкаўскіх чыноўнікаў, якая існуе пры самым банку; баланс яе складае 97 770 р. с. 14 к. Дзякую стваральнікам гэтай высакароднай установы. Думка заснаваць у Вільні ламбард для дробных пазыкаў пад заклад рухомасці пачала даваць паразкі. “Kraj” даўно ўжо згадваў пра неабходнасць такой установы ў Вільні, дзе плойма падпольных ліхвяроў і суперліхвяроў зусім расперазалася.

Не так даўно памёр тут вядомы Гілельс, празваны “насатым”, які займаўся ліхварствам і пакінуў пасля сябе мільённую спадчыну!

ПЕРАДСВЯТОЧНАЕ БАНКРУЦТВА

Вільня, 18 снежня

Адзіны ў нашым горадзе і бадай ці не на ўвесь край стary магазін зброі вядомай фірмы аказаўся няздольны да выплаты. Збанкрутаваліся таксама некалькі дамоў іншай катэгорыі, калісці багатыя. Зрэшты, сітуацыя цяпер увогуле такая, што лягчэй было б пералічыць тых, хто хоча і можа выплочваць, чым тых, хто не можа.

На нашу думку, прычына амаль усеагульнага банкруцт-

ва ў жахлівым заняпадзе галоўнага эканамічнага вагара на-
шага края — земляробства і ў нечуванай абясцэненасці яго
прадукцыі. Задумваючыся над статыстычнымі лічбамі і
параўноўваючы іх, лёгка заўважыць, што добры або кепскі
стан сельскай гаспадаркі ўплывае не толькі на развіццё ці за-
стой у гандлі і ў промыслах, але таксама на ўзровень грамад-
ской салідарнасці.

Вось прыклад: перад намі справаздача віленскага шля-
хецкага клуба за 1890 г., да 1 снежня. Інтарэсы тут таксама ў
заняпадзе. Прыйшак клуба, які дагэтуль стала павялічваўся,
зляцеў цяпер амаль да 1800 р. с.; колькасць сяброў таксама
зменшылася на 30 асоб.

1891 год

ЖЫДЫ І МЫ

Вільня, снежань [1890]

Усе шмат гавораць пра салідарнасць сярод жыдоўскага
населніцтва. Аднак няма сумнення, што сярод гэтага на-
рода таксама ёсьць супярэчнасці, як і сярод хрысціян. Сярод
жыдоў ёсьць вальнадумцы і людзі патрыярхальных поглядаў,
багатыя і бедныя, эксплуататары і тыя, каго эксплуатуюць.
Ілюстрацыяй тут можа быць цэлы шэраг фактаў, якія вар-
та адзначыць хоць бы ў сувязі з узмацненнем кантролю за
тымі жыдамі, што гандлююць гарэлкаю і іншымі трункамі ў
розніцу. Рознічны продаж будзе дазволены толькі тым жыдам,
якія маюць нерухомую маёмасць і будуць прадаваць трункі
ў сваіх дамах. І вось мы сталі сведкамі эксплуатацыі сваіх
адзінаверцаў такімі ўласнікамі, якія, фіктыўна захоўваючы
свае права на рознічны гандаль трункамі, за даволі буйныя
гроши аддаюць яго шынкам. Падзел паміж класамі багатых
і бедных вызначыўся даволі выразна, а славутая жыдоўская
салідарнасць тут і не начавала.

НОВЫЯ БУДЫНКІ. ЗМЕНА Ў СКЛАДЗЕ СУДА

Вільня, сакавік

Вільня, як, зрэшты, і ўсе іншыя гарады, штораз багацее на новыя будынкі. Летась падняліся сям-там некалькі гмахаў, а на гэты год аб'яўлена пабудова іншых. Аднак гэта паказчык не росту дабрабыту горада, а бадай сведчанне заняпаду земляробства і промыслаў. Свае капиталы людзі хочуць укласці ў камяніцы, якія даюць, добрыя прыбылкі, бо кватэры дарагія, колькасць жыхароў расце, сяляне ўцякаюць не толькі ў Бразілію, але і ў гарады. Нават тыя вясковыя жыхары, якія дагэтуль трывала змагаліся ў сваіх вёсках з перашкодамі і цяжкасцямі жыцця на зямлі, саступаюць поле бою, скручваюць вуды, распрадаюць набытак, за нікчэмныя працэнты аддаюць у арэнду маёмасць, нажытую з такімі цяжкасцямі, уцякаюць у горад, дзе “што-кольвек, можа, знайдзецца”. Часам прычынаю пераезду бывае патрэба вучыць дзяцей, а наймаць ім кватэру задорага; прыбылкай, якія дае фальварак, не хопіць.

З газет мы даведваемся, што сям-там людзі клапоцяцца пра санітарны стан памяшканняў. Няхай бы дайшла чарга і да Вільні!

Старшыню віленскага акруговага суда п. Іўкова перавялі ў Москву. Вільня ад гэтага шмат што страціла, бо гэта быў выключна нястомны ў працы чалавек — чыноўнік, які ніколі не адмаўляў людзям у звычайнай парадзе, не адмаўляўся выслушаць скаргі часта надакучлівых інтэрсантаў. Таму яго ўсюды ведалі дарослыя і дзеці і з вялікім сумам прынялі вестку пра яго выезд.

ПРАЕКТ З'ЯДНАННЯ СТРАХАВЫХ СУПОЛАК. РЭГУЛЯВАННЕ ВУЛЧНЫХ ПЕРАВОЗАК

Вільня, 12 снежня

Толькі з 20 красавіка 1888 г. існуе ў Вільні Таварыства ўзаемнага страхавання ад пажару гарадскіх сядзіб, нягледзячы на тое, што ўжо ў 1870 годзе горад атрымаў дазвол на яго заснаванне. Недзе ў 1882 годзе, пад націскам павышэння тарыфаў страхавых акцый, узяліся ажыццяўляць слынны праект узаемнага аб'яднання. І вось у 1887 годзе распрацаванае п. Румбовічам пагадненне зацвердзіў міністр унутраных спраў. Дзякуючы намаганням старшыні рады Таварыства п. Ф. Тротцыга і сяброў пп. С. Яманта і Э. Чарноўскага, Таварыства сёння, нягледзячы на вельмі моцную (што цалкам зразумела) канкурэнцыю акцыянерных суполак, страхуе больш чым на 5 міл[ъёнаў] р. с. нерухомай і рухомай маёmacці ў Вільні і мае звыш 16 тыс. руб. запаснога капіталу. Цяпер ідуць перамовы пра аб'яднанне Таварыстваў узаемнага страхавання, якія сёння існуюць.

Варта згадаць, што ў апошні час асобы, застрахаваныя ад пажару на нязначныя сумы, не бяруць грошай, а ахвотна даручаюць кірауніцтву Таварыства адбудову спаленага. Робіцца гэта пад наглядам сумленнага тэхніка, вельмі старанна, і абодва бакі — задаволеныя.

Ужо некалькі дзён перавозчыкі грузаў абавязаныя сваю працу на вуліцах выконваць да 10 гадзін раніцы. Мясцовым купцам гэта вельмі ўскладняе перавозку тавараў з чыгуначнай станцыі, не кажучы ўжо пра фурманаў, якім цяпер яшчэ цяжэй стала здабываць нэндзны кавалак хлеба.